

T.C.
AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
TÜRKÇE VE SOSYAL BİLİMLER EĞİTİMİ ANABİLİM DALI TÜRKÇE EĞİTİMİ
TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

ŞEBBENDERZÂDE FİLİBELİ AHMED HİLMİ'NİN ESERLERİNİN KÖK
DEĞERLER AÇISINDAN İNCELENMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Ünzile KÖSE

Antalya, 2022

T.C.
AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
TÜRKÇE VE SOSYAL BİLİMLER EĞİTİMİ ANABİLİM DALI TÜRKÇE EĞİTİMİ
TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

ŞEBBENDERZÂDE FİLİBELİ AHMED HİLMİ'NİN ESERLERİNİN KÖK
DEĞERLER AÇISINDAN İNCELENMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Ünzile KÖSE

Danışman

Doç. Dr. Bekir DİREKÇİ

Antalya, 2022

DOĞRULUK BEYANI

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum “Şehbenderzâde Filibeli Ahmed Hilmi’nin Eserlerinin Kök Değerler Açısından İncelenmesi” adlı bu çalışmayı, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yol ve yardıma başvurmaksızın yazdığımı, yararlandığım eserlerin kaynakçalardan gösterilenlerden oluştuğunu ve bu eserleri her kullanışında alıntı yaparak yararlandığımı belirtir; bunu onurumla doğrularım. Enstitü tarafından belli bir zamana bağlı olmaksızın, tezimle ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçlara katlanacağımı bildiririm.

..... / /

Ünzile KÖSE

İmza

T.C.

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ

EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

..... ‘nın bu çalışmasıtarihinde jürimiz tarafından
.....Anabilim Dalı (Tezli Yüksek Lisans Programında
Yüksek Lisans Tezi) (Tezsiz Yüksek Lisans Programında **Dönem Projesi**) (Doktora
programında **Doktora Tezi**) olarak **oy birliği/oy çokluğu** ile kabul edilmiştir. (Uyarı: bu form
hazırlanırken program ve derece için ilgili olan yazılmalı diğerleri silinmelidir)

İMZA

Başkan : (Unvan)**Adı Soyadı**

(Çalıştığı Kurum, Fakülte, Bölüm)

Üye : (Unvan)**Adı Soyadı**

(Çalıştığı Kurum, Fakülte, Bölüm)

Üye (Danışman) : (Unvan)**Adı Soyadı**

(Çalıştığı Kurum, Fakülte, Bölüm)

**YÜKSEK LİSANS TEZİNİN ADI: ŞEBBENDERZÂDE FİLİBELİ AHMED
HİLMİ’NİN ESERLERİNİN KÖK DEĞERLER AÇISINDAN İNCELENMESİ**

ONAY: Bu tez, Enstitü Yönetim Kurulunca belirlenen yukarıdaki jüri üyeleri tarafından uygun görülmüş ve Enstitü Yönetim Kurulunun tarihli vesayılı kararıyla kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Cengiz TOKER

Enstitü Müdürü

TEŞEKKÜR

Şehbenderzâde Filibeli Ahmed Hilmi'nin his ve fikir dünyasına adım atmamı sağlayan bu çalışmada bana her daim fikren ve fiilen destek veren sevgili hocam Doç. Dr. Bekir Direkci'ye, odalarına her uğrayışımda yol yordam öğretirken çay ve bisküvilerini esirgemeyen Araştırma Görevlileri Bilal Şimşek ve Betül Koparan'a, süreç boyunca beni üzmeyen evlatlarıma ve hayatıma bugüne kadar değer katmış ve katacak olan herkese teşekkürler ediyorum.

Antalya, 2022

ÖZET

Şehbenderzâde Filibeli Ahmed Hilmi'nin Eserlerinin Kök Değerler Açısından İncelenmesi

Köse, Ünzile

Yüksek Lisans Tezi

Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Ana Bilim Dalı, Türkçe Eğitim Programı

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Bekir DİREKÇİ

Aralık 2022, 103 sayfa

Bu araştırmanın amacı Şehbenderzâde Filibeli Ahmed Hilmi'nin eserlerinin kök değerler açısından incelenmesidir. Araştırma nitel araştırmanın doğasına uygun bir şekilde yürütülmüş ve betimsel tarama modeli esas alınmıştır. Veri toplama tekniği olarak doküman analizi tekniğinden faydalanılan araştırmada, Filibeli Ahmed Hilmi'nin Â'mâk-ı Hayâl, Öksüz Turgut, Bâtınîler İblis Behmen ve Bütün Hikâyeleri adlı eserleri Türkçe Dersi Öğretim Programı'nda (2019) yer alan kök değer esas alınarak incelenmiştir. Veri analiz sürecinde betimsel analiz tekniği tercih edilmiştir. Analiz sonucunda eserlerde yer alan kök değerlerin sıklığı tespit edilmiş ve her eser için farklı tablo oluşturulmuştur. Ardından kitaplardan alıntılanan örnek cümlelerle birlikte veriler yorumlanarak raporlaştırılmıştır. Araştırmada elde edilen sonuçlara göre, Filibeli Ahmed Hilmi'nin incelenen eserlerinde, sevgi ve saygı değerinin en çok öne çıkan kök değerler olduğu tespit edilmiştir. Bunun yanında vatanseverlik, dostluk ve adalet gibi kök değerlerin farklı eserlerde ön plana çıktığı görülmektedir. Buna karşın dürüstlük ve sorumluluk değerleri eserlerin genelinde diğer değerlere nazaran daha az geçmiştir. Eserler değerlerin öğretimi bağlamında ele alındığında Â'mâk-ı Hayâl'de saygı ve sevgi; Öksüz Turgut'ta sevgi ve vatanseverlik; Bütün Hikâyeleri adlı eserde sevgi, vatanseverlik ve saygı; Bâtınîler İblis Behmen adlı eserde ise adalet ve dostluk değerlerinin öne çıktığı tespit edilmiştir. Söz konusu eserlerden alınacak bölümlerin, farklı değerlerin öğretimi bağlamında ders kitaplarında yer alabileceği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar kelimeler: Değer, Değerler Eğitimi, Şehbenderzâde Filibeli Ahmed Hilmi, Türkçe Eğitimi

ABSTRACT

Analysis of the Works of Şehbenderzâde Filibeli Ahmed Hilmi in terms of Root Values

Köse, Ünzile

Master's Thesis

Department of Turkish and Social Sciences Education, Department of Turkish Education

Thesis Supervisor: Associate Professor Bekir DİREKÇİ

December 2022, 103 pages

The aim of this research is to examine the works of Şehbenderzâde Filibeli Ahmed Hilmi in terms of root values. The research was carried out in accordance with the nature of qualitative research and the descriptive survey model was taken as a basis. In the research, in which document analysis technique was used as a data collection technique, the works of Filibeli Ahmed Hilmi named Â'mâk-ı Hayâl, Öksüz Turgut, Bâtınîler İblis Behmen and Bütün Hikâyeleri were examined based on the root value in the Turkish Language Curriculum (2019). In the data analysis process, descriptive analysis technique was preferred. As a result of the analysis, the frequency of root values in the works was determined and a different table was created for each work. Then, the data were interpreted and reported with sample sentences quoted from the books. According to the results obtained in the research, it has been determined that the values of love and respect are the most prominent root values in the studied works of Filibeli Ahmed Hilmi. In addition, it is seen that root values such as patriotism, friendship and justice come to the fore in different works. On the other hand, the values of honesty and responsibility were less common in the works compared to other values. When the works are considered in the context of teaching values, respect and love in Â'mâk-ı Hayâl; Love and patriotism in Öksüz Turgut; Love, patriotism and respect in the work called All His Stories; In the work called Bâtınîler İblis Behmen, it has been determined that the values of justice and friendship come to the fore. It has been concluded that the sections to be taken from the mentioned works can be included in the textbooks in the context of teaching different values.

Keywords: Value, Values Education, Şehbenderzâde Filibeli Ahmed Hilmi, Turkish Language Education

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR	i
ÖZET	ii
ABSTRACT	iii
İÇİNDEKİLER.....	iv
TABLolar LİSTESİ	vii
KISALTMALAR LİSTESİ	viii

BÖLÜM I

GİRİŞ

1.1. Problem Durumu.....	3
1.2. Araştırmanın Amacı.....	3
1.2.1 Alt Amaçlar	3
1.3. Araştırmanın Önemi	4
1.4. Sınırlılıklar	4
1.5 Tanımlar.....	4

BÖLÜM II

KURAMSAL ÇERÇEVEYLE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

2.1. Değer Kavramı.....	6
2.1.1. Maddi Değerler	7
2.1.2. Manevi Değerler.....	7
2.2. Değerlerin Önemi ve İşlevi.....	8
2.3. Değerlerin Özellikleri	9
2.4. Kök Değerler ve Tanımları	12
2.5. Değerlerin Sınıflandırılması	14
2.5.1 Dilmaç, Arıcak ve Cesur'un Değer Sınıflandırması	14
2.5.2 Shalom Schwartz'ın Değer Sınıflandırması	15

2.5.3 Nelson'un Değer Sınıflandırması.....	17
2.5.4. Spranger'in Değer Sınıflandırması.....	17
2.5.5. Milton Rokeach'ın Değer Sınıflandırması	18
2.6. Değerler Eğitimi	19
2.7. Edebi Metinlerde Değerler Eğitimi.....	21
2.8. Şehbenderzâde Filibeli Ahmed Hilmi.....	22
2.8.1. Şehbenderzâde Filibeli Ahmed Hilmi'nin Hayatı	22
2.8.2. Şehbenderzâde Filibeli Ahmed Hilmi'nin Fikri Yönü	23
2.8.3. Şehbenderzâde Filibeli Ahmed Hilmi'nin Edebi Kişiliği	24
2.7.4. Şehbenderzâde Filibeli Ahmed Hilmi'nin Eserleri	26
2.11. İlgili Araştırmalar	30
2.11.1. Yurt İçinde Yapılmış Araştırmalar.....	30

BÖLÜM III

YÖNTEM

3.1. Araştırma Deseni	34
3.2. Araştırma Materyalleri.....	34
3.3. Verilerin Toplanması	34
3.4 Verilerin Analizi	35

BÖLÜM IV

BULGULAR

4.1. Â'mâk-I Hayâl'de Tespit Edilen Kök Değerlerin Analizi.....	36
4.2. Öksüz Turgut'da Tespit Edilen Kök Değerlerin Analizi	53
4.3. Bütün Hikâyeleri'nde Tespit Edilen Kök Değerlerin Analizi.....	63
4.4 Bâtınîler- İblis Behmen'de Tespit Edilen Kök Değerlerin Analiz.....	81

BÖLÜM V

SONUÇ VE TARTIŞMALAR

5.1. Sonuç ve Tartışma	89
5.2. Öneriler	94

KAYNAKÇA.....	96
ÖZGEÇMİŞ	101
İNTİHAL RAPORU	102
BİLDİRİM.....	103

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 2.1. Dilmaç, Arıcak ve Cesur’a Göre Değerlerin Sınıflandırılması.....	15
Tablo 2.2. Schwartz’ın Değer Sınıflandırması.....	16
Tablo 2.3. Nelson’a Göre Değerlerin Sınıflandırılması.....	17
Tablo 2.4. Spranger’e Göre Değerlerin Sınıflandırılması.....	18
Tablo 2.5. Milton Rokeach’ın Amaçsal ve Araçsal Değer Sınıflaması.....	19
Tablo 4.1.Â’mâk-ı Hayâl Adlı Eserde Yer Alan Kök Değerlerin Bulunma Sıklığı.....	37
Tablo 4.2.Öksüz Turgut Adlı Eserde Yer Alan Kök Değerlerin Bulunma Sıklığı.....	54
Tablo 4.3.Bütün Hikâyeleri’nde Yer Alan Kök Değerlerin Bulunma Sıklığı.....	63
Tablo 4.4.Bâtınîler İblis Behmen Adlı EserdeYer Alan Kök Değerlerin Bulunma Sıklığı.....	82
Tablo 5.1. İncelenen Eserlerde Yer Alan Kök Değerler.....	90

KISALTMALAR LİSTESİ

Çev.: Çeviren

ed.: Editör

f: Frekans

MEB: Milli Eğitim Bakanlığı

TDK: Türk Dil Kurumu

vb.: Ve benzeri

vd.: Ve diğerleri

BÖLÜM I

GİRİŞ

Eğitim, doğumdan ölüme yaşam boyu süren bir süreçtir. Bu sürecin içinde elbette yalnızca öğretim ya da yalnızca eğitim olması düşünülemez. Eğitim ve öğretim bu süreçte tek başına etkin olsalar dahi sürecin en değerli parçası olan insan doğası, tüm yönleriyle titizlikle göz önünde tutulmalıdır (Uludağ, 2015). Değişen ve baş döndürücü bir hızla ilerleyen dünyanın gerisinde kalmama çabası içindeki bireyin, ait olduğu toplumun eğitim sisteminde kendini tamamlayabilme arzusu ile değerler eğitiminin kişiye kazandırdıklarının birbirini dengelemesi ideal insanı ortaya çıkarabilir.

Toplumun kişiye verdiği eğitimin yoğunluğundan ziyade verimliliği amaçlandığında bilgiyi anlamlı kılan ve pratiğe dökerken rol oynayan değerlerin önemi ortaya çıkar. Ailede, büyümenin doğal süreci içinde başlayan değerler eğitimi, çocuğun hayatının büyük bölümünün geçtiği okulda kesintiye uğramadan devam etmelidir. Gençlerimiz tarafından toplum yapımızın korunması ve değerlerimize sahip çıkılarak gelişmelere ayak uydurmaları konusunda bilinçlendirmek Milli Eğitimin en önemli hedeflerinden biridir. Türkçe dersi içeriği itibariyle tüm bu hedeflere ulaşmada kolaylık sağlayacak yapıdadır. Edebiyatımızın zengin arşivinden seçilen öykü ve romanlar vasıtasıyla değerler çocuğa onu sıkmadan verilebilir.

Her alanda hızlı ve çabuk tüketilen bir hayatı yaşayan çağın gençlerinin duygu ve düşünceleri de hayatı algılama biçimleri kadar etkilenmekte ve bir önceki jenerasyondan ayrılmaktadır. Günümüzün bu probleminin bir asır öncesinden farkına varan Şehbenderzâde Filibeli Ahmed Hilmi, eğitime toplum, millet, devlet, din bağlamında yaklaşırken Türk eğitiminde o dönemlerde olmayan psikoloji ve diğer insanı tanıma faydalı bilimlerin, çocuğun eğitiminde küçük yaşlardan itibaren kullanılmasının gerekliliğini dile getirmiştir. Öğrenim metotlarının eksikliğine dikkat çekerek bunlar olmadan eğitim çabalarının eksik kalacağı ve ahlaki normlardan faydalanmadan da tamamlanamayacağını dile getirirken döneminin ne kadar önünde düşünen bir fikir adamı olduğunu da ispat etmiştir. İnsanoğlunun hayatına yön ve biçim vermede, asıl etmen olan eğitim bağlamında yadsınamaz bir disiplin olan psikolojinin gereğine değinen Şehbenderzâde Filibeli Ahmed Hilmi, “Bizde hala hiç yayılmamış ilimlerden biri psikolojidir. Halbuki çocukları terbiye edebilmek için "çocuk psikolojisi" de bilmek gerekir.” sözlerini 30 Mart 1911 yılında yayımlanan Hikmet

Gazetesi'ndeki "Terbiye İkinci Yaratılıştır" adlı yazısında dile getirmiştir (Uludağ, 1994). Drucker (1993)'ün de söylediği gibi "Modern eğitimin önerdiği biçimde, moral değerlerin bir kenara bırakılması, eğitimin yanlış değerleri vermesinden başka bir şey değildir. Böyle bir şey kayıtsızlık sorumsuzluk, kinizm (bireysellik) aşılır. Bilgi toplumunda eğitimin moral değerlerinin tam olarak ne tür değerler olacağı ateşli tartışmalara yol açacaktır. Ama moral değerlerle eğitim ve moral değerlere bağlılık büyük önem taşıyacaktır". Drucker'in bu tespitini 20. asrın başlarında sezen Şehbenderzâde Filibeli Ahmed Hilmi, yazılarında ahlak ve terbiye sorununa millî, dinî, vatanî yönden ve en önemlisi gelecek nesiller bakımından çareler aramaktadır. Tanzimat ile başlayıp II.Meşrutiyet ile hızını arttıran ıslahat hareketlerinin doğurduğu bir netice olarak ortaya çıkan düalizmin sosyal ve askeri hayatta olduğu kadar eğitim kurumlarında da belirginleşen medrese-mektep, alaylı-mektepli ayrımlarının oluşturduğu sosyal yapı içinde o bireyin vatanını, neslini ve en yakınlarını güvende tutma çabası demek olan "hamiyyet" kelimesinden yola çıkarak düalizmin önüne geçmeye çalışmıştır. Öte yandan hamiyetsizlik onun nazarında terbiye almamış olmak, menfaatlerini gözetememek, dini gerçeklerden uzak ve iradesiz olmak gibi kötü durumlarla aynıdır (Uludağ, 1994). Şehbenderzâde Filibeli Ahmed Hilmi'nin eserlerinin çoğunda terbiye öne çıkmaktadır. Olayların, terbiye edilen kahramanların yaşam koşulları ve eğitimleriyle yoğun bir ilişkisi olduğu görülür (Ekici, 1997: 540).

Bu çalışmada Şehbenderzâde Filibeli Ahmed Hilmi'nin Â'mâk-ı Hayâl, Öksüz Turgut, Bâtinîler İblis Behmen ve Bütün Hikâyeleri adlı edebî eserlerinde Türkçe Dersi Öğretim Programı'nda (2019) belirtilen "adalet, dostluk, dürüstlük, öz denetim, sabır, saygı, sevgi, sorumluluk, vatanseverlik ve yardımseverlik" kök değerlerine dair bulgular tespit edilerek incelenmiştir. Bahsi geçen değerler evrensel bir kimlik taşıyıcılar da toplumların onları edindikleri kaynaklar ve ediniş biçimleri birbirinden farklı olabilir. Bu noktada, eğitim sistemimizde, çocuklarımıza değerlerimizi kendi kaynaklarımızdan aktarmanın gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Değer aktarımı yaparken Türk edebiyatına ve Türk diline ait eser bölümleri seçmek çocukta kendi kültürümüze, inanç sistemimize ve değer yargılarımıza olan farkındalığı arttıracaktır.

Çalışma beş bölümden müteşekkil olup birinci bölüm problem durumunun belirlendiği, çalışmanın öneminin ve sınırlılıklarının dile getirildiği bölümdür. İkinci bölüm, kuramsal çerçevenin oluşturulduğu bölümdür. Ayrıca bu bölümde Şehbenderzâde Filibeli Ahmed Hilmi'nin hayatı, eserleri ve edebî kişiliği hakkındaki bilgilere yer verilmiştir. Üçüncü bölümde araştırmanın yöntemi belirtilmiştir. Dördüncü bölüm araştırmanın bulgularının, bulgulara ait

tablolarla beraber ortaya konulduğu ulaşılan verileri göz önüne seren bölümdür. Son bölümde ise sonuç ve öneriler yer almaktadır.

1.1. Problem Durumu

Türk Milli Eğitiminin Genel Amaçları ve Temel İlkeleri doğrultusunda öğrencilerin millî, manevî, ahlaki, tarihî, kültürel, sosyal değerlere önem vermelerinin sağlanması, millî duygu ve düşüncelerinin güçlendirilmesi hedeflenmektedir. Bu hedef doğrultusunda ön plana çıkan derslerden biri de Türkçe dersidir. Nitekim, Türkçe Dersi Öğretim Programı (2019) incelendiğinde hem özel amaçlar bölümünde hem de programın genelinde değerler eğitimi yer ayrıldığı görülmektedir. Değerler eğitiminin gerçekleştirilmesinde ise ana materyallerden biri olarak metinler kullanılmaktadır. Bu sebeple Türkçe dersi ve değerler eğitimi özellikle metin kullanımı bağlamında oldukça sıkı bir etkileşim içerisindedir. Ancak söz konusu değer aktarımını yalnızca hâlihazırda Türkçe ders kitaplarında yer alan metinlerle gerçekleştirmek oldukça güçtür. Bu sebeple değer aktarımında kullanılabilecek millî, manevî, ahlaki, tarihî, kültürel, sosyal değerleri bünyesinde barındıran ve edebi bir nitelik taşıyan metinlerin tespit edilmesi, bu suretle Türkçe ders kitaplarında kullanılabilirliğinin ortaya konulması önemli bir husustur. Metin seçiminde ise özellikle Türk kültürü içerisinde yaşamış, kültürümüzü özümsemiş ve eserlerinde Türk kültürünü işlemiş yazarlar daha çok göz önünde bulundurulmalıdır. Söz konusu yazarların ve eserlerinin tespiti ise kapsamlı araştırmalar gerektirmektedir. Bu doğrultuda, Şehbenderzâde Filibeli Ahmed Hilmi'nin gerek edebi kişiliği gerekse eserleri göz önünde bulundurulduğunda değer aktarımına katkı sağlayabileceği düşünülmüştür. Bu düşünceden hareketle Şehbenderzâde Filibeli Ahmed Hilmi'nin eserlerinin kök değerleri yansıtma durumu ele alınmıştır.

1.2. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı Şehbenderzâde Filibeli Ahmed Hilmi'nin eserlerinin kök değerler açısından incelenmesidir. Bu amaç etrafında şu alt amaçlara cevap aranmıştır:

1.2.1 Alt Amaçlar

1. Şehbenderzâde Filibeli Ahmed Hilmi'nin Â'mâk-ı Hayâl, Bâtınîler İblis Behmen, Öksüz Turgut ve Bütün Hikâyeleri adlı eserlerinde hangi kök değerler öne çıkmaktadır?

2. Şehbenderzâde Filibeli Ahmed Hilmi'nin Â'mâk-ı Hayâl, Bâtınîler İblis Behmen, Öksüz Turgut ve Bütün Hikâyeleri adlı eserlerinde Türkçe Dersi Öğretim Programı'nda (2019) yer alan kök değerler ne sıklıkta işlenmiştir?

1.3. Araştırmanın Önemi

Bu araştırmada eğitim, ahlak, çocuk psikolojisi gibi alanlarda çağının ilerisinde bir bakış açısı olan ve görüşleri günümüzde dahi geçerliğini koruyan Şehbenderzâde Filibeli Ahmed Hilmi'nin roman ve hikâyeleri incelenecektir. Devrin önemli şahsiyetlerinden birinin değerler eğitimi hususunda ortaya koyabileceği görüşler günümüze ışık tutabilir. Bu kapsamda millî ve ahlaki kültür öğelerini içeren eserler ortaya koyan Şehbenderzâde Filibeli Ahmed Hilmi'nin eserlerinin Türkçe Dersi Öğretim Programı'nda (2019) yer alan kök değerler bağlamında incelenmesi, çıktıları itibariyle önem arz etmektedir.

1.4. Sınırlılıklar

Bu araştırmanın kapsamı Şehbenderzâde Filibeli Ahmed Hilmi'nin roman ve hikâyeleri ile sınırlıdır. Eserlerin incelenmesinde MEB Ortaöğretim Genel Müdürlüğü'nün Yayımladığı Türkçe Dersi Öğretim Programı'nda (2019) bulunan ve “Öğrencilere Kazandırılması Hedeflenen Değerler” başlığıyla sıralanan “adalet, dostluk, dürüstlük, öz denetim, sabır, saygı, sevgi, sorumluluk, vatanseverlik ve yardımseverlik” kök değerleri temel alınacaktır.

Araştırmada incelenen eserler:

Â'mâk-ı Hayâl, Palet Yayınları, 2017.

Öksüz Turgut, Palet Yayınları, 2018.

Bâtınîler İblis Behmen, Büyüyen Ay Yayınları, 2016.

Bütün Hikâyeleri, Büyüyen Ay Yayınları, 2018.

1.5 Tanımlar

Eğitim: “Çocukların ve gençlerin toplum yaşayışında yerlerini almaları için gerekli bilgi, beceri ve anlayışları elde etmelerine, kişiliklerini geliştirmelerine okul içinde veya dışında, doğrudan veya dolaylı yardım etme, terbiye” (TDK, 2021).

Değer: “Bir şeyin önemini belirlemeye yarayan soyut ölçü, bir şeyin değdiği karşılık, kıymet, kişinin isteyen gereksinim duyan bir varlık olarak nesne ile bağlantısında beliren şey; bir ulusun sahip olduğu sosyal, kültürel, ekonomik ve bilimsel değerlerini kapsayan maddi ve manevi öğelerin bütünü” (TDK, 2021).

Değerler Eğitimi: “Değer, insanı değerli kılan, sahip olduğu üstün nitelikler ve sahip olduğu donanımlardır. Sahip olunan değerler bireyin gelecekte kişiliğini, bakış açısını, davranışlarını, hatta hayatını belirleyecek etkenler olduğu için, bireyin belli başlı değerlerin farkına varması, yeni değerleri kazanması, bütün bu değerleri kişiliğinin temel taşları hâline getirerek davranışa dönüştürmesi gerekir. Neredeyse hayat boyu devam eden bu değer kazanma/kazandırma süreçlerine “değerler eğitimi” denir” (Yaman, 2016).

Adalet: “Yasalarla sahip olunan hakların herkes tarafından kullanılmasının sağlanması” (TDK, 2021).

Dostluk: “Karşılıklı iyi niyet ve şefkatle birlikte, tüm ilahi ve insani şeylerle ilgili duygularda tam bir uyum içinde olmaktır” (Foulque, 1994: 110).

Dürüstlük: “Kurallarına uygun, yanlışsız yapılan davranış ve insanları aldatmama.” (TDK, 2021).

Öz denetim: “Bireyin kendisini güçlü tutkular karşısında sınırlaması, kendi üzerinde mutlak bir egemenlik kurarak kendisini tamamen bağımsız olarak yönlendirebilmesidir” (Cevizci, 1999: 663).

Sabır: “Acı, yoksulluk, haksızlık vb. üzücü durumlar karşısında ses çıkarmadan onların geçmesini bekleme erdemi, dayanç” (TDK, 2021).

Saygı: “1. Üstünlüğü, yaşlılığı, yararlılığı, kutsallığı dolayısıyla bir kimseye, bir şeye karşı dikkatli, özenli, ölçülü davranmaya sebep olan sevgi duygusu, hürmet, ihtiram 2. Başkalarını rahatsız etmekten çekinme duygusu (TDK, 2021).”

Sevgi: “İnsanı bir şeye veya bir kimseye karşı yakın ilgi ve bağlılık göstermeye yönelten duygu (TDK, 2021).”

Sorumluluk: “Kişinin kendi davranışlarını veya kendi yetki alanına giren herhangi bir olayın sonuçlarını üstlenmesi, sorum, mesuliyet (TDK, 2021).”

Vatanseverlik: “Vatansever olma durumu, yurtseverlik (TDK, 2021).”

Yardımseverlik: “Yardım etmekten hoşlanan, hayırsever (TDK, 2021).”

BÖLÜM II

KURAMSAL ÇERÇEVEYLE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

2.1.Değer Kavramı

Yapılan araştırmalar incelendiğinde değer kavramının; kişinin ve üyesi olduğu toplumun hayata bakışını şekillendiren ortak inanç ve düşünceler toplamı olarak açıklandığı görülmektedir (Direkci, Akbulut, Şimşek, 2020: 117-140).

Kavramlara ehemmiyet verdiren ve insanoğluna kılavuzluk eden öğelere değer denmektedir. His, fikir, hareket ve hayat tarzlarımız değerler vasıtasıyla mana elde edip kalıba girer ve böylece değerlerin öncülüğünde bir tarafa yönlendirilir. Davranışların hangilerinin güzel ya da çirkin, kolay ya da uğraştırıcı, ahlaki ve kabul edilen olduğu değerler yardımıyla belirlenir (Hökelekli, 2013).

Kişilerin tutum ve tavırlarını kontrolü altında tutan ve gündelik yaşamı düzene koyan değerler, bireylerin hatalı hareket etmelerini önlemeyi amaçlar. Kişiler tarafından benimsenen değerler yanlış değilse toplum içinde kabul görür ve herkes için genel geçer bir değer olarak kabul edilir. Kişilerin aralarında kuracağı her türlü ilişki ve davranış şekli değerler ışığında ortaya konur. Bu sebeptendir ki değerlerin toplumu ilgilendiren tarafı, kişisel tarafına baskın gelir (Okumuş, 2010).

Znaniecki' nin sosyal bilimlerde ilk kez kullandığı değer kelimesi, “valere” kökünden ortaya çıkmış olup Latince “ kıymetli olmak” ya da “güçlü olmak” anlamlarına gelmektedir (Bilgin, 1995: 83). Bu temel anlamlarından uzaklaşmamakla beraber günümüzde ulusların sahip oldukları kültürel, sosyal, ekonomik ve bilimsel her türlü birikimlerine de değer denilmektedir. Yapılan tanımlardan yola çıkarak, değerlerin toplumların kültürleriyle uyumlu olarak ortaya çıktığını ve toplumdaki bireylerin tutum ve davranışlarını belirleme ve yönlendirmede aktif rol oynadıkları söylenebilir.

Toplumu diğer toplumlardan ayırtıran, tarihi dönemlerden bugüne kadar ulaşan, kişilerin karşılıklı kabul gören ilişkiler kurmalarını amaçlayan ve bu düşüncelerle bireyler arasındaki bağların güçlü hale gelmesini sağlayan sosyal kabuller “değer” şeklinde tanımlanmaktadır (Kumbasar, 2011: 9).

Bugün kıymeti daha da anlaşılan ve giderek artan “değerler”, çağlarca insanoğlunun etkisinde kaldığı yasaklar, dini kurallar, yaşanmışlıklar sonucunda oluşmuştur. Değerler “toplumun tarihi birikimi ile ortaya çıkan, toplumun tamamı tarafından kabul gören, toplumun varlık, birlik ve devamının sebebi olarak görülen, tasvip ve teşvik gören, korunan kabulleniş ve inanışlardır.” (Tural, 1992: 29). Değeri tanımlarken, insanın insan olması için ihtiyacı olan tüm unsurlar sayılabilir. Değerlerin çok yönlülüğü ve her disiplinde başka başka anlamlarının bulunması, bu konunun bilimin her türü için ne denli önemli ve incelenmesi gereken bir durum olduğunu gözler önüne serer (Karagöz, 2009: 37).

Her milletin sahip olduğu değerlerin maddi ve manevi olmak üzere iki boyutu vardır. Bu boyutlar şu şekilde açıklanabilir:

2.1.1. Maddi Değerler

Bir topluluğa ait ve özgü olan üretimler sonucu ortaya çıkmış her türlü nesneler o topluluğa ait değerlerin maddi tarafını meydana getirir. Bir şeye maddi değer denilebilmesi için kesinlikle somut bir varlığa sahip olması lazımdır. Günlük hayatta gözle görülür bir şekilde yer alan tüm faktörler değerlerin maddi tarafıdır. Gelişmişlik seviyesi ve değerlerin maddi boyutu paralellik gösterdiği için toplumdaki bu maddi değerler gözlemlenerek o toplumun geldiği nokta hakkında fikir sahibi olunabilir. İnsan hayatını kolaylaştıran ve güzelleştiren tüm somut nesneler her toplum tarafından kullanılan evrensel bir unsurken gelenek ve görenekler millettten millete farklılık arz eden yerel unsurlardır (Doğu, 2020).

2.1.2. Manevi Değerler

Manevi değerler, topluluklara ait olan değerlerin soyut boyutunu oluşturan kısımlardır. Bunlar kişilerin hayatı anlama ve yaşama şekillerine göre meydana gelir. Görünür bir varlıkları olmayıp düşünce dünyamızda oluşan değerlerdir. Fiziki varlığa sahip olmadıklarından dönüştürülmeleri de kolay değildir. Çünkü zaman içerisinde işlevliğini kaybeden eşyalar hayat dışına itilip yerine işlevsel olanları getirilmektedir. Halbuki manevi değerlerde böyle bir şey mümkün olmamaktadır. Manevi değerler yüzyıllar boyunca işlevi bozulmadan topluma yoldaş olmaya devam eder. Maddi ve manevi değerler birbirinden ayrı düşünülmeden ve birbirini tamamlayarak gelişime ve değişime uğramalıdır. Bu gelişim ve değişim sırasında taraflardan birinde yaşanacak aksaklık toplumların kültür boyutlarında aksamalara yol açar (Aktan ve Tutar, 2007).

2.2. Değerlerin Önemi ve İşlevi

Kişilerin ve toplumların kendiliğinden oluşan denetim mekanizmaları değer olarak adlandırılır (Şihlaroğlu Yıldırım, 2019). Ancak işlevlerini yerine getirebilmek için gelenekten kopmadan çağa ayak uydurmuş olmaları gerekmektedir. Zira baş döndürücü bir hızla gelişen ve değişen dünyada toplumların savrulup parçalanması sonucu bireyselleşen insanoğlunu yeniden toparlayıp birleştirmek de ortak değerlerin bir görevi olarak görülebilir.

Değerler eğitiminin hedefi; doğuştan çocukta var olan iyi tarafları meydana çıkarmak, karakterinin her anlamda olgunlaşmasını sağlamak, mükemmel birey aşamasına ulaşmasına katkıda bulunmak, kişiyi ve içinde bulunduğu toplumu ahlakî yozlaşmadan koruyup bununla beraber güzel ahlakla çevrelemektir. Bundan ötürü bireylere, çocukluktan itibaren ahlak dışı nitelikler ile ilgili açıklayıcı ve doğru bilgiler verilip güçlü yargılar oluşturulmalıdır (Aydın ve Gürler, 2014: 15). Öğrenci, okuduğu metindeki kahraman ya da olay aracılığıyla dürüstlük değerini kavramakla kalmayıp kavradığı değeri yaşamına dâhil etmeyi başarmalıdır. Öğrenci öğrendiklerini pratiğe döktüğü oranda toplumun içindeki rolünü aktif hale getirecek, varlığını ve bu toplumun bir üyesi olduğunu hissederek öz denetim değerinin bir alt değeri olan öz güven duygusunu oluşturabilecektir.

İnsanın sosyal yaşamındaki her türden hareketini ve tavırlarını yönetmesinde ve etrafıyla irtibatını sağlamasında değerler mühim rol oynamaktadır. Değerlerin görevlerinden bazıları şöyle sıralanabilir:

- a) Değerler, yargılamada birer vasıta gibi değerlendirilir.
- b) Bireyin dikkatini gerekli, faydalı ve önemli kabul edilen kültürel materyaller üstünde yoğunlaştırırlar.
- c) Mükemmel düşünme ve hareket etme olanaklarının görülmesini sağlarlar.
- d) Sosyal rollerin sevilmesinde ve gerçekleştirilmesinde rehberlik ederler.
- e) Sosyal kontrol ve baskı araçları görevini yerine getirirler.
- f) Dayanışma araçları olarak devreye girerler (Fichter, 1990: 139).

Kumbasar (2011) değerlerin toplumdaki kişilerin hem kendileri hem de çevreleriyle barışık yaşamalarını sağlama ve bu sayede toplum içi bütünleşmenin gerçekleştirilmesi, tüm bunların neticesi olarak karmaşa ve anarşizme son verilmesi gibi işlevlerinin olduğunu da vurgulamaktadır.

Tüm bu söylenenlerin ışığında; değerlerin öne çıkan iki amacının olduğu görülmektedir: Bunlardan ilki; mükemmel insana ulaşmak, diğeri birlik ve beraberlik içinde uyumlu bir topluma kavuşmak şeklinde ifade edilebilir.

2.3. Değerlerin Özellikleri

Değerler, gündelik hayatın sistemi içinde yer alan ödül-ceza kavramlarının merkezinde yer alır. Değerlerini korumayı bilmeyen bir millet, en etkili sosyal kontrol vasıtasını terk etmiş sayılır. Kişilerin yaşanmışlıklarıyla ortaya çıktıklarından en çok birey üzerinde güce sahiptirler. Değerler mekanizması, ferdin içinde yaşadığı toplumun beklentilerini ve durumlar karşısında oluşturulacak davranış şekillerini öğretir (Fichter, 2019). Değerlerin nitelikleri Aydın ve Gürler (2018), Rezsahazy (2001) ve Scott Bristol (2017) tarafından aşağıdaki gibi maddelendirilmiştir:

- Değerler, tarihten artarak gelen köklü inançlardan meydana gelir.
- Toplumun ve ferdin ortak görüşünü yansıtır.
- Gündelik yaşamı düzene koyucu işlevleri vardır.
- Fertlerin karar alma mekanizmasında değerler bir ölçüttür.
- Fertlerin ve toplumların üstünde sosyal denetim sağlar.
- Kültürle sürekli temas halinde olarak onun sürmesinde etkin olur.
- Hayatın içinde aktifliğini her alanda koruyarak işlevsellik özelliği elde eder.
- Bireyin tutum ve davranışlarının oluşmasında temel olur.
- Kişileri motive edici çabalar içine girer.
- Fertler, sosyal hayattaki rollerini belirlerken değerleri de dikkate alır.
- Fertleri içinde yaşadıkları topluma entegre eder ve böylece kişinin toplum dışına itilmesinin önüne geçmiş olur.
- Birey ve toplum arasında zaman zaman oluşan uyumsuzluklarda arabuluculuk görevi üstlenir.
- Değerler, kişinin doğuştan getirdiği olgular değildir. Tecrübe ederek edinilir.
- Kişinin ahlakı üzerinde de olumlu etkilere sahiptir.
- Kuşaklar arasında değişimlerin hızlı yaşanması sonucu oluşan uyumsuzluklara neden olabilir.
- Toplumda dayanışmayı sağlamada etkindirler.
- Değerler, insanoğlu için vardır. İnsanın olmadığı yerde onlardan da bahsedilemez.

- Ulaşmak istenilen hedeflere rehberlik ederler.
- Nitel özellik taşırlar.
- Değerler; birbirine bağımlı, birbiriyle etkileşimlidir.
- İnsanlar değerler aracılığıyla dayanışma içinde olurlar.
- İnsanlar hayatları boyunca kullanacakları prensipleri, onlarla birlikte oluştururken analiz etme yeteneğini de kazanarak toplumla uyumlu hale gelirler.

- Bireylerin otokontrolünü sağlarlar.
- Birey değerler vasıtasıyla çevreye ve olaylara farklı bakmayı öğrenir.
- Değerler, bilgiyle değil duygularla daha fazla ilintilidir.
- Değer kavramı kullanıldığı alanlara (Matematik, psikoloji, felsefe vb.) göre farklı anlamlar kazanmıştır.

- Değerler, aktif ve değişkendirler (Aydın ve Gürler, 2018).

Değerler üzerinde çalışmaları olan Schwatz ve Bilsky (akt. Akbalık, 2015: 20) özelliklerini altı maddeyle özetlemiştir. Bunlar:

- Değerler, tamamen somut ve hislerden uzak olarak tanımlanamaz. Soyut ve kişiye özeldirler. Düşünüşten ziyade inanca yakındırlar ve aktifken duygularla ortak hareket ederler.

- Değerler, kişinin hedefleriyle ve bu hedeflere varmada aktif rol oynayan tavırlarla (haklılık, paylaşma, öz güven vb.) ilintilidir.

- Değerler, her türden davranış ve durumlar için ortaktır. Örneğin; itaatkârlık.

- Değerler, toplumun her alanında ve toplumdaki her bireyin birbiriyle olan münasebetinde genel geçerdir.

- Değerler; tavır, kişi ve durumların seçiminde ve değişiminde etkili olan standart durumlardır.

- Değerler, önem sıralarına ve gereklilik durumlarına göre bir sisteme tabidirler.

- Değerler, değişimi kabul edebilen olgulardır. Değişimlerini ve gerekliliklerini zamanla ortaya çıkan yeni durumlar belirler.

Keskin (2016: 30-33) değer kavramıyla ilgili araştırma yapanların, değerlerin inceledikleri yönlerine göre niteliklerini belirlemeye uğraştıklarını göstermiştir. Değerlerin, barındırdıkları benzer ve farklı taraflarının belirlenmesiyle ortaya çıkan özellikleri şöyle sıralanmıştır:

- Değerler, birbiriyle mutlak ilintilidir.

- Değerlerin aralarında hiyerarşiye bağlı bir oluşum bulunur.
- Değerler, değışkendirler.
- Değerlere ihtiyaç halinde yenileri eklenmektedir.
- Değerlerin bireysel ve toplumsal hayattaki yeri yadsınamaz.
- Değerler, sosyal uyarıcılar sayesinde desteklenir ya da geçerliliğini yitirir.
- Değerlerin izafi yönü de vardır.
- Değerler, toplumsal konsensüs neticesinde ortaya çıkmıştır.
- Değerlerin uluslararası yönleri bulunur.

Scott Bristol (2017)'a göre değerlerin sahip oldukları özellikler şu şekilde sıralanmıştır:

- Değerler, hayatımızı şekillendiren ve hareketlerimize ifade katan bir rol oynar. Kişilerin hareket tarzları ve tavırları dış dünyadan gelen iletilere karşılık vermek şeklinde oluşmaz. Herhangi bir sebeple harekete geçmeye karar veren birey, bunu eyleme dökerken edindiği değerler rehberliğinde yapar ve böylece sonuç odaklı durumları ortaya çıkarmış olur.
- İnsanoğlu; değerleri benimseyip onlara gereken önemi verdiği zaman yaşamları kıymetli, mutlu ve manalı bir hale gelir.
- Önceliklerini ya da sıralamalarını yaşadığımız olaylara göre şekillendirdiğimiz aktif duygular birikimidir. Değerlerin belli bir düzeninin olması önemlidir; çünkü kişilerin eğilimleri ve olası eğilimleri arasındaki ilintileri düzenleyen simgelerdir.
- Değerler, yazı veya söze döküldüğünde kişileri davranış sergilemeye iten veya tavırlarını kabul edilir kılan bir beklenti meydana getirir.
- “Değer öz- bilinci” terimi davranışlarımızın veya başka insanların olaylar karşısındaki tavırlarının değerlere uyup uymadığını kontrol etmek için kullanılır (Bristol, 2017, akt. Korkmaz, 2019: 12).

Bu konular üzerinde yapılan araştırma ve incelemeler neticesinde ortaya konulan bulgulara bakıldığında elde edilen verilerin büyük çoğunluğunun birbirine benzediği görülmüştür. Bu araştırmalardan yola çıkarak değerlerin, insanların yaşamları boyunca her türlü durumda tavır belirlemede onlara rehberlik etme ve insanın olaylar karşısındaki tavırlarının ya da gündelik yaşam şeklinin ne yönde olması gerektiğini belirleme özelliğinin olduğu söylenebilir.

2.4. Kök Değerler ve Tanımları

Türkçe dersinde düzenli ve model olabilecek şekilde bir değerler eğitimi oluşturmak amacıyla olan Millî Eğitim Bakanlığı “adalet, dostluk, dürüstlük, öz denetim, sabır, saygı, sevgi, sorumluluk, vatanseverlik, yardımseverlik” değerlerini “kök değerler” adı altında sıralayarak değerleri ve ilintili oldukları alt değerleri çocuklara kazandırmayı amaçlamaktadır (TÖP, 2018).

Millî Eğitim Bakanlığı, 18 Temmuz 2017 tarihinde düzenlediği basın toplantısında müfredatta yapılacak olan yenilik ve değişiklikler üzerinde yapılan çalışmaların son aşamaya geldiğini bildirilmiştir. Burada var olan müfredatların; eğitim, öğretim, varsayım ve disiplinlerindeki ilerlemelere paralel olarak zamanın gerektirdiklerine, bireyin ve toplumun güncellenen gereksinimlerine cevap verecek biçimde düzenlendiği bildirilmiştir (TTKB, 2017). Söz konusu olan bu düzenlemeler halen günceldir. Bu düzenlemeler ışığında, ilk kez on kök değer müfredatta yerini almıştır. 2019’da hazırlanan Türkçe Dersi Öğretim Programı’nda değerler ayrı bir kategori olmaktan çıkarılıp programın tamamına ve her birimine dağıtılmış bir hale getirilmiştir.

Adalet; TDK sözlüğünde herkese kendine uygun düşeni, kendi hakkı olanı verme, doğruluk şeklinde tarif edilmiştir (TDK, 2005). Bu değer; adil olma, eşit davranma ve paylaşma alt değerleriyle beraber görülmektedir.

Dostluk, Alberoni (2006)’ye göre karşılıklı ilişkilerde birbirine destek olmaktan mutluluk duyan ve bunu gönüllülük esasına dayandırarak yapan, yaparken de aynı desteği karşıdan görebileceğine inanan insanlar arasında meydana gelen etkileşimdir.

Bu değer, toplumdaki bireylerin birbirleri aralarında etkileşimleri sırasında en önemsenen değerlerdendir. Diğergamlık, güven duyma, anlayışlı olma, dayanışma, sadık olma, vefalı olma ve yardımlaşma alt değerleriyle anlamı genişleyen bu değeri de Bacanlı (2000) yadsınmaması lazım gelen bir değer olarak düşünmektedir. Dostluk değerini taşıyabilen insanlar, gündelik hayatta karşılıklı ilişkilerde daha başarılı olabilirler.

Yalnız ve Yıkılmaz (2018) da eğitim sürecinde dürüstlüğü çocuğa mutlak edindirilmesi hedeflenen ana unsurlardan biri olarak görmektedir. Bireyler arasındaki etkileşimlerde bu değerden yoksun hareket ve davranışlar ortaya koymanın iletişimin kalitesini de düşürdüğünü belirtmişlerdir.

Öz denetim; TDK sözlüğünde, daha önemli bir amaca ulaşabilmek için kişinin tepkilerini davranışlarını veya başka amaca yönelme eğilimini denetleyip kısıtlaması, otokontrol olarak tanımlanmaktadır (TDK, 2020). Davranışlarını kontrol etme, davranışlarının sorumluluğunu üstlenme, öz güven sahibi olma ve gerektiğinde özür dileme gibi alt değerlerle var olan bu değer için Karatekin (2006), kişinin dış dünyadan etkilenmeden davranışlarını oluştururken her türlü duygu ve arzularını kontrolü altında tutabilmesi şeklinde izah etmiştir. Gerek ailede ve gerek okuldaki değer eğitimi sürecinde bu değeri edinmiş bireylerin günlük yaşantıları içinde karar almada ve kararlarının arkasında durmada zorluk çekmeyecekleri söylenebilir.

TDK'ye göre sabır kelimesi acı, yoksulluk, haksızlık vb. üzücü durumlar karşısında ses çıkarmadan onları geçmesini bekleme erdemi, dayanç; olacak veya gelecek bir şeyi telaş göstermeden bekleme anlamlarındadır. Kişiye azimli olma, tahammül etme ve beklemeyi bilme alt değerlerini de birlikte kazandıran bu değer insanın olgunlaşma ve karakterini oturtma sürecinde destek olmalıdır. Bu nedenle öğretim programlarındaki yeri önem kazanmaktadır.

Doğru iletişim kurulabilmesi, kültür öğelerinin gelecek nesillere aktarılabilmesi, bireyin başkalarına empati yapabilmesi bakımından saygı değeri son derece önemlidir (Özdemir, 2017).

Sevgi, insanı bir şeye veya bir kimseye karşı yakın ilgi ve bağlılık göstermeye yönelten duygu şeklinde izah edilmiştir (TDK, 2005). Fedakârlık, aile birliğine önem verme, güven duyma, merhametli olma, vefalı olma gibi alt değerlerle anlam kazanan bu değer insan ilişkilerinin olmazsa olmazı olarak bilinir.

Sorumluluk; kişinin kendi davranışlarını veya kendi yetki alanına giren herhangi bir olayın sonuçlarını üstlenmesi, sorum, mesuliyet şeklinde anlamlandırılır (TDK,2005). Kendine, çevresine, vatanına karşı sorumlu olma, sözünde durma, tutarlı ve güvenilir olma ve davranışlarının sonuçlarını üstlenme alt değerlerini içinde barındıran bu değer bireyin hayatı doğru yaşama çabasına katkı sağlayacak bir değerdir.

Vatanseverlik konusunda söz söyleyen Nathanson'a (1993) göre bu değer, bireyleri bir araya getiren büyük bir kuvvettir. Hızla bireyselleşme çağına doğru ilerleyen toplumlar için şu an belki de en çok önem verilmesi gereken değerdir. Türkçe Dersi Öğretim Programı'nın (2019) özel amaçlarında da öğrencilerin; millî, manevi, ahlaki, tarihî, kültürel, sosyal değerlere önem vermelerinin sağlanması, millî duygu ve düşüncelerinin güçlendirilmesi maddesinin yer aldığını belirtmek bu değerın önemini belirtmek bakımından yerinde olacaktır. Çalışkan olma,

dayanışma, kural ve kanunlara uyma, sadık olma, tarihsel ve doğal mirasa duyarlı olma, toplumu önemseme gibi alt değerleri de edinen öğrenciler vatan için istenen nesil olma yolunda ilerlemiş olacaklardır.

Cömert olma, iş birliği yapma, merhametli olma, misafirperver olma ve paylaşma alt değerleriyle öne çıkan son kök değer olan yardımseverlik aynı zamanda evrensel değerlerden biridir.

Sonuç olarak, kök değerlerin aslında ayrı ayrı ele alınsa da birbirini tamamlayan bir bütün olduğu görülür. Toplumsal benliğimizin şifrelerini geleceğe götürecek nesillerin, bu değerleri yeteri kadar alacak şekilde eğitim programlarından faydalanmaları önemlidir. Ailede başlayan değer eğitiminin okulda eğitimcilerin kontrolünde ve sorumluluğunda devam etmesi beklenmektedir.

2.5. Değerlerin Sınıflandırılması

Değer kavramını açıklarken de belirttiğimiz gibi toplumumuzda genel bir ifadeyle maddi ve manevi değerler şeklinde ikiye ayrılan değerlerden adalet, dostluk, sabır, saygı, yardımseverlik vb. değerler manevi değerleri; mimari, giyiniş şekli, el sanatları ve yemekler gibi kültürel unsurlar da maddi değerleri teşkil etmektedir. Konu üzerine çalışan toplum bilimciler bu ayrımı henüz netleştirememişken gündelik hayatta toplumu oluşturan bireyler arasında değerlerin böyle bir sınıflandırmaya kendiliğinden maruz kaldığını görmekteyiz. Değerler sadece kendileri bir sınıfa ait değildirler. Bununla beraber içlerinde birbirleriyle uyumludurlar (Güngör, 1998). Ait oldukları her toplumda farklı bir sınıflandırmaya tabii tutulabilir olsalar da genel olarak bu tasniflerin kesişen yönleri de vardır. Örneğin iktisat alanına ait bir değer kapsamı dışında bulunan bir başka değerle bağıntılı olabilir (Bulut ve Dilmaç, 2018).

Sınıflandırma üzerine yurt içinde ve yurtdışında birçok çalışma yapılmıştır. Bunlardan bazıları şu şekildedir:

2.5.1 Dilmaç, Arıcak ve Cesur'un Değer Sınıflandırması

Dilmaç, Arıcak ve Cesur (2014), değerleri dokuz başlıkta sınıflandırmış ve bu başlıkları şu şekilde ortaya koymuştur:

Tablo 2.1.Dilmaç, Arıca ve Cesur'a Göre Değerlerin Sınıflandırılması

Değer	Açıklama
Toplumsal Değerler	Bu değer grubunda yardımseverlik, tevazu, nezaket, saygı ve hoşgörü ön plandadır.
Kariyer Değerleri	Bu grupta ise kalite, eğitim ve kariyer ön plana çıkar.
Entelektüel Değerler	Beden sağlığı, akıl sağlığı, bilgi, başarı gibi kavramlar bu değer grubunu karşılamaktadır.
Manevîyat	İbadet, din, iman, iç huzur ön plandadır.
Materyalist Değerler	Para, mal/mülk, statü gibi maddi amaç ve araçlar bu değerler grubunu oluşturur.
İnsan Onuru	Namus, şeref/onur, adalet gibi kavramlar ön plana çıkar.
Romantik Değerler	Bu değer grubunda ise aşk, haz/zevk, eş/sevgili ön plandadır.
Özgürlük	Bağımsızlık, emek, kültür gibi kavramlar bu değer grubuna karşılık gelmektedir.
Fütüvvet	Cömertlik, cesaret gibi kavramlar bu bölümde ön plana çıkar.

2.5.2 Shalom Schwartz'ın Değer Sınıflandırması

Rokeach'ın değer sınıflandırmasını yeniden ele alan Schwartz gerekli gördüğü değişiklikleri yaparak onun belirlediği 18 hedef ve 18 araç değerini 10 ana değer şekli halinde kategorize etmiştir. Bütünde bulunan değer miktarı 56'dır (Kağıtçıbaşı ve Kuşdil, 2000:59; Ulusoy ve Dilmaç, 2014:29).

Her toplum için lüzumluluklar şeklinde düşünülen, güç, başarı, hazcılık, uyarılım, öz yönelim, evrenselcilik, iyilikseverlik, geleneksellik, uyma ve güvenlik şeklinde 10 ana başlık altında 56 değer belirlenmiştir (Bulut,2012).

Tablo 2.2.Schwartz'ın Değer Sınıflandırması

Değer Grupları	Değerler
Güç: Toplumsal konum, insanlar ve kaynaklar üzerine denetim gücü	Sosyal güç sahibi olmak, otorite sahibi olmak, zengin olmak, toplumdaki görüntümü koruyabilmek (insanlar tarafından benimsenmek)
Başarı: Toplumsal standartları temel alan kişisel başarı yönelimi	Başarılı olmak, yetkin olmak, hırslı olmak, sözü geçen biri olmak (zeki olmak)
Hazcılık: Bireysel zevke, hazza yönelim	Zevk, hayattan tat almak
Uyarılım: Heyecan ve yenilik arayışı	Cesur olmak, değişken bir hayat yaşamak, heyecanlı bir yaşantı sahibi olmak
Öz yönelim: Düşünce ve eylemde bağımsızlık	Yaratıcı olmak, merak duyabilmek, özgür olmak, kendi amaçlarını seçebilmek, bağımsız olmak (kendine saygısı olmak)
Evrenselcilik: Anlayışlılık, hoşgörü ve tüm insanların ve doğanın iyiliğini gözetmek	Açık fikirli olmak, erdemli olmak, toplumsal adalet, eşitlik, dünyada barış istemek, güzelliklerle dolu bir dünya, doğayla bütünlük içinde olmak, çevreyi korumak (iç uyum)
Geleneksellik: Kültürel ya da dinsel töre ve fikirlere saygı ve bağlılık	Alçakgönüllü olmak, dindar olmak, hayatın bana verdiklerini kabullenmek, geleneklere saygılı olmak, ılımlı olmak (dünyevi işlerden el ayak çekmek)
İyilikseverlik: Kişinin yakın olduğu kişilerin iyiliğini gözetme ve geliştirme	Yardımsever olmak, dürüst olmak, bağışlayıcı olmak, sadık olmak, sorumluluk sahibi olmak (gerçek arkadaşlık, olgun sevgi, manevi bir hayat, anlamlı bir hayat)
Uyma: Başkalarına zarar verebilecek ve toplumsal beklentilere aykırı olabilecek dürtü ve eylemlerin sınırlandırılması	Kibarlık, itaatkâr olmak, anne-babaya ve yaşlılara değer vermek, kendini denetleyebilmek
Güvenlik: Toplumun, var olan ilişkilerin ve kişinin kendisinin huzuru ve sürekliliği	Ulusal güvenlik, toplumsal düzenin sürmesini istemek, temiz olmak, aile güvenliği, iyiliğe karşılık vermek (bağlılık duygusu, sağlıklı olmak)

2.5.3 Nelson'un Değer Sınıflandırması

Nelson değer sınıflandırması yaparken değerleri bireysel değerler, grup değerleri ve sosyal değerler şeklinde üç farklı grupta ele almıştır (Naylor ve Diem, 1987'den akt. Yazıcı, 2006: 500).

Tablo 2.3.Nelson'a Göre Değerlerin Sınıflandırılması

Bireysel Değerler	Bireysel değerler seçim yapmada ve satın alınan ürünlerde, hobilerde olduğu gibi diğer kişisel tercihlerle de ilişki içerisindedir (Michaelis, 1988: 361).
Grup Değerleri	Grup değerleri, belirli bir grubun üyeleri tarafından paylaşılan değerlerdir. Bu grup, aile, kulüp, dinî ya da politik bir grup olarak ortaya çıkabilmektedir (Naylor ve Diem, 1987: 350).
Sosyal Değerler	Adalet, saygı, farklılık, eşitlik gibi değerler olarak ortaya çıkan sosyal değerler, bireyin mevcut toplumsal yapı içerisinde varlığını devam ettirmesine yardımcı olduğu düşünülmektedir (Michaelis, 1988: 361). Sosyal değerlerin tanımlanmasında sosyalleşme, sosyal bilinç, norm ve grup ruhu gibi kavramlar kullanılmaktadır (Akbaş, 2004: 19).

2.5.4. Spranger'in Değer Sınıflandırması

Spranger 1928'de ilk kez psikolojik analizlerinde değer testini kullanmıştır. Deneylerinde kullandığı kişilerde baskın halde bulunan değerler doğrultusunda onları kişilik kategorilerine ayırmaya çalışmıştır. Ayırdığı her deneğin sosyal, siyasi, dini, ekonomik, bilimsel ve estetik karakter şekillerinden bir tanesine dâhil olacağını belirtmiştir. Onun bu kişilerin belirlenmiş tavırları sergilediğini tespiti çalışan düşüncesinden yola çıkarak oluşan sınıflandırmaları 1951 yılında Vernon, Allport ve Lindzey ölçeklendirmiştir (Güngör, 1993: 90).

Tablo 2.4.Spranger''e Göre Değerlerin Sınıflandırılması

1. Bilimsel Değer	Gerçeğe, araştırmaya, bilgiye, muhakemeye ve eleştirel düşünceye önem verir. Bilimsel değerleri olan deneysel, eleştirici, akılcı ve entelektüeldir.
2. Ekonomik Değer	Yararlı ve pratik olana önem verir. Ekonomik değerlerin hayatta önemszenmesi gerektiğini belirtir.
3. Estetik Değer	Simetri, uyum ve forma önem verir. Birey hayatı olayların bir çeşitliliği olarak görür. Sanatın toplum için zorunluluk olduğunu düşünür.
4. Sosyal Değer	Başkalarını sevmeye, yardım ve bencil olmama esastır. En yüksek değer insan sevgisidir. Bu insan sevgisini insanlara sunar. Nazik ve sempattır, bencil değildir.
5. Politik Değer	Her şeyin üstünde kişisel güç, etki ve şöhret vardır. Esas olarak kuvvetle ilgilidir.
6. Dinî Değer	Evreni bir bütün olarak kavrar ve kendisini onun bütünlüğüne bağlar. Dini uğrunda dünyevi hazları feda eder.

2.5.5. Milton Rokeach'ın Değer Sınıflandırması

Rokeach, "The Nature of Human Values" adlı çalışmasında amaç değerler ve araç değerler olarak ikiye ayırdığı değerleri her birinin altında on sekizer tane amaç ve araç değer şeklinde sıralamıştır. Bu iki alt başlıktaki değerlerin birbiriyle ilişkisini de "değerler sistemi" şeklinde adlandırmıştır (Rokeach, 1973: 5-28; akt. Keskin, 2016: 40-41).

Tablo 2.5.Milton Rokeach 'ın Amaçsal ve Araçsal Değer Sınıflaması

Amaç Değerler	Araç Değerler
Aile güvenliği	Bağımsız olma
Barış içinde bir dünya	Bağışlayıcı
Başarılı olma	Cesaretli
Bilgelik	Dürüst
Dinî olgunluk	Entelektüel
Eşitlik	Geniş görüşlü
Gerçek dostluk	Hırslı
Güzellikler dünyası	İtaatkâr
Heyecanlı verici bir yaşam	Kendini kontrol eden
İç huzur	Kibar
Kendine saygı	Kendine hâkim
Mutluluk	Mantıklı
Gerçek dostluk	Neşeli
Özgürlük	Sevecen
Rahat bir yaşam	Sorumluluk sahibi
Sosyal kabul	Temiz
Ulusal güvenlik	Yardımsaver
Zevk	Yaratıcı olma

2.6. Değerler Eğitimi

Eğitim teriminin boyutları çok geniş bir alanı kapsamaktadır. Öyle ki öğretim bu alandaki unsurlardan sadece biridir. Bunun için eğitim programları, öğretim programlarının da içinde bulunduğu bütün yapılanmaları barındırır. Yaman'a (2012) göre eğitim, öğretmenin yanı sıra alınan bilginin pratiğe evrilmesidir. Hökelekli de (2013), eğitimin, öğrencilerin bilgilenme boyutuyla birlikte duygusal ve davranışsal boyutlarda da gelişmiş ve yetişmiş bireyler olmalarını destekleme amacını güttüğünü söylemiştir. Bu noktadan bakarak Ulusoy ve Dilmaç'ın (2016), üstünde durduğu şekliyle eğitimin, öğrencilerin bilgili olmalarını hedeflemesiyle beraber onların bilinç ve kişilik açısından da en üst seviyeye gelmelerini hedeflediği belirtilmektedir.

Aydın ve Gürler (2012), değerler eğitiminin hedefinin, kişilerin kendisiyle beraber çevrelerinin de mutlu ve başarılı bireyler olması için çabalar bir konuma gelmesi düşüncesine yoğunlaşmışlardır. Cihan (2014) ise, eğitim olgusunun salt bilgi ve beceri kazandıran değil,

bunlarla beraber ahlaki davranışların ve değerlerin de verildiği bir süreç olduğunu söylemektedir. Tüm bu nedenlerden ötürü değerler eğitime verilen önem giderek artmaktadır.

“Kişiyi kıymetli yapan, içinde barındırdığı yüksek özellikler ve hayat boyu elde ettiği kazanımlarıdır. Elde edilen değerler ömrü boyunca kişinin karakter, tavır, düşünüş tarzı ve nihayetinde tüm bunları kapsayacak şekilde hayatını yönlendirmede etken unsurlar olduklarından, onların bilincine varıp elde etmesi ve karakterine oturtarak aksiyona dönüştürmesi gerekmektedir. Yaşam boyu sürececek olan bu değer edinme ve edindirme eylemlerine “değerler eğitimi” denir (Yaman, 2016: 18).

Değer eğitimi, toplumdaki fertlerin edinilen tecrübeler sonucu değer üretebilmelerine ve doyurucu bir yaşam oluşturabilmelerine yardım etmeyi hedeflemektedir. Dolayısıyla değerler eğitimi, fertlerin ve içinde yaşadıkları sosyal çevrelerin mükemmelliğe ulaşmasına çalışır (Kirschenbaum, 1995; akt. Keskin, 2016: 77). Birey ve yaşanan her an için lazım olan değerler, çocukluğun ilk dönemlerinden itibaren edindirilmelidir. Ne var ki evde verilen değerler eğitimi kazandırma eyleminin okulda verilen eğitimle beraber yürütülmesi gerekmektedir (Ceran, 2018: 20).

Değerler eğitiminin okullarda etkin olabilmesi için okulda uygulanan değerler eğitimi programlarının okul dışı unsurlarca da desteklenmesi gereklidir (Ekşi ve Okudan, 2011: 81). Çocuk üzerinde etkisi olan okul içi- dışı ve aile dahil tüm unsurların ortak çabasıyla değerler eğitiminde istenen noktaya gelinebilir. Millî Eğitim Bakanlığı, değerler eğitiminin okullardaki uygulama şeklinin nasıl olacağına ilişkin genelge yayımlayıp bu konuya verilen önemi gözler önüne sermiştir: “Değerler eğitimi toplumun tümünü ilgilendirdiğinden çok boyutlu ele alınması gerekmektedir. Bu açıdan eğitim sistemini oluşturan tüm unsurların bu konuda duyarlılık ve bilinç kazanmasına ihtiyaç vardır. Öğretmenlerimizin de öğretim programlarını uygulayıcı olmanın yanı sıra öğrencilerimize değerlerimizi kazandırmada öncü rol ve görevleri bulunmaktadır.” (MEB, 2010/53 Genelge).

Değerler eğitimi, eğitim kurumlarında resmi yollarla verilirken aile ortamında gayri resmi olarak verilmiş olur. Eğitim kurumları da sosyal ortamlar sunan yerler olduğu için sınıf içi eğitim programları kadar sınıf dışı etkinlikler, kişiler arası etkinlikler ve hatta sohbet ortamları sırasında da değerler eğitimi devam etmektedir (Güzel, 2013: 33).

2.7. Edebi Metinlerde Değerler Eğitimi

Sürekli bir değişim ve dönüşüm halinde olan yeryüzünde insanoğlunun çağlar boyu nesliyle beraber kültürünü de devam ettirerek var olma çabası sonucu ortaya çıkan değerler, kültür akışkanlığı ve sosyal düzeni sağlamada çok etkili unsurlardır. Bu değerlerin anlaşılması, edindirilmesi ve gündelik hayata dahil edilebilmesi konularında takip edilebilecek yöntemler bütün ülkelerin eğitim çalışanlarının üstünde ciddiyetle araştırma yaptığı bir saha halindedir. Edebi eserler, öğrencinin muhayyilesini genişletmek ve kendine has anlatım becerileri kazandırmanın yanında dile hakimiyetini arttırmak, karakter gelişimine destek olmak ve her türlü insani vasıfları edinmesini sağlamak bakımından çok etkili araçlardır (Şen, 2007: 54). “Edebi eserlerin çoğu insanı eğitmek maksadıyla yazılmıştır. Türk edebiyatında Yunus Emre, Mevlana, Nâbi, Namık Kemal, Ahmet Mithat, Tevfik Fikret, Mehmet Akif, Hüseyin Rahmi gibi pek çok yazar ve şair eserlerini insana değerleri öğretmeyi amaçlayarak yazmıştır.” (Demirel, 2010: 70). Bu gibi eserleri okuyacak olan öğrenciler değerleri maddeler halinde sıralanmış ezber bilgisi olarak değil edebî zevkle kaleme alınmış ve hayatın kendisini yansıtan eserlerin içinde özümseyerek ve severek öğrenme şansı yakalayacaklardır. Türkçe derslerinde bunu uygulamak dersin tabiatına çok daha uygundur. Çocuk edebî eserler aracılığıyla hem edebî zevkini geliştirecek ve hem de onu geçmişten günümüze bu toplumun bir parçası yapacak olan değerleri kazanacaktır.

Türkçe dersinde değer kazandırmada edebî metinlerin rolü büyüktür. Bundan dolayı kullanılacak olan eser parçalarının ihtiva etmesi gereken nitelikler öğretim programında belirtilmiştir. Bu özellikler şunlardır:

- a) Ders kitaplarına alınacak metinlerin edebî ve estetik değer taşımasına özellikle dikkat edilmelidir.
- b) Kitaba alınan metinler, temalarda belirtilen değerlere ve konu örneklerine uygun olarak seçilmelidir.
- c) Seçilen metinler öğrencilerin duygu, düşünce ve hayal dünyalarını zenginleştirecek; bilgi, beceri, dil ve estetik zevk düzeylerini geliştirecek millî, manevî ve evrensel değerleri yansıtacak nitelikte olmalıdır (MEB, 2017: 11).

2.8. Şehbenderzâde Filibeli Ahmed Hilmi

2.8.1.Şehbenderzâde Filibeli Ahmed Hilmi'nin Hayatı

Şehbenderzâde Filibeli Ahmed Hilmi, Hicrî 1279 (1862) senesinde günümüzde Bulgaristan sınırlarına dahil olan Filibe şehrinde hayata gözlerini açmıştır. Babası Hacı Süleyman Bey, annesi Şevkiye Hanım'dır. M.Zeki Ekici, Hacı Süleyman Bey'in "Şehbenderlik" (konsolosluk) yaptığına dair hiçbir kaynağa rastlamadığını ve yaptığı araştırmada bunu söyleyenlerin de kaynak belirtmeden söylediğini eklemiştir. Ailenin en büyük çocuğudur. Eğitimine Filibe sıbyan mektebinde başlayan, daha sonra yine Filibe'de rüştiye mektebine devam eden Ahmet Hilmi, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nın, nâm-ı diğer 93 Harbi'nin patlak vermesiyle binlerce Türk gibi ailesiyle beraber Rumeli'ye göç etmek zorunda kalır. Bu göç onun eğitim hayatını da sonlandırmış olur. Her ne kadar bazı kaynaklar Galatasaray Lisesini de onun eğitim hayatına dahil etse de M.Zeki Ekici lisenin kayıtlarında Şehbenderzâde Filibeli Ahmed Hilmi'ye ait bir ize rastlamadığını söyler. Ruhunda derin izler bıraktığını gördüğümüz bu dönemi ve yaşadıkları dramatik göç yolculuğunu yayınladığı "Hikmet" gazetesinde "Elvah-ı Hayat" başlıklı hikâyelerinde anlatmıştır. Zorlu kış şartlarında yaşlı bir baba, hasta bir anne ve iki küçük kardeşle önce Edirne'ye ulaşırlar. Burada yerleştikleri bir konakta ailenin büyükleri ölür. Bundan sonra yirmi altı yaşında, İstanbul'da, posta idaresinde ilk memuriyet hayatına başlamasına kadar geçen takribî on yıllık süre henüz aydınlığa kavuşmamıştır. Daha sonra ailesiyle birlikte İzmir'e giden Ahmet Hilmi, orada da dört yılı geçkin posta idaresinde memur ve sonra müdür olarak görev yapmıştır. Bu görevden sonra kendi isteğiyle Beyrut'taki Posta ve Telgraf Müdürlüğü'ne tayin edilir. Jön Türklere yakınlığı da bu döneme denk gelir. Onların fikirlerini benimseyen Şehbenderzâde Filibeli Ahmed Hilmi fikirlerini yazmak idealiyle Mısır'a kaçarak memuriyet hayatına da son vermiş olur. Terakki-i Osmanî Cemiyeti'ne girdikten sonra burada "Çaylak" adıyla çıkardığı mizah gazetesıyla yayın hayatına ilk adımı atar (Ekici, M. Zeki, 1997). İstanbul'a 1901 yılında geri dönmüşse de daha önce dönemin siyasi rejimine yönelttiği tenkitlerden dolayı siyasi bir suçlu muamelesi görmüş ve yakalanarak Fizan'a sürülmüştür. Bilindiği üzere Fizan öteden beri muhaliflerin sürgün yeridir. Menfa olarak Fizan, cehennem gibi sıkıntılı olduğundan en tehlikeli siyasi mahkûmlar oraya gönderilirdi. Şehbenderzâde Filibeli Ahmed Hilmi, gerek buradaki zorlu koşulların gerekse izlenimlerinin kendisinde bıraktığı etkiyle, o dönem Afrika'sında çok rağbet gören Arûsi tarikatına intisap etmiştir. II. Meşrutiyet'in ilânından (1908) sonra İstanbul'a dönen Ahmet Hilmi ilk olarak haftalık "İttihâd-ı İslâm" gazetesini çıkartır. Daha sonra yine haftalık olan "Coşkun Kalender"i yayımlar. Bu gazetenin de

kapanmasıyla "Necat", "Tonguç" gazetelerinde başmuharrir olarak yazılar yazar. Daha sonra "Sırât-ı Müstakîm", "İkdam", "Tasvîr-i Efkâr", "Şehbal", "Sancak" ve "Necat" gazetelerinde siyasî ve felsefî makaleleri yayımlanır. Tekrar kendisi "Münakaşa", "Kanad", "Nimet", günlük ve haftalık olmak üzere "Hikmet" gazetelerini çıkartır. Hikmet Matbaa-ı İslâmiyesi'ni kurar ve kendi gazete ve eserlerini burada basar. 1911 yılında günlük "Hikmet" gazetesinde İttihat ve Terakki'nin karşı durduğu II. Abdülhamit devri baskıcı rejiminin benzerini uygulamasını eleştiren yazılar yazması sebebiyle, kurduğu matbaa ve çıkardığı gazetelerin faaliyetlerine bir son verilir. Önce Kastamonu'ya, oradan da talebi üzerine Bursa'ya sürgün edilir. Bu sürgün hayatının beş aylık bir süreyi kapsadığı tahmin edilmektedir (Ekim 1911-Mart 1912). On aylık bir aradan sonra haftalık "Hikmet" gazetesini neşre başlayan Ahmet Hilmi Dârulfünûn'da felsefe müderrisliğinde de bulunmuştur. Arapça, Farsça ve Fransızca'yı çok iyi derecede bilen Ahmet Hilmi hiç evlenmemiştir. 16 Ekim 1914 Cuma günü vefat eden Şehbenderzâde Filibeli Ahmed Hilmi'nin vefat sebebi kesin olarak bilinmemekle beraber bakır zehirlenmesinden veya siyonizm ve masonluk meselesini ilk ele alanlar arasında olduğu için masonlar tarafından zehirlendiği şeklindedir. Yaşadığı dönemin şöhretli simalarından olan Şehbenderzâde Filibeli Ahmet Hilmi kısa bir yaşam sürmesine rağmen ardında pek çok eser bırakmıştır. Siyasetten tarihe, tasavvuftan edebiyata ve felsefeye kadar pek çok alanda eser kaleme almıştır. Şehbenderzâde Filibeli Ahmed Hilmi yalnızca bir mütefekkir değil, aynı zamanda bir aksiyon adamıdır. O yaşadığı devrin sorunlarına karşı duyarsız kalmamış, kendince çözümler üretip çareler aramıştır.

2.8.2. Şehbenderzâde Filibeli Ahmed Hilmi'nin Fikri Yönü

Şehbenderzâde Filibeli Ahmed Hilmi, yıkılma devri Osmanlı fikir hayatında oluşan akımlardan İslamcılık akımı içinde değerlendirilir. Bunun nedeni mütefekkirimizin İslam dininin o dönemlerde yeni yeni dillendirilmeye başlanan modernleşme ve gelişmeye engel olduğu fikrini çürütmek amaçlı yazılar yazarken gelişmek için dinin zamanın gereklerine ve dönüşen sosyal yapıya uydurularak ele alınmasının gerekliliği düşüncesini müdafaa etmesidir. Şehbenderzâde Filibeli Ahmed Hilmi, bu tezi etrafında zamanın moda akımı haline gelen ve maddeyi baz alan düşünceye karşı kesin bir duruş sergilemiş; bu yaparken de tasavvuf felsefesi en büyük silahı olmuştur (Bektaş, 2015). Yayınladığı ya da muharrirliğini yaptığı dergi ve gazetelerde yazının içeriğine göre birden fazla takma isim kullandığını görürüz. Buna göre dinî yazılarında Şeyh Mihr-i Din Arûsî; Türk halkının değerlerini milli bir ruhla kaleme aldıklarında Özdemir; bir halk adamı olarak gene halkın içinden yazılarında Kalender; bürokrat edasıyla

kaleme aldıklarında Şehbender, Şehbenderzâde Filibeli Ahmed Hilmi ya da sadece Ahmed Hilmi isimlerini kullanmıştır. Yine de o ekseriyetle asıl kimliği olan Filibeli ile Osmanlı tebasının tüm tabakalarına fikirlerini ulaştırmak için gayret göstermiş bir aydın ve düşündürdür. Tüm bunların bize gösterdiği ise bir yazar ve düşündür olarak Şehbenderzâde Filibeli Ahmed Hilmi'nin kitlesinin ruh hallerine ve mizacına göre isim seçen, çok yönlü bir insan olduğudur (Ekici, 1997).

2.8.3. Şehbenderzâde Filibeli Ahmed Hilmi'nin Edebi Kişiliği

Şehbenderzâde Filibeli Ahmed Hilmi'nin yazılarında işlediği konulara göre takma ad ya da mahlas kullanma adeti vardır. Tasavvufi ilgili yazılarında Coşkun Kalender ve Kalender Geda, milliyetçi yazılarında Özdemir, şiirlerinde Hilmî, dinî meseleleri anlattığı eserlerinde Şeyh Mihr-i Din ve Mihr-i Din Arusî adlarını kullanmıştır.

Düşüncelerini kitaplarında, gazete sütunlarındaki yazılarında belirtmekle Şehbenderzâde Filibeli Ahmed Hilmi, o günkü hadiseleri sosyal çevresi ve tarihi misyonu içerisinde ele alarak halkın irfanına sunmuştur. Doğum yeri olan Balkanlardaki çalkantılar, ona çocukken yaşadıkları göçü de anımsatmış olacak ki “Elvah-ı Hayat” başlığı altında toplanan imzasız yazıları bu çalkantılı zamanlara denk gelir. Yine sürgün hayatı yaşadığı Kuzey Afrika kıyılarının İtalyanlar tarafından işgali, umut bağladığı İttihat ve Terakkicilerden kimilerinin duyarsızlığı ve hatta vatan aleyhine faaliyetlere alet olmaları, yazarımızın düşünce hayatına ve dolayısıyla kalemine tesir etmiştir. Kendini menfaatlara teslim etmeyen Hilmi yazılarından dolayı hem II. Abdülhamit devrinde, hem İttihatçıların döneminde mağdur bırakılmıştır. Ancak bu onda bir eksen kaymasına sebep olmamış ve fikirlerini eserleriyle izaha devam etmiştir. Velhasıl onun, yazdığı eserlerden düşüncelerini okumak mümkündür (Ekici, 1997). Eserlerinde düşüncelerinin yanında devrinin sosyal ve inançlar panoramasını da çizen yazar yerine göre bir tasavvuf ehli (A'mâk-ı Hayâl, Aşk-ı Bâlâ, Melekzâde Ailesi, İblis Behmen), yerine göre milliyetçi bir cengaver (Öksüz Turgut, Melekzâde Ailesi, Vay Kız Bekçiyi Seviyor, Mehmet'in Anası, Kırmızı Bayrak), bazen yönetime muhalif bir Jön Türk (İstibdatın Vahşetleri yahut Bir Fedakarın Ölümü), kimi zaman da devrin toplumsal aksaklıklarını tenkit eden bir eleştirmen (Vay Kız Bekçiyi Seviyor, Melekzâde Ailesi, Elvâh-ı Hayat, Küçük Hikaye, Öksüzler) durumundadır. Edebi eserlerinin hemen hemen tamamında bir fikrin öne çıkması, eğitim ve terbiyenin odak nokta olması da yazarın sanat yapmaktan çok sanatı toplum için kullanmak amacıyla olduğunu göstermektedir. Eserlerinin olay, mekân ve zaman örgülerinde bir paralellik görülür. Gerçek olaylardan yola çıkarak yazdığı eserlerinin yanında hayal ötesi

olayları işlediği eserlerinde zaman ve mekân bildiğimiz klasik sınırlamaların dışındadır. Bu duruma en çok Â'mâk-ı Hayâl'de tesadüf edilir. Zamanda sık sık geri dönüşlerin yapılması, bilinmeyen alemlerde ve zamanlarda tarihi karakterlerle, ruhlar alemine ve uzaya yapılan yolculuklar eserdeki zaman ve olay mefhumunun yazar tarafından nasıl farklı kurgulandığına birer örnektir. Bunun yanında Öksüz Turgut, Bütün Hikâyeleri ve İblis Behmen'de gerçek olay ve zamanların daha sıklıkla kullanıldığı görülür. Yazar mekân seçimlerini de gene aynı doğrultuda yaparak hem gerçek mekânları ve hem de hayali mekânları bazen bir arada bazen de ayrı eserlerde kullanmıştır. Â'mâk-ı Hayâl'de hayalî olayların mekânları da gerçek üstüdür. Aynalı'nın hatıralarında ise yazar olay zaman ve mekânda gerçekliği tercih etmiştir. İblis Behmen'de anlatılan tarihi olaya nispetle mekânlar da isim olarak zikredilmektedir. İran ve şehirleri olan İsfahan, Kum ve Kazvin'in yanında Alamut Kalesi de tarihi mekânlar olarak okuyucunun karşısına çıkar. Anadolu Â'mâk-ı Hayâl'de Manisa Tımarhanesi, Kırmızı Bayrak hikâyesinde Ege'de bir köy olarak yerini alırken Türklerin Elemlî Mukadderatından Bir Yaprak adlı hikâyede Rumeli ve Edirne, Küçük Hikaye'de Kafkasya'nın bir köyü, Elvâh-ı Hayat adı altında tefrika ettiği hikayelerinde ise sürgün hayatı yaşadığı Fizan ve Afrika çölleri mekân olarak görülmektedir. Bunun ve hayali mekânlarının dışında ise yazar ekseriyetle İstanbul'u mekân olarak kullanmıştır.

İncelenen eserlerin kahramanlarına gelince burada da hem Şehbenderzâde Filibeli Ahmed Hilmi'nin hayatından, hem fikir dünyasından fırlayıp gelen gerçek tipler ve hem de hayal dünyasından, geçmiş efsanelerden, bazen de tarihten gelen kişi ve yaratıklar karşımıza çıkmaktadır. Eserlerde sıklıkla karşımıza çıkan mürşit tipi muhtemeldir ki çocukluğundaki göç sırasında Edirne'de onlara yardım eden oranın manevi koruyucusu vasfındaki Çetin Baba'yla özdeşir. Filibeli Hilmi, batı tarzı hayatın Türk yaşam tarzının yerine geçmesini eleştirmek üzere kaleme aldığı eserlerinde amacına uygun tipler oluşturur. Örneğin, Melekzâde Ailesi'nde Şadî'nin -deyim yerindeyse- ruhu olmayan batı seviciliği ve bağınaz bir ataerki tutumla yetişmesi (Ekici,1997), Kısa Pantolonlu isimli hikâyede ise Zarif ile alay eden genç kızın gönlünü kaptırdığı genç ve şık delikanlının aslında izdivaç yoluyla geleceğini temine çalışan bir tip olması Şehbenderzâde Filibeli Ahmed Hilmi'nin devrin aydınlarının çalışmayan, özentî ve züppe tiplmesi üzerinden eleştiri yapma geleneğini sürdürdüğünü göstermektedir. Öksüz Turgut romanında ise Niğbolu Savaşı'nı merkeze alarak devam eden olayların içinde Öksüz Turgut karakteri ideal Türk gencini sembolize eder. O ve öbür karakterlerin serüvenlerinin, Osmanlı'nın tarihteki yükselişini gerçekleştiren duyguyu okura verilmek için oluşturulduğu fikrini hatırlatır. Eserde kurgu dışında yazarın Türk tarihinden verdiği anekdotlarla karakterlerin yaşadığı bazı olayların paralellik sergiliyor olması, yazarın sadece Osmanlıyı

değil tüm Türk tarihinin macerasını anlatmak istediğini göstermektedir. Yazar, akış sırasında hikâyeyi keserek birden tarihimiz ve kültürümüz hakkında bilgiler verir. Ne var ki bu sırada bazı yanlış bilgilerin de verildiği görülür. Yusuf Has Hacıp'ın Kutadgu Bilig isimli eserinin Timur'a ait denilmesi, Kazak ve Kırgız sözcüklerinin kökeni ile ilgili aktarılanların doğruluğunun tartışılır olması ve Türk ve Moğolların aynı millete mensup oldukları gibi ihtilaflı bir konudan öyle değilmişçesine bahsedilmesi yazarın değil belki ama dönemin bilgi eksikliğine yorulabilir.

Üzerinde durulması gereken bir diğer konu ise eserler incelenirken yazarın sanatı toplum için yapma gayretiyle çoğunlukla hem karakterler ve hem de olaylar üzerinden iyi-kötü mukayesesi yapmış olmasıdır. Â'mâk-ı Hayâl ve İblis Behmen'de iman ile küfür, Öksüz Turgut'ta Osmanlı ile haçlılar, hikâyelerinde ise bazen yanlış batılılaşmayla ortaya çıkan durumlar ile Türk kültürü, bazen cehalet ile ilim, kimi zaman yanlış idarenin ortaya çıkardığı durumlar ve özellikle fakirlik ve onunla mücadele eden tipler üzerinden Şehbenderzâde Filibeli Ahmed Hilmi'nin idealize ettiği toplumsal değerler olan; saygı, vatanseverlik, yardımseverlik, sorumluluk, adalet, dürüstlük, sabır değerleri yoğun olarak görülmektedir.

Son derece üretken ve birçok alanda kalem oynatmış bir yazar ve düşünür olan Şehbenderzâde Filibeli Ahmed Hilmi'nin edebî eserleri edebî eser niteliğini taşımaktan ziyade bir düşüncenin, bir idealin edebî eser şekline getirilmiş halidir, denilebilir (Ekici, 1997).

2.7.4. Şehbenderzâde Filibeli Ahmed Hilmi'nin Eserleri

Allah'ı İnkâr Mümkün müdür? Yahud Huzur-ı Fende Mesâlik-i Küfür, Hikmet Matbaası 1327'de 238 s. Tarih-i İslâm'a zeyl niyetiyle kaleme alınmıştır. Eserin önsözü, Taklitle Medeniyet Olmaz, ismiyle 1963'te İstanbul'da Bedir Yayınevi'de basılmıştır. Allah'ı İnkâr Mümkün müdür? (Sad.: Necip Taylan – Eyüp Onarat) Çağrı Yay. İstanbul 1978, ikinci baskı 1979. Başka bir baskısıysa, İslam tarihi adlı eserin ikinci cildine ilave edilmiştir. (Sad. M. Rahmi), Sağlam Kitabevi, İstanbul 1979.

Beşeriyetin Fahr-i Ebedîsi Nebimizi Bilelim, Hikmet Matbaası'nda 1331'de basılmış, 32 s. Şeyh Miridîn Arûsi Mahlasıyla yayımlanmıştır. Eser aynı adla 1980'de tekrar (Sad. İsmail Hakkı Hocaoglu, Bedir Yay. İstanbul 1980) basılmıştır.

Senûsîler ve Onüçüncü Asrın Büyük Mütefekkir-i İslâmî Seyyid Muhammed es-Senûsi, İkdâm Matbaası, İstanbul 1325, 124 s. Bu eserdaha sonra neşredilmiştir. (Senûsîler ve Sultan Abdulhamid (Asr-ıHamidide Âlem-i İslâm ve Senûsîler), (Sad. İsmail Cömert), Ses

Yay.İstanbul 1992, 110 s.; Senûsiler ve Onüçüncü Asrın Büyük Mütefekkir-iİslâmîsî Seyyid Muhammed es-Senûsi, Bedir Yay. İstanbul 1997, 79 s.

Üss-i İslâm, Hikmet Matbaası 1332, 82 s. Daha sonra, **İslâm İnancının Temel İlkeleri**, (Sad. A. Özalp), İstanbul 1987 ve **İslâm'ın Esası** (A. BülentBaloğlu- Halife Keskin), TDV, Ankara 1997'de yayımlanmıştır.

Târih-i İslâm, II cilt 1326 ve 1327 yıllarında Hikmet Matbaası'nda basılmıştır. Eser dört kez basılmıştır. Tarih-i İslâm (Nâşir: İ. Mümin Çevik), Doğan Güneş Yay. 1971, 568 s. İslam Tarihi (Sad. Ziya Nur), Ötüken Neşriyat, 1. baskı, 1974, 2. baskı, İstanbul 1982, XXXVIII+844 s. İslâm Tarihi (Sad. M. Rahmi), Sağlam Kitabevi, İstanbul 1979, I.cilt 265+II.cilt 273=506 s. Bu baskıda Târih-i İslâm'a zeyl olarak yazılan “Allah'ı İnkâr Mümkün Müdür” isimli eser de sonuna eklenmiştir.

Muhalefetin İflası, Hikmet Matbaa-i İslamiyesi, Kostantıniye1331,76 s. Muhalefetin İflası (Sad. A. Eryüksel) Nehir Yay. İstanbul 1991'de yeni harflerle yayımlanmıştır.

İki Gavs-i Enâm: Abdulkâdir ve Abdüsselâm, Hikmet Matbaası 1331, 64 s. Mihridîn Arûsi mahlasıyla yayımlanmıştır.

Huzûr-u Akl ü Fende Maddiyyûn Meslek-i Dalâleti, Hikmet Matbaası, 1332, 159 s. (Celal Nuri'nin Tarih-i İstikbal isimli üç ciltlik eserinin birinci cildi olan Mesâil-i Fikriyyenin tenkidi olarak kaleme alınmıştır. İlim Karşısında Maddecilik (Sad. Sadık Albayrak), 1001 Temel Eser No: 71 İstanbul 1974.

Yirminci Asırda Âlem-i İslâm ve Avrupa, Müslümanlara Rehber-i Siyâset, Hikmet Matbaası, Kostantıniye 1327, 96 s. Daha sonra bu eser neşredilmiştir: Müslümanlar Uyanın! Bedir Yay. İstanbul 1966. Eserin başında M. Şevket Eygi'nin “Nâşirin Birkaç Sözü” başlıklı yazısı vardır.

A'mâk-ı Hayâl, İstanbul'da, Giridî Ahmet Saki Matbaası'nda 1326 yılında basılır, 80 s. Arap harfleriyle ikinci baskısı Halk Kütüphanesi sahibi Abdülaziz tarafından Necm-i İstikbal Matbaası'nda 1341 (1926) yılında bastırılmıştır, 174 s. Ahmet Hilmi'nin şimdiye kadar en çok baskısı yapılan eseridir.

Hangi Meslek-i Felsefeyi Kabul Etmeliyiz? , Dârülfünun Efendilerine Tahriri Bir Konferans, Hikmet Matbaa-i İslâmiyesi, Konstantıniye 1329, 48 s. Tahriri Konferans (Hangi Meslek-i Felsefeyi Kabul Etmeliyiz?), (Sad. M.Şevket Eygi), Bedir Yay. İstanbul 1963.

Öksüz Turgut, Hikmet Matbaası, Konstantîniye 1326. Daha sonra, Yiğit Osmanlı Akıncısı Öksüz Turgut, (Sad. Ubeydullah Küçük), Bedir Yay. İstanbul, 1977 yılında yayımlanmıştır.

Akvâm-ı Cihân, Matbaa-i Hikmet, İstanbul 1329. Eser iki ayrı cüzden oluşmaktadır. (I.cüz, 1-104 s. ; II.cüz 105-147 s. Birinci cüzü, “Asya Akvamı”, ikinci cüzü ise “Afrika Akvamı” ile ilgilidir.

Müslümanlar Dinleyiniz, Şeyh Mihridîn Arûsi adıyla, Matbaa-i Ebu’z-Ziya 1326’da basılmış, 16 s.

Türk Ruhu Nasıl Yapılıyor, Dârü’l-Hilafe, Hikmet Matbaa-i İslâmiyesi, 1329, 37 s. Özdemir mahlasıyla yayımlanmıştır.

İlm-i Ahvâl-i Rûh, Felsefeden 1. Kitap, 1326 yılında “Dârulfünun’da okutulmuştur” ifadesi vardır. Hikmet Matbaa-i İslâmiyesi, Konstantîniye 1327,176 s.

Türk Armağanı, Hikmet Matbaa-i İslâmiyesi, Konstantîniye 1330, 15 s. (Özdemir mahlasıyla yayımlanmıştır).

İstibdâdın Vahşetleri yahut Bir Fedâînin Ölümü, Müşterekü’l-Menfaa Osmanlı Şirket-i Matbaası, 1326, 68 s.

Vay Kız Bekçiyi Seviyor!, Matbaa-i Ebu’z-Ziya, İstanbul 1326, 32 s. (Kalender Gedâ mahlasıyla yayımlanmıştır).

1.2. Tefrika Halinde Kalan Eserleri

Aşk-ı Bâlâ, Hikmet gazetesinin 47. sayısından itibaren yayınlanmaya başlamış ve 56. sayıda kesilmiş olan tasavvufî bir oyundur. Gazetenin bir yıl kapalı kaldıktan sonra yayınlanan 76. ve 77. sayılarında da neşrine devam edilen oyun tamamlanamamıştır.

Baş Belası Üç Jöntürk yahut Feylosof İbiş, Tek perdeden oluşan yarım kalmış bir komedidir. Haftalık yayınlanan Coşkun Kalender’in 1.-6. sayılarında imzasız olarak neşredilmiştir(Ekici, a.g.e. , s. 636).

Yaşasın Bâd-ı Sabâ, Bir perdelik komedidir. Coşkun Kalender’de tefrika edilmiştir. (gn. 2), nr. 25, 6 Ramazan 1330 / 6 Ağustos 1328 / (19 Ağustos 1912)

Melekzâde Âilesi, Tamamlanmamış iki romandan biridir. İttihâd-ı İslâm'ın (nr. 2-6, 8-9, 11, 14-18 nüshalarında tefrika edilmeye başlanmış ancak yarım kalmıştır.(Ekici, a.g.e. , s. 584).

İblis İzzeddin Behmen, Hikmet gazetesinin 25, 31, 35, 40, 42,43, 45, 49, 61, 65 ve 69. dışındaki sayılarında tefrika edilen felsefi bir romandır.

Bektâşiler ve Heyet-i İctimaiye-i Osmaniye, Hikmet'te tefrika edilmiştir.

Tasavvuf-ı İslâmî ve Fünûn-ı Cedîde ve Felsefe, Hikmet gazetesinde tefrika edilen eser en hacimli olanıdır.

Ahmet Hilmi'nin hayatı ve eserleri hakkında bilgi verilen kaynaklarda isimleri zikredildiği hâlde tespit edilemeyen eserleri ise şunlardır:

Kekyâil bin Asur

Yeni Mantık

İlm-i tevhid

İslâm ve Dîn-i İstikbâl

Tarih-i İslâm ve Osmânî

Üç Filozof

Şeyh Bedreddin

Divançe

Tabakat

Gazal-ı Bedeviye

Tortu

İttihad-ı İslâm

Murad Orta

Yer, Gök, İnsan” (Ahmet Koçak, Hikmet Yazıları, 1. bsk. , İstanbul 2005, s. 48).

Yaşamı boyunca farklı disiplinlere ait pek çok eser kaleme almış olan Şehbenderzâde Filibeli Ahmed Hilmi'nin yayın hayatı epey hareketlidir. Bunlar arasında kitap halinde basılanların yanı sıra, süreli yayınların sayfalarında tefrika halinde basılmış ve yarım kalmış

pek çok eseri de mevcuttur. Ayrıca yazarlık serüveni yalnız kitap neşriyle sınırlı kalmayan F. Ahmet Hilmi, “İttihad-ı İslam”, “Coşkun Kalender” ve “Hikmet” gibi pek çok süreli yayına da imza atmıştır.

Ancak bu eserlerden edebi değeri haiz ve tamamlanarak basılmış olanların sayısı oldukça azdır. İncelemeye tabi tuttuğumuz ve nesir alanına ait edebi eserlerin isimleri ise şunlardır: Â’mâk-ı Hayâl, Öksüz Turgut, Bâtıniler İblis Behmen ve Bütün Hikâyeleri. Bunların haricinde Türk Armağanı adında bir şiir kitabı, Vay Kız Bekçiyi Seviyor, Yaşasın Bâd-ı Sabâ, Baş Belası Üç Jöntürk Yahut Feylesof İbiş, Aşk-ı Bâlâ, İstibdâdın Vahşetleri Yahut Bir Fedâinin Ölümü isimli tiyatroları da mevcuttur. Yazarın Melekzâde Ailesi isimli yarım kalmış romanı ise Bütün Hikâyeleri adlı kitabının sonuna eklendiğinden incelemeye dâhil edildiği için ayrıca anlatılmaya gerek duyulmamıştır.

2.11. İlgili Araştırmalar

2.11.1. Yurt İçinde Yapılmış Araştırmalar

Değerler eğitime yönelik çalışmalara bakıldığında, değerler eğitiminin Türkçe Dersi Öğretim Programına dahil edilmesiyle beraber araştırmaların bu alanda gittikçe yoğunlaşmaya başladığı görülmüştür. Yapılan bu araştırmalardan bazıları şu şekildedir:

Akyol (2010) “İlköğretim 6. sınıf Türkçe ders kitaplarında yer alan sevgi temasının değerler eğitimi açısından incelenmesi” isimli yüksek lisans tezi olarak yürüttüğü araştırmasında farklı iki yayınevine ait öğrenci ders ve çalışma kitabı ile 6. Sınıf Türkçe Öğretmen Kılavuz Kitaplarında yer alan sevgi temasını hedefler, kazanımlar ve etkinlikler açısından değerler eğitimi bağlamında incelenmiştir.

Moğul (2012), “Mehmet Akif Ersoy’un Safahat isimli eserinin Türkçe eğitimi ve değerler eğitimi açısından incelenmesi” adlı araştırmasında MEB tarafından belirlenen 100 Temel Eser içerisinde bulunan Safahat isimli kitaptaki değerler eğitimi evrensel kavramlarıyla inceleyerek Türkçe dersinde kullanılabilecek kısımlarını yorumlamıştır.

Bağcı’nın (2013) tarafından hazırlanmış, “Çocuk edebiyatı ürünleriyle çocuklar için yazılmış eserlerin değerler eğitimi bağlamında karşılaştırılması” isimli araştırmasında betimsel alan araştırma yöntemi ile araştırmasını sürdürmüştür. Araştırma sonucunda adalet, affetmek, azimli olmak, böbürlenmemek, cesaret, çalışkan olmak (başarı), cömert olmak, dayanışma, doğru arkadaş seçmek, doğru karar vermek, dostluk, duyarlı olmak, düzenli olmak, edepli

(ahlaklı) olmak, empati kurmak, farklı kültürleri tanımak-saygı duymak, güven, hak ederek kazanmak, haksızlık yapmamak, hayvan sever olmak, hasta ziyareti, insan onuruna özen göstermek, iyi yürekli olmak, kanaatkâr olmak, merhamet (şefkat), misafirperverlik, örnek olmak, özgüven, özür dilemek, özveri (fedakârlık), paylaşmak, sabır, sevgi, saygı, sorumluluk, söz dinlemek, tabiatı sevmek-korumak, temiz olmak, tutumluluk, vatansever olmak, vefa, yalan söylememek (dürüstlük), yardımsever olmak, yeteneklerini keşfetmek değerleri bulunmuştur.

Katı'nın (2015), “Yavuz Bahadıroğlu'nun çocuk hikâyelerinde değerler eğitimi ve söz varlığı” isimli yüksek lisans tezi olarak yürüttüğü araştırmasında çocuk edebiyatı yazarlarından Yavuz Bahadıroğlu'nun yirmi iki çocuk hikâyesi değerler eğitimi bağlamında ele alınmıştır.

Kuru'nun (2016) tarafından hazırlanmış, “Ayşe Yamaç'ın Çocuk Romanlarının Değerler Eğitimi ve Dil Zenginliği Açısından İncelenmesi” adlı araştırması betimsel nitelikte bir çalışma olup doküman incelemesi yöntemi esas alınarak yapılmıştır. Araştırma sonucunda değerlerin toplam 527 kere geçtiği tespit edilmiştir. İncelenen eserlerin içinde en fazla sevgi (93), en az iv ise aile birliğine önem verme (17) değerine yer verildiği belirlenmiştir.

Çalışkan'ın (2016), “İlköğretim 100 temel eser içerisinde yer alan dünya edebiyatına ait eserlerin değerler eğitimi açısından incelenmesi” isimli yüksek lisans tezinde MEB tarafından yer verilen ve İlköğretim 100 Temel Eser içerisinde dünya edebiyatı içerisinde yer alan otuz dünya edebiyatı eseri değerler eğitimi bağlamında ele alınmıştır.

Karagöz'ün (2017), “Emin Özdemir'in Çocuk Kitaplarına Değerler Eğitimi Bağlamında Bir Bakış: Bir Çözümleme Çalışması” isimli çalışması nitel araştırma desenlerinden durum çalışması kullanılarak ele alınmıştır. Araştırmanın sonucunda kitaplarda toplam 862 değer yer aldığı tespit edilmiştir. Ele alınan konunun kitaplarda değerlerin sayısal dağılımına bakıldığında en çok işlenen ilk beş değer sevgi (166), arkadaşlık (97), yardımlaşma (40), selamlaşma (39), çalışkanlık (38), olduğu saptanmıştır. En az yer verilen değerlerin ise tarihsel mirasa duyarlılık (3), vatanseverlik (3), alçak gönüllülük (2), çoğulculuk (2) ve vefa (2) olduğu görülmüştür. Emin Özdemir'in çocuk kitaplarının “helalleşme” değer ifadesine yer verilmediği ifade edilmiştir.

Yıldırım'ın (2017), “Pakize Özcan'ın eserlerinin değerler eğitimi açısından incelenmesi” adlı yüksek lisans tezi olarak yürüttüğü araştırmasında çocuk edebiyatı yazarlarından Pakize Özcan'ın eserlerinde yer alan değerler belirlenmiştir.

Ağaoğlu'nun (2018), “Bahaeddin Özkıışı'nın Eserlerinin Değerler Eğitim Açısından İncelenmesi” isimli çalışmasında nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi tekniği

kullanılarak çalışma yürütülmüştür. Yapılan araştırma sonucunda, Bahaeddin Özkışı'nın eserlerinde değerlerin çokça yer aldığı görülmüştür. Eserlerinde en çok yardımseverlik, vatanseverlik, saygı değerleri belirlenmiştir. En az tespit edilen değerler ise çalışkanlık, cömertlik, alçakgönüllülük ve sadakat değerleri olarak tespit edilmiştir.

Barin (2019) tarafından hazırlanmış olan, “Üzeyir Gündüz'ün Çocuk Kitaplarındaki Eğitsel Değerler” isimli araştırmasını betimsel tarama modelinde ve tarama modellerinden olan doküman inceleme metodu esas alarak yürütülmüştür. Araştırma sonucunda toplamda 32 farklı değer grubu içinde 357 adet değer belirlenmiştir. En çok kişisel değerlerle (120) ilgili bulgular tespit edilmişken, en az millî değerlerle (20) ilgili bulgulara ulaşılmıştır. Yardımlaşma-dayanışma-paylaşabilirlik en çok bulunan değerlerdir. Değer açısından üçüncü sırada yer alan evrensel değerler (80) içerisinde en çok sevgi, merhamet-şefkat, hak-hukuk değerlerine yer verilmiştir. Dinî değerler (52) İslami çizgide giden Üzeyir Gündüz'ün eserlerinde dördüncü sırada belirlenmiştir.

Yeniay'ın (2019), “Behiç Ak'ın hikâyelerinin değerler eğitimi açısından incelenmesi” isimli yüksek lisans tezinde Behiç Ak'ın 2018 yılına kadar yayımlanmış hikâyelerindeki değerleri üzerinde durulmuştur.

Ecer Çakar'ın (2019), “Necip Fazıl Kısakürek'in tiyatrolarının değerler eğitimi açısından incelenmesi” isimli yüksek lisans tezinde Necip Fazıl Kısakürek'in kaleme aldığı on yedi oyunda yer alan değerler incelenmiştir.

Işık'ın (2019), “Ortaokul Türkçe ders kitaplarındaki halk edebiyatı metinlerinin değerler eğitimi açısından incelenmesi” isimli yüksek lisans tezinde 2005–2006 eğitim-öğretim yılından başlayarak 2018- 2019 eğitim ve öğretim yılına kadar okutulan Türkçe ders kitapları içerisinde yer verilen halk edebiyatı metinleri değerler eğitimi bağlamında ele alınmıştır.

Günay'ın (2019), “Mevlâna İdris Zengin'in eserlerinde değerler eğitimi” adlı yüksek lisans tezinde günümüz çocuk edebiyatı yazarlarından Mevlana İdris Zengin'in eserlerinde birçok değer bulunduğuna sonucuna ulaşılmıştır.

Kalfa (2020) tarafından hazırlanmış, “Çocuk Edebiyatında Değer Eğitimi: Ümit Kaftancıoğlu Örneği” çalışmada nitel araştırma desenlerinden tarama modeli ve doküman incelemesi yöntemi kullanılarak çalışma yürütülmüştür. İnceleme sonucunda, Ümit Kaftancıoğlu'nun on çocuk kitabında Schwartz'ın en çok iyilikseverlik değerine ait alt değerlere rastlanmıştır. En çok rastlanan alt değer ise yardımlaşmadır. Bu kitaplarda en az rastlanan değer ise geleneksellik olarak tespit edilmiştir.

Turp Özdemir'in (2020), "Türkiye'de çocuk kanallarında yayınlanan çizgi filmlerin değerler eğitimi açısından incelenmesi ve bu çizgi filmlerin Türkçe öğretimine katkısı" isimli yüksek lisans tezinde TRT Çocuk ve Minika Go kanallarında yayınlanan Rafadan Tayfa, Hızlı Ayaklar, Anka, Nasreddin Hoca Zaman Yolcusu, Alpman İstanbul Muhafızları çizgi dizileri değerler eğitimi kapsamında ele alınmıştır.

Utku'nun (2020), "Mustafa Necati Sepetçioğlu'nun eserlerinin değerler eğitimi bağlamında incelenmesi" isimli yüksek lisans tezi olarak yürüttüğü araştırmasında Mustafa Necati Sepetçioğlu'nun Kültür Dizisi I serisinde yer alan; Can Ocağında Pişen Aş, Dedem Korkut'un Kitabı, Karşılaştırmalı Türk Destanları, Kutsal Mahpus Ebu Hanife, Sonsuza Uyanan Taşlar ve Türk İslam Efsaneleri eserlerini değerler eğitimi bakımından ele almıştır.

Astill, Feather ve Keeves (2002) tarafından hazırlanmış, öğrencilerin değerleri algılama düzeylerinde nelerin etkili olduğunu belirlemeyi hedeflemektedir. Araştırmanın sonucunda, Schwartz'ın değerler ölçeği kullanılmıştır. Çalışma sonucunda öğrencilerin değerleri algılarken cinsiyet, kültür, din, aile ve arkadaş etkenlerinin rol aldığı sonucuna ulaşılmıştır.

Thornberg ve Oğuz (2013) tarafından hazırlanmış, Türkiye ve İsviçre'deki öğretmenlerin değerler eğitimi hakkındaki görüşlerini incelemeyi amaç olarak belirtmiştir. İnceleme sonucunda, öğretmenlerin değerler eğitimine karşı olumsuz bir yaklaşıma sahip olmadıkları ve değerler eğitimi hakkında bilgi eksiklikleri olduğu belirlenmiştir.

Hardwick (2017) tarafından hazırlanmış, değerler eğitiminde çocuk edebiyatı ürünlerini kullanmanın önemini vurgulamış ve üçüncü sınıftan sekizinci sınıfa kadar olan yaş grubuna yönelik beş klasik ve beş ödüllü olmak üzere toplam 10 kitabın incelenmesi neticesinde daha büyük çocuklara yönelik klasik kitapların ödüllü kitaplara kıyasla daha olumlu karakter öğeleri ve davranışlar içerdiği sonucuna ulaşılmıştır.

BÖLÜM III

YÖNTEM

3.1.Araştırma Deseni

Şehbenderzâde Filibeli Ahmed Hilmi'nin eserlerinin kök değerler açısından incelenmesini amaçlayan bu çalışmada nitel araştırma yaklaşımı benimsenmiştir. Nitel araştırmalar gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, olay ve algıların doğal ortamında gerçekçi ve bütüncül bir bakış açısıyla ortaya konulduğu bir süreci kapsamaktadır. Nitel araştırmalarda araştırmacılar, esnek olabilmeli, veri toplama sürecinde elde ettiği veriler çerçevesinde araştırma sürecini yeniden şekillendirebilmeli, araştırma modelinin oluşturulmasında ve verilerin analizinde tümevarım yaklaşımını sergileyebilmelidir (Yıldırım ve Şimşek, 2011; 39-49).

Bu araştırmada nitel araştırmaya dayalı betimsel tarama modeli esas alınmıştır. Karasar'a göre (2015), betimsel tarama modeli geçmişte veya halihazırda var olan bir durumu olduğu haliyle betimlemeyi amaçlayan bir araştırma yaklaşımıdır. Bu modelde araştırmaya konu olan nesne, olay veya birey kendi koşulları içinde olduğu gibi tanımlanmaya çalışılmaktadır.

3.2. Araştırma Materyalleri

Araştırma çerçevesinde Filibeli Ahmed Hilmi'nin Â'mâk-ı Hayâl, Öksüz Turgut, Bâtınîler İblis Behmen ve Bütün Hikâyeleri araştırma nesnesi olarak belirlenmiştir.

3.3. Verilerin Toplanması

Bu araştırmada incelemeye esas eser olarak kullanılmak üzere Filibeli Ahmed Hilmi'nin Â'mâk-ı Hayâl, Öksüz Turgut, Bâtınîler İblis Behmen ve Bütün Hikâyeleri eserleri temin edilmiştir. Bunun yanı sıra Filibeli Ahmed Hilmi ile ilgili yapılmış araştırmalar taranmıştır. Bu süreçte doküman incelemesi tekniğinden faydalanılmıştır. Dokümanlar, araştırma sürecinin başlaması için hazır tutulan yazılı veya görsel malzemeler olarak tanımlanmaktadır (Merriam, 2015). Doküman incelemesi ise araştırılması amaçlanan olgu veya olgular hakkında bilgi içeren materyallerin analizini kapsamaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2011). Bu araştırmada doküman incelemesi tekniğinin benimsenmesinin amacı, Filibeli Ahmed Hilmi'nin Â'mâk-ı Hayâl,

Öksüz Turgut, Bâtınîler İblis Behmen ve Bütün Hikâyeleri eserlerini kök değerler kapsamında ele almaktır.

3.4 Verilerin Analizi

Bu araştırmada nitel araştırmaların veri analizinde uygulanan dört aşama (Verilerin kodlanması, temaların tespit edilmesi, kod ve temaların düzenlenmesi ve bulguların tanımlanması ve yorumlanması) takip edilmiştir (Yıldırım ve Şimşek, 2011). Araştırmanın analiz sürecinde betimsel analiz tekniği kullanılmıştır. Betimsel analiz sürecinde ortaya çıkan veriler, önceden belirlenmiş temalara uygun olarak düzenlenir ve yorumlanarak okuyucuya sunulur. Bu kapsamda veriler öncelikle sistematik bir şekilde betimlenir ve ardından yapılan betimlemeler açıklanarak yorumlanır, neden-sonuç ilişkileri çerçevesinde irdelenir ve sonuçlara ulaşılır (Yıldırım ve Şimşek, 2011).

Araştırma sürecinde ilk olarak eserler okunmuş Türkçe Dersi Öğretim Programı'nda (2019) belirlenmiş olan kök değerleri (adalet, dostluk, dürüstlük, sabır, saygı, sevgi, sorumluluk, öz denetim, yardımseverlik ve vatanseverlik) yansıtan ifadeler fişlenmiştir. Elde edilen veriler farklı başlıklar altında sistemli bir şekilde toplanmıştır. Tespit edilen değerler tablolar aracılığıyla hangi kitapta hangi değerlerin ne sıklıkta geçtiğini belirtecek şekilde verilmiştir. Ardından yorumlamalar yapılmış ve incelemeye tabi tutulan kitaplarda hangi değerlerin ön plana çıktığı ortaya konulmuştur. Buna ek olarak verilerin aktarılabilirliğini artırmak amacıyla kitaplarda yer alan ve değer tespit edilen cümlelerden alıntılar yapılmak suretiyle araştırmanın geçerliğine kanıt sağlanmıştır.

BÖLÜM IV

BULGULAR

4.1. Â'mâk-I Hayâl'de Tespit Edilen Kök Değerlerin Analizi

Bu eser yazarın, döneminin popüler görüşü olan materyalizme karşı yazdığı tezli bir romanıdır. Eser “Râci’nin Hâtıraları” ve “Manisa Tımarhânesi” adlı iki ana başlık altında yazarın madde, ruh ve kâinatın sırrını araştırarak vahdet-i vücûd felsefesine ulaşması ve materyalist düşüncenin sığılığını kanıtlaması üzerine kurgulanmıştır. Eserin kahramanı olan Râci karakterinde yazarın hayatından izler görmek mümkündür. Diğer kahraman Aynalı Dede ise Râci’ye yol gösteren mânâ ehli bir meczuptur. İkisi arasında gelişen âlemi anlamaya yönelik öğretmen öğrenci ilişkisi saygı, dürüstlük, diğergamlık, sevgi değerlerinin gözlenebildiği örnek sayılabilecek münasebetlerin arasında değerlendirilebilir. Aynalı Dede’nin öğrencisine yaptırdığı dokuz günlük manevi seyahatlerden sonra artık hayat maddenin ötesinde yeni anlamlar kazanmıştır. Dervişlerin özelliklerinden biri de seyyah olmalarıdır. Tüm tasavvufi eserlerde seyahat etmenin gerekliliği anlatılmış ve adabı tarif edilmiştir. Yolculuğun hedefi çile çekmek, nefsi güçlüklerle eğitmek, ilim ve iyi ahlak sahibi zatlarla temasta bulunup onlardan faydalanmak, Allah’ın yüceliğini gösteren ilginç olaylar izleyip hisse çıkarmaktır. Asıl itibariyle sufilik maddî alemde manevî aleme yönü çeviren hissî ve ilahî bir seferden oluşmaktadır (Yazıcı, 1994) Manisa Tımarhanesi adlı bölümde ise ilk bölümün sonunda birden ortadan kaybolan Aynalı Dede’nin ardından onu ararken aklını kaybeden Râci’nin tımarhane günleri hikâye edilir. Buradan arkadaşı Sami’ye yazdığı mektuplarda artık meselelerini hallettiği, olgunlaştığı anlaşılan Râci tasavvufî manada artık ermiştir. Üçü eski harfli basım olmak üzere bugüne kadar pek çok defa basımı yapılan eser günümüzde de içerdiği değerler açısından güncelliğini kaybetmemiş ve okunmaya devam etmektedir.

2018 yılında yayımlanan Türkçe Dersi Öğretim Programı’nda belirtilen adalet, dostluk, dürüstlük, öz denetim, sabır, saygı, sevgi, sorumluluk, vatanseverlik, yardımseverlik kök değerlerinin Â’mâk-ı Hayâl adlı eserin tetkiki neticesinde tümünün eserin içinde mevcut olduğu görülmüştür. Eser üzerinde yapılan incelemeler sonucunda bu kök değerlerin eserde bulunma sıklığı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 4.1.Â'mâk-ı Hayâl Adlı Eserde Yer Alan Kök Değerlerin Bulunma Sıklığı

Değer	f
Adalet	14
Dostluk	13
Dürüstlük	5
Öz denetim	11
Sabır	18
Saygı	38
Sevgi	29
Sorumluluk	5
Vatanseverlik	13
Yardımseverlik	12
Toplam	158

Tablo 4.1. incelendiğinde, Â'mâk-ı Hayâl' de, programda yer alan kök değerlerden adaletin 14, dostluğun 13, dürüstlüğün 5, öz denetimin 11, sabrın 18, saygının 38, sevginin 29, sorumluluğun 5, vatanseverliğin 13, yardımseverliğin 12 defa yer aldığı görülmektedir. Â'mâk-ı Hayâl' de tespit edilen kök değerlere ait bulgular başlıklar altında açıklanmıştır.

Adalet

Türk Dil Kurumu sözlüğünde bulunan tanımlarından yola çıkarak hak ve hukuka uygun olarak herkese kendine uygun düşeni, kendi hakkı olanı verme olarak tanımlayabileceğimiz adalet kavramına ait eser metninde on dört (14) yerde bulguya tesadüf edilmiştir. Â'mâk-ı Hayâl' de adalet kavramı, ilahî adalet en çok olmak üzere, yöneticilerin adilliği, kadın erkek eşitliği, toplumsal adalet ve kişiye hakkı olanı verme konuları doğrultusunda işlenmiştir.

“Arkadaşlarımı şuh ve çapkın sıfatlarıyla tanımladığım için onları insanların en rezili zannetmeyin (s.24).”

“Her kim doğru kelimeyi söylerse hakikatleri seyretmeye hak kazanmış olur. Alnına mutluluk çizgisi çekilir; her kim söyleyemezse mahrum kalır, alnına kara yazı çekilir. Lakin güzel iş ve davranışlarda bulunursa o kara yazı kaybolur (s. 43).”

“İzid, nur ile karanlığı ayırmayı, nuruyla âdil, karanlığıyla kahreden olmayı istedi (s. 44).”

“İzid medet medet senden medet. Senin başın için, senin hakkın için (s.54).”

“Bu meydan, imtihan ve adalet meydanıdır (s.46).”

“Ben oyum mizan-ı adlimde müsavi cümle halk,
Şehinşahlarla gedâlar bence hep yeksandır (s.55).”

“Ya Ehrimen, ya Deycur! Selam olsun sana! Sana ki nurun kıymeti de seninle bilindi.” dedi. Sonra meydanın ortasına çekildi. Elini semaya kaldırdı, âlem eskisi gibi oldu. Kürenin tam yarısı nurlu ve yarısı karanlık oldu (s.56).”

“Babam çok âdil ve akıllı bir hükümdardı. Benim bu uğurda mahvolacağımı bilmesine rağmen beni engellemedi (s.78).”

“Saadet, çalışmak, kazanmak ve kazancını hemcinsiyle paylaşmaktır (s.102)” der ve adaletin mutluluğu getireceğini ima eder. “Saadet, çalışmak, kazanmak ve kazancını hemcinsiyle paylaşmaktır (s.102)”

“Hele kadınlar, inekler kadar hakka sahip değil (s.149).”

“Adaletli davranma konusunda da aynı şekilde insandan üstünler (s.161).”

“...Farzet ki oğlum yok. Dükkânımda bir usta kullanacağım. Mahir bir usta bir mecidiye gündelik almayacak mı? Ben hariçten adam alacağıma kendi oğullarımı istihdam etmekteyim (s.185).”

“...Çok çalışkan ve girişkendir. Hatta büyük kardeşlerini geride bırakacağına benziyor. Bir kuruş hakkı ise de iki defadır acelesinden ve dikkatsizliğinden elini kesiyor (s.186).”

Dostluk

Kitapta dostluk değerine on üç (13) yerde tesadüf edilmiştir. Eserde beşerî dostluk ve Allah dostu olmak iç içe verilmiştir. Allah dostlarıyla dost olmanın insan ruhu üzerindeki etkileri anlayışlı olma, sadık olma, vefalı olma ve diğergamlık alt değerleri bağlamında okuyucuya hissettirilmiştir.

“Arkadaşlarımı şuh ve çapkın sıfatlarıyla tanımladığım için onları insanların en rezili zannetmeyin. Aksine onlar iyi eğitim görmüş, vicdanlı ve namuslu gençlerdi (s.24).”

“Çadırın kapısında yanıma verilen yol arkadaşımın rehberliği ile meydanın bir tarafında hazır duran atlara bindik (s.44).”

“Rehberim beni elimden tutarak kulübeye soktu. Kulübede yalnız su ile dolu bir çanak vardı. Rehberim beni doğuya döndürerek önüme çanağı koydu (s.58).”

“...Kahkahalarla uyandım... Aynalı’nın tebessüm eden çehresini gördüm: (s.68)”

“Kapak henüz kapanmaya başlamıştı. Bahadır avazı çıktığı kadar bağırarak çağırmakta ve ağlayarak kapağın kapanmakta olduğunu söylemekte idi. Hemen ipi belime bağılayarak Bahadır’a seslendim. İpi çekmeye başladı. Nihayet dışarı ıktım. Bahadır’ı kucakladıktan sonra sandığı bin bir zorlukla açtı (s.80).”

“...Nihayet Bahadır’la uzun bir konuşmadan sonra doğuya doğru seyahate devam etmeye ve her gittiğimiz yerde Kafdağı’nı sormaya karar verdik. İki sene kadar çeşitli milletler arasında dolaşarak yüzlerce beldeyi gezdik (s.82).”

“ Ben de Bahadır’ ı vezir atayarak devletimi yönetmeye başladım (s. 85).”

“Brahma sadık kullarına ebedi bir zevk vaat ediyor (s.96).”

“Elveda! Gün gelir ki yine görüşürüz.” Bunun zerine “Akşama kadar mezarlıkta hazin hazin ağladım (s.103).”

“Azizim bu ne hal? Hakikat yolunda rehber ve stadım olduğunu dşndk ıldırasım geliyor. Geçmiş günleri hatırlıyorum. Deniz kenarında otururken, eşsiz bir anlatım ve tarife sığmaz bir tatlılıkla bize pozitif ilimleri ve gerçek bilgi hakkında verdiğin dersleri bir türlü unutamıyorum ve kestiremiyorum ki bugünkü Raci, o zarafet sahibi Raci midir (s.107)?”

“Zavallı kardeş, zavallı stat! Bilmem ki bu mektubumu okuyacak, kalbimden kopan acıma duygusunu ve ümitsizliğini anlayacak halde misin? Bana dediler ki... Fakat buna inanmak istemiyorum, istemedim, sana şu mektubu yazmaktan kendimi alıkoyamadım. Bana cevap ver, eski günler, tatlı hatıralar aşkına bana cevap ver ...(s.108)”

“Günlük işlerden kurtulunca kendimi Aynalı’nın sohbetine atmaktan geri duramıyordum. Bu bende adeta tiryakilik halini almıştı (s. 166).”

“Yaklaştım. Sevgi ve zlem dolu gözyaşlarımla mübarek ellerini ıslattım. Ağladım, ağladım. Ne kadar zaman geçti bilmiyordum. Gönül son insanlık görevini yapmak için bir türlü ayrılmaya ve cenaze işlemlerini yapmaya razı olamıyordu (s.181).”

Dürüstlük

Eserde, sözünde durmamak ve birtakım şeyleri insanlara olduğundan farklı göstermeye çalışmak olarak da izah edebileceğimiz aldatmak kavramları üzerinden işlenen bu değer, beş (5) yerde tespit edilmiştir.

öğretim gördüm. Aşırı derecede zeki olduğumdan bizce bilinmesi gereken konularda yaşatlarıma göre üstündüm (s.22).”

“Bir gün var olan bütün maneviyatımı zorlayarak kendimi bu sersemlikten kurtardım. Şüphe ejderhasını öldürecek delilleri bulabilmek ümidiyle yeniden okumaya ve araştırmaya koyuldum (s.23).”

“Hiçlik Zirvesi’ne insanoğlunun binde hatta yüz binde biri çıkamaz. Zîra ona çıkmak için insan kendine hâkim olmalı. Bir kalpte emel olursa yollarda kalır. Oraya canlı cedi nazeler çıkabilir. Sen kendinde öyle bir kuvvet hissediyor musun (s.33)?”

“Tam aksine âciz ve sabırsız bir adam olduğumu, yalnızca iyi niyetimin bulunduğunu söyledim (s.33).”

“...Ben kendimde büyük bir kuvvet ve maharet hissediyordum (s.45).”

“Beni bilen bilsin, bilmeyen öğrensin ki ben Muhabbet Pehlivan’ım. Aslan pençem yürekleri parçalar, helak edici pazılarım kafaları koparır. Ey Nifak! Bilirsin ki ben ne vakit meydana çıksam seni tepelerim. Yeter artık ettiklerin: Vaktine hazır ol!” dedi (s.50).”

“Ancak böyle mukaddes bir dava uğrunda Gazap kadar önemli bir düşmana karşı gönderileceğim için kendimde büyük bir azim ve bir kuvvet hissetmeye başladım (s.51).”

“...Her birisine karşılık kin ve hiddet; hile ve düşmanlık, buğz ve şehvet gibi nice helak edici darbelerim vardır. Gel kendine kıyma...”

Yine kabul etmedim.

“A biçare ne düşünüp duruyorsun! Senin darbelerinin bana bir etkisi olamaz. Seni bir anda mahvetmek bana göre çok kolay.” dedi. (s. 53)”

Yine kabul etmedim (s. 54).”

“İnsanın yegâne marifeti, bir şey bilmediğini itirafı ve tasdikidir (s.161).”

“...Gelelim nasıl yaşadığımıza. Öğle vakti bir buçuk saat tatildir. Gazete dinlemek zorunlu değildir. İsteyen bir saat uyuyabilir. Akşam ezanından bir saat kadar önce dükkânı kaparız. Bak dede, ben kahve taraftarıyım. Hepimiz günde beşer fincan kahve içeriz. Hemen hemen her akşamüstü şehrin nezih yerlerinde küçük bir gezinti yaparız. Geceleri evimize kış günleri esnaf komşulardan erkeler ve kadınlar gelirler. Bizim karıyı komşu kadınlar çok sever.

Zira hiç dedikodu etmez. Her Cuma karım ve çocuklarımla bahçemize gider, bir kır âlemi yaparız. İşte günümüz böyle geçer (s.188).”

Sabır

Acı, yoksulluk, haksızlık vb. üzücü durumlar karşısında ses çıkarmadan onların geçmesini bekleme erdemi, dayanç. (TDK, 2019) Tasavvuf yoluna girenlerin en mühim terbiye esaslarından biri olan sabır değerine eserde on dokuz (19) yerde rastlanmaktadır.

“Hindistan’dayız, Hiçlik Zirvesi’ne gidiyoruz.” dedi. Boyun eğerek yoluma devam ettim (s.33).”

“...Buda elimden tutuyor ve kulağıma: Hiçlik Zirvesi’ne çıkıyoruz. Bu yemekten yersen buradan dönmen ve benden ayrılman icap eder.” diyordu.

Şiddetli açlığa rağmen emre itaat ettim (s.34).”

“Burada kalan arzu ve açgözlülüğe, hırs ve emele esirdir. İleri gidenin tahtı sonsuz olan uzaydır. Mert ol, aldanma, sebat et (s.36).”

“Buda dedi ki:

“Bu saray, yiğitlerin ayaklarının kaydığı yerdir. Bu saray imtihan sıratıdır. Mertlik ve kararlılığın sağlam ipine yapışanlar bu sıratı geçerler (s.36).”

“Ancak böyle mukaddes bir dava uğrunda Gazap kadar önemli bir düşmana karşı gönderileceğim için kendimde büyük bir azim ve bir kuvvet hissetmeye başladım (s.51).”

“Ey Hikmet, bendeki silahlara bak, rehberinin sana öğrettiği yumuşak başlılık, ilim, kanaat, dikkatli davranma, tevazu, sabır, hile gibi başkaları için helak sebebi olan darbelerin bana etkisi yoktur (s.53).”

“Çarpışmaya başladık. Ben bildiğim darbelerin hepsini denedim. Hiç etkisi olmadı. Nefs-i Emmâre bana karşılık vermeye bile tenezzül etmiyor, gülüyordu. Nihayet en helak edici bildiğim son darbe olan “Azm-i Kavî namındaki darbeyi vurmaya karar verdim (s. 54).”

“Rehberim:

“Oğlum ilim ve hikmetin kıymetini öğrenmek için yaya gideceksin. Bir şey pahalı alınmazsa kıymeti anlaşılmaz.” dedi.

İlk günler çok sıkıntı çektim. Fakat yavaş yavaş yola alıştım (s. 58).”

“Artık sabrım tükendi. Kendimi tutamadım (s.68).”

“Sever misin inanam mı?

Hasretine dayanam mı (s. 134)?”

“Artık çaresizce kaderime razı oldum (s.70).”

“Seyahatin zorluklarına alışa alışa Himalaya’nın karlarla çevrili tepelerini aştık (s.79).”

“Artık her sıkıntıya katlanmaya karar verdim (s.90).”

“Bir avuç mısır buğdayı, bir müddet sonra iki günde bir kere ve daha sonraları üç günde bir kere verilmeye başlandı. Beş sene sonra haftada yalnız bir avuç mısır ile yetinmekte, on beş yirmi günde bir kere su içmekteydim. Yedinci senenin sonunda buradan çıkarılarak Brahman’ın huzuruna götürüldüm (s.94).”

İlk sözü: “Evlat neredeydin? Gözümüzü yollarda bıraktın.” Olmuştu. “Varlık âlemi bazen böyle olur. Yoksa size uzak kalmaya gerçekten tahammül edemezdin.” cevabında bulundum (s.161).”

“Ben mutlaka Maksud şehrine, Cablisa ülkesine gideceğim. Bu azmim kesin ve değişmezdir (s.169) ...”

“Filozof:

Sabır, dur bakalım, diyordu (s.176).”

“Ben bütünüyle bu işlerden sıkılmaya başlamıştım. Fakat filozof sabır tavsiye ediyor ve (s.176) ...”

“Ben artık iştahtan kesilmiş olduğum için yirmi dört saate birkaç zeytinle yetiniyor idim (s.176).”

Saygı

Dini, tasavvufî ve ahlaki metinlerde kutsallara, yüksek şahsiyet ve makamlara karşı gösterilmesi gereken saygı şekillerine Â’mâk-ı Hayâl’ de de yer verilmektedir. El öpmek ya da huzurda yere kapanmak şeklinde gösterilen bu saygı ifadelerinin yanında kişinin başka kişi, durum, düşünüş ve harekete duyduğu saygı şekilleri de yüksek oranda eserde yerini almıştır. Otuz sekiz (38) yerde saygı ifadelerine rastlanarak eserde en çok kullanılan kök değer olduğu da tespit edilmiştir.

“Fakat bana bakışında o kadar hoş bir yumuşaklık ve alçakgönüllülük, çehresinde o kadar hazin bir donukluk vardı ki, ben gülmediğim gibi kendisine doğru bir adım attım, kıyafetleriyle tam bir zıtlık oluşturan ciddiyetle, yavaş ve ahenkli bir sesle (s.28):”

“Azizim, irfan sahibi birisi olduğunuz meydandadır. Böyle iken irfanınızı bu garip kıyafet altında örtmenizin sebebini anlayamıyorum (s.29).”

“Sultanım sen viraneye gömülmüş bir hazinesin, ben ise bilgiye susamış bir avareyim, lütfen istifade etmeme müsaade eder misin? Ver elini öpeyim (s. 30).”

“Koca bir medeniyetin, yedi bin senelik insanlık emeğinin ürünü olan birikimi hor ve hakir gören bu garip kıyafetli mecnunun sözlerindeki büyüklük bana pek büyük bir küçüklük vermişti (s.30).”

“Baba okuyordu:

Saltanat-ı mesned-i dünya ile mağrur olma (s.32).”

“Kendisine saygı duymaya başladığım bu zata ben de sıkıla sıkıla ismini sordum:

“Buda Gautama Sakyamuni” cevabını verdi (s.33).”

“İnsanoğlunun en büyüklerinden biri olduğunu tarih kitaplarından okuduğum ve bazı kitaplarını inceleyerek anlamış olduğum “Buda”nın huzurundaydım. Hürmette kusur etmeden el pençe divan durarak elini öpmek istedim. İzin vermedi (s.34).”

“Benim için ise, ben hiçim; benim katımda hürmetle hakaret eşittir. Senin içinse samimi muhabbetin yeterlidir.” dedi (s.34).”

“Binbir türlü hürmet ve ikram ile bir odaya götürüldüm (s.36).”

“İki kişi kollarımdan tutup huzuruna götürdüler (s.39).”

“Ey gafil adam, in bu yerlerden git, in, huzurunda diz çöktüğün, benliğini ve ruhunu eline teslim ettiğin çirkin kocakarıya, dünyaya git (s.39).”

“Gayriihtiyari ayaklarına kapandım. Ertesi gün yanına gelmek üzere izin istedim (s.40).”

“Başında bir altın taç, eğninde de gösterişli bir elbise vardı. Etrafında kırk kadar yaşlı, hürmetle el pençe divan duruyorlardı (s.43).”

“Huzurdan çıktım. Alnımdaki yeşil çizgiyi gören halk büyük bir saygıyla bana yol vermekteydi (s.44).”

“Ey Hikmet, bendeki silahlara bak, rehberinin sana öğrettiği yumuşak başlılık, ilim, kanaat, dikkatli davranma, tevazu, sabır hile gibi başkaları için helak sebebi olan darbelerin bana etkisi yoktur (s.53).”

“Sen herkesin olduğu gibi benim de efendim, velinimetimsin. Aczimi ilan ederek işte sana secde ediyorum.” dedi (s.56).”

“Ey güzellik nuru! Yalnız senin kulunum.” dedi ve secde etti: “Ya Hürmüz, yâ Nur , selam olsun sana! Sana ki karanlığın kıymeti seninle bilindi.” dedi (s.56).”

“Hürmüz’ün elini öptüm. Yüzüne baktım (s.56).”

“Aynalı’nın muhterem ellerini insanlarda az görülen ciddi ve samimi bir hürmet ile öptüm (s.75).”

“Himalaya Dağları’nın ötesinde bir yalnızlık köşesi vardır ki onun içinde ilimde derinleşmiş olan ve çok şey bilen eşsiz bir bilge oturmaktadır. O bizim bilmediğimiz çok şeyi bilir. Şehzade öncelikle onun yanına girerek güzel bir hürmet ve hizmetle dikkatini çekmeli, bilinmeyen yerleri ona sormalı (s.79).”

“İp ve benzeri gerekli şeyleri hazırladıktan, bilgenin elini öpüp duasını aldıktan sonra yola koyulduk (s.79).”

“Arkadaşımın da problemlerini çözdü. Ellerini öpüp mutlu ve mesut memleketlerimize yolculuğa başladık (s.83).”

“Ben, sadık bir talebenin üstadına karşı hissettiği hürmeti Aynalı’ya karşı hissettiğim içim, değil teneke parçaları, cübbesine bir bütün gaz tenekesi taksa yine de hürmetimde eksilme olamazdı (s.87).”

“Yedinci senenin sonunda buradan çıkarılarak Brahman’ın huzuruna götürüldüm (s.94).”

“Brahman’ın huzuruna alındığımda elini öpmek üzere yanına gittim ve elini alıp öptüm (s.95).”

“Hazreti Musa: Saadet benliği hırs firavunundan kurtarmaktadır (s.102).”

“İnsanlık ayağa kalktı..ve:

“Ey Âlemlerin övücü! İnsanlığın dertlerini anlaya, ilacını bulan yalnız sensin!” dedi (s.103).”

“Azizim bu ne hâl? Hakikat yolunda rehber ve üstadım olduğunu düşündükçe çıldırasım geliyor. Geçmiş günleri hatırlıyorum. Deniz kenarında otururken, eşsiz bir anlatım ve tarife sığmaz bir tatlılıkla bize pozitif ilimleri ve gerçek bilgi hakkında verdiği dersleri bir türlü unutamıyorum ve kestiremiyorum ki bugünkü Raci, o zarafet sahibi Raci midir (s.107)?

“Ah şeyhim... Meczup efendi... Evliya bey... (s.111).”

“Âciz olduğum için rüyada bile uçmaya dayanamazken bu hülyalı uçuş beni fazlasıyla yoruyor; sersemletiyordu (s.155).”

“Ey büyük üstat, ne kadar sevindim. Bilseniz ne şeref! Benim gibi bin tane problemi olan bir öğrencinin sizin gibi bir büyük bir üstada rast gelişi hiç olmayacak bir iştir (s.155).”

“Nihayet önemli bir karar verdim. Anne ve babamın odasına gidip ellerini öptüm. Ve dedim ki: “Ey benim hayatıma sebep olan ebeveynim (s.169)!”

“Babamın yürek yakan yalvarmalarına dayanamayan eşsiz filozof da bana yol arkadaşı olmak istedi. Yirmi gün kadar Sultan Keramet’le eşine uygun olabilecek hediyeleri ayarlamaya çalıştık. Filozofa da tahtirevan hazırlattık (s.170).”

“Biraz zaman geçtikten sonra perde kaldırıldı. Yüksek bir sedir üstünde oturmuş olan Aşk Banu’nun yüzü peçeli idi. Etrafında yüzlerce melek yüzlü cariye yer tutmuş, elleri göğüslerinde bağlı olarak büyük bir hürmetle ayaküzeri duruyorlardı (s.171).”

“Hepsi sustular... Biz filozofla beraber birinin huzuruna vardık. Edeple ve hürmetle elini öpmek istedik (s.175).”

“Hamdun Ağa:

–Aa, öyle şey mi olur? Farz et ki oğlum yok, o vakit masrafıma kalfa ve çıraklarım mı katılacak? Yahut birçok kimsenin olduğu gibi evlatlarım kendilerini idare edecek para kazanmaktan acizdirler. Şu hâlde masrafa nasıl katılırlar? Oğullarım kazandıklarını biriktiriyorlar (s. 186).”

“Bu duam marangozu pek memnun etti. Önde küçük çocuk olduğu halde oğulları elimi öptüler (s.187).”

“Genç müdürün halinde ve sözünde hürmet ve tam bir saffet vardı (s.192).”

Sevgi

Â'mâk-ı Hayâl, ruh ve kâinatın sırrını araştırarak vahdet-i vücud felsefesine ulaşmak ve maddeciliğin sığılığını ispat etmek isteyen bir eser olmakla birlikte, eserde yirmi dokuz (29) yerde geçen sevgi değerini yalnızca Allah' a duyulan sevgi boyutuyla ele almamıştır. İnsan ve eşyaya karşı duyulan yakınlık ve bağlanma hissi olarak baktığımızda eserin kahramanı olan Raci'nin ailesi ve dostlarına karşı duyduğu sevgi hissi de göze çarpmaktadır.

Raci' ye hiçlik zirvesinin yolunda rehberlik eden Buda onun önünde eğilip elini öpmesine müsaade etmez ve der ki: “Benim içinse, ben hiçim; benim katımda hürmetle hakaret eşittir. Senin içinse samimi muhabbetin yeterlidir (s. 34).”

Tasavvufa göre her türlü sevginin asıl ve gerçek kaynağı ilahi muhabbetir. İbnü'l-Arabî ibadetin aslının da sevgi olduğunu söyler. Onun içindir ki sevgisiz ibadet makbul olmaz. Çünkü sevgi en yüce ibadettir (Uludağ, 1991).”

“Efendim güzellik perisi, sizinle kavuşmaya can atmaktadır. Nice günden beri gelişinizi gözyaşlarıyla beklemekteydi (s.37).”

“Belirsiz fakat hakiki bir sevda hissi bütün vücudumu sarmıştı. Her ne kadar gördüğüm şeyleri anlayamasam da bunların varlığını hissediyor, bana zararı olmayanlarını seviyordum (s.61).”

“Her zerre sanki beni selamlıyor, her taraftan burnuma misk kokuları geliyor, bütün benliğim bir sevdanın etkisi altında titriyordu. Kendimi biliyor, etrafımı hem görüyor hem gördüğümü fark ediyor, her şeyi biliyormuş gibi davranıyordum (s.62).”

“Sorumluluk bilincinde olmak ve görevi uğrunda canını feda etmek padişahlara ve oğullarına yakışır bir hâldir (s.78).”

“Şehzade öncelikle onun yanına girerek güzel bir hürmet ve hizmetle dikkatini çekmeli, bilinmeyen yerleri ona sormalı (s.79).”

“Beni yanına çağırarak kucakladı. Artık dayanamadım ve ellerine sarılarak:

“Babacığım! Oğlunu tanımıyor musun?” dedim.

Babam sevinç çılgılığı atarak bayıldı (s. 85).”

“Bunun için ebedî hayatını feda etmiştin, sebepse beynini kemiren “Ruh nedir?” sorusundan kurtulmaktı (s.97)!”

“Ben bu bilgi için hayatımı feda etmişim. Sanırım bundan daha ağır bir şart olamaz (s.97).”

“Sevgili Sami!

Mektubunu aldım, hatırın için beş on dakika a’mâk-ı hayâlimi terk ederek karanlık bir çukura benzeyen şu âleme çıktım (s.109).”

“Sevgili ve aziz Sami, bu tımarhaneye bir deliyi neden çok görüyorsun? Anlıyorum ki bana acıyorsun (s.110).”

“Raci şaşkın bir vurdumduymazlıkla iki ziyaretçisini de kabul etti. Sami boş yere öperek bu heykeli canlandırmaya çalışıyor ve boş yere o sönük gözlerde bir sevgi parıltısı arıyordu (s.111).”

“Ah nereden bilirdim, meğer zavallı kızımın başına sevda gelmiş (s.111).”

“Tımarhaneye gelen yeni deli, Raci’nin kaybettiği ve bulmak ümidiyle Anadolu’nun yarısını dolaştığı halde hiçbir yerde izine rastlayamadığı “Aynalı Baba” idi. Raci, dayanılmaz bir hasretin sonunda Aynalı’nın ellerine sarıldı (s.114).”

“Yanımda büyük bir aşkla sevdiğim, aynı şiddetle tarafından sevildiğim eşim oturuyordu (s.123).”

“Hayatımız nedir? Ebediyete nispetle bir hiç, uzun zamanlara nispetle bir an... Artık bu kaygı verici düşüncelere daldıkça daldığım bir sırada, yüzümdeki değişimleri gören eşim, şefkatli bir sesle beni uyardı: “Ne var sevgilim, rahatsız mısın?” diyordu (s.123).”

“Sever misin inanam mı?

Hasretine dayanam mı (s.134)?”

“Ara sıra meleyen kuzularım, sanki hayat nimetine karşı masumca ilahiler okuyor, koyunlara koruyucu bir gözle bakan köpeğim sürüden uzaklaşan kuzulara, muhabbetle sevimli bir hale getirilen uyarıcı havlamalar fırlatıyordu (s.137).”

“Bu sene faziletin üstünlüğüne, kendi cinsine yardımcı olmanın lüzumuna, hamiyet ve fedakarlığa dair dört yüz yirmi kitapçık daha kaleme aldım (s.150).”

“Düşününüz ki hayatı bir makineden, ruhu bir hayaletten, vicdanı basit bir kalıttan ibaret gören, o yaşamanın değerini anlayan olgun insanlar yanında fazilet, fedakârlık, görev gibi kelimelerin çağrıştırdıklarından daha daha gülünç ne olabilir (s.151)?”

“Anamın, babamın bir tanesi olduğum için beni taparcasına seviyorlardı (s.166).”

“Ey filozof! Bize yol göster. Ne yapalım? Ne çare bulalım? Eğer dermanı canımızı feda etmekteyse bundan da çekinmeyiz. Tek ciğerparemiz kurtulsun (s.167).”

“...Ama kalbimde ne Aşk Banu, ne de bir resim kalmıştı. Aşk Banu artık benim gönlüm olmuştu. Evvelce gizli halim görünür iken, şimdi görünenim gizli hale dönmüştü. Ben şimdi tam manasıyla seviyordum. Ben benimle vuslatta idim (s.178) ...”

“...Sen yarın sabah da zahmet edip uğra, sana bütün sermayemi hatıra olarak bırakıyorum. Beni gönülden çıkarma ki her an seninle beraberim.” Deyince durumu anladım ve kendimi tutamayıp ağlamaya başladım (s.181).”

“Yaklaştım sevgi ve özlem dolu gözyaşlarımla mübarek ellerini ıslattım. Ağladım, ağladım. Ne kadar zaman geçti bilmiyordum. Gönül son insanlık görevini yapmak için bir türlü ayrılmaya ve cenaze işlemlerini yapmaya razı olamıyordu. Bir kendinden geçmişlik haliyle kalktım. Sevdiklerinden oluşan küçük bir cemaatle dönüp sevdiği ağacın altına defnettik (s.181).”

“Bilir misin dede, ben yirmi yaşında evlendim. O vakit yevmiyem yedi kuruştı. Bir sene sonra büyük oğlum dünyaya geldi. Ustam rahmetli Hacı Murtaza, yevmiyemi on beş kuruşa çıkardı. Bana yol gösterdi. O günden itibaren yevmiyemden altmış para oğlumun bedeli için, üç kuruş hastalık halinde çalışamayacağım zaman kullanmak için, on para bayramlarda fakir çocuklara üst baş almak için, on para sadaka vermek için, üç kuruş da sermaye biriktirmek, iki kuruş ev kirası ve elbise vesaire için ayırmaya başladım. Beş kuruş bize bol bol yetiyordu (s.187).”

“Alla rahmet etsin, neyim varsa onun sayesinde (s.187).” Marangoz, onu adam eden ustasına karşı vefalıdır.

“Gelelim nasıl yaşadığımıza. Öğle vakti bir buçuk saat tatildir. Gazete dinlemek zorunlu değildir. İsteyen bir saat uyuyabilir. Akşam ezanından bir saat kadar önce dükkânı kaparız. Bak dede, ben kahve taraftarıyım. Hepimiz günde beşer fincan kahve içeriz. Hemen hemen her akşamüstü şehrin nezih yerlerinde küçük bir gezinti yaparız. Geceleri evimize kış günüz böyle geçerler esnaf komşulardan erkekler ve kadınlar gelirler. Bizim karıyı komşu kadınlar çok sever. Zira hiç dedikodu etmez. Her Cuma karım ve çocuklarımla bahçemize gider, bir kır âlemi yaparız. İşte günümüz böyle geçer. Elhamdülillah bizim eve hastalık girmez. Ömrüm boyunca

ben iki, bacı da üç kere hasta olduk. Çünkü düzenli yer ve yatar, kalkarız. Abur cubur yemeyiz. Hülâsa bin kere elhamdülillah ve teşekkür (s.188).”

“Azizim Aynalı, beni rezillikten kurtardığın için dünya ve ahiretimi sana borçluyum. Eğer sen olmasan bıraktığım servet her an hâtıramla dalga geçecek şerli bir yaratığın eğlence aracı olacak, ben de kabrimde azaptan kurtulamayacaktım (s.199).”

Sorumluluk

Bu kök değer eserde, kendine, çevresine, vatanına karşı sorumlu olma bağlamında beş (5) yerde geçmektedir. Bireyselleşmeye doğru hızla yol alan insanoğlunda görülen, giderek çevresine ve vatanına karşı duyarsızlaşma hastalığının tedavisi bu kök değerle aranabilir. Nitekim eserde de kişinin kendisiyle beraber toplumdaki rollerinden kaynaklanan sorumluluklarını da unutmaması gerektiği vurgulanmaktadır.

“Sorumluluk bilincinde olmak ve görevi uğrunda canını feda etmek padişahlara ve oğullarına yakışır bir haldir (s. 78).”

“Ey insanlık! Saadet hayatı olduğu gibi kabul etmede, dertlerine rıza göstermede ve ıslahı için çalışmadadır (s. 103).”

“Bir karıncada en birinci özellik görev bilincidir. Ve bu bilinç her duygunun üstündedir (s.162).”

“Sabahleyin gayet erken kalkarız. Yaz ve kış yüzümüzü soğuk su ile yıkar, küçük büyük hepimiz birer kahve içeriz. Ailece biraz konuştuktan sonra erkence karım tarafından ateşe konulan tencereyi odamıza alarak bir çorba içeriz. Kalkar dükkâna geliriz, içimizden birisi eve lazım malzemeyi alır, götürür. O günün işlerini kendilerine veririm, çalışmaya başlarız. Öğleye yakın karnımız acıkınca küçük oğlum, eve gider yemeğimizi getirir (s.187).”

“Zamanın ve yörenin zenginlerinden tuhaf davranışlı birisi esaslı bir terbiye almadığından ailesine karşı sorumlu olduğu görevleri yerine getirememişti (s.193).”

Vatanseverlik

Â'mâk-ı Hayâl' de vatanseverlik değeri on üç (13) yerde bulunmaktadır. Türk kültüründe vatan kutsal bir yere sahiptir. Onu korumak ve yüceltmek için çalışmak toplumun her bireyine temelden aşılana bir durumdur. Eserin kahramanı, gerçek hayatında olduğu kadar manevi kimlikleriyle bulunduğu hayali ülkelerde de topluma faydalı olmanın yollarını arar.

“Taşların tepesindeki kavuklar, külahlar ve taçlar, tarih açısından araştırılmaya değerdı (s.21).”

“Okulu bitirdikten sonra birçok gencimiz kitapları bir köşeye atarken ben bu kitapları okuyarak bilgimi artırmaya başladım. Fikrimin olmadığı hemen hemen hiçbir şey kalmadı (s.22).”

“Sonunda kesin bir karar verip babamın huzuruna çıktım. Ülkemizi ejderhadan kurtarma adına Kafdağı’nı bulmaya çıkacağımı, Anka’yı bulup sorunun cevabını öğreneceğimi söyledim (s.78).”

“Herkes benim, kendilerini kurtarmak için seyahate çıkan şehzade olduğumu anladı (s.85).”

“Saadet, çalışmak, kazanmak ve kazancını hemcinsiyle paylaşmaktadır (s.102).”

“Bu sene faziletin üstünlüğüne, kendi cinsine yardımcı olmanın lüzumuna, hamiyet ve fedakarlığa dair dört yüz yirmi kitapçık daha kaleme aldım (s.150).”

“Artık ömürlerinin sonuna gelmiş olan bu ihtiyarlar; herkese faydalı olacak hayırlı bir son temsilci yetiştirmek düşüncesindeydiler (s.162).”

“Baba, bir marangoz boş durmak ve çene çalmakla vaktini boşa harcamamalıdır (s.184).”

“Büyüğü ilk çocuğumdur. Şimdi yirmi yaşına girmek üzeredir. Memleketin en mahir ve en çalışkan marangoz ustalarından oldu (s.185).”

“Küçük oğlan hala benim rahmetli ustamdan ilk aldığım yevmiye kadar, yani yirmi para alıyor (s.186).”

“Kimsem olmadığı için epey çok olan emlak ve servetimi bir yetimhane kurulması için vasiyet ettim. Şimdi rahatlıkla ölebilirim (s.199).”

“Bu sene faziletin üstünlüğüne, kendi cinsine yardımcı olmanın lüzumuna, hamiyet ve fedakarlığa dair dört yüz yirmi kitapçık daha kaleme aldım (s. 150).”

“Hamdun Ağa övünerek:

Evet üçü de oğullarımdır. Büyüğü ilk çocuğumdur. Şimdi yirmi yaşına girmek üzeredir. Memleketin en mahir ve en çalışkan marangoz ustalarından oldu. Hatta kendi kendine benim

bilmediğim zeytin işlerini, kabartma ve oymacılık gibi şeyleri de öğrendi. Yakında bu sanatı ellerinde tutan Yahudilere üstün gelecektir (s. 185).”

Yardımseverlik

Eserde on iki (12) defa karşımıza çıkan bu kök değer toplum dayanışmasının temelini oluşturur. Türklük geleneğinde sadece talep edene değil ihtiyaç sahibi olduğu gözlenen herkese yardım elini uzatmak esastır. Yardımseverlik değeri sadece insanlar arasında vuku bulan değil; yaşayan diğer canlılara karşı da gösterilen bir erdemdir.

“... kıyafetiyle tam bir zıtlık oluşturan ciddiyetle, yavaş ve ahenkli bir sesle: Safa geldiniz nurum, buyurunuz, dedi ve kulübesinden çıkardığı bir hasır parçasını yere serdi (s. 28).”

“Bugün hava biraz kapalı olmasına rağmen serin ve çok hoştu. Aynalı’ nın eline bir çanak dolusu ırmık helvası geçmişti (s.69).”

“Herkes benim, kendilerini kurtarmak için seyahate çıkan şehzade olduğumu anladı (s.85).”

“Demir parmaklık önüne, deli seyretmeye gelen akıllılar, Müslüman halka özgü bir şefkat ve merhametle delilere öteberi ve özellikle tütün, şeker getirip verirlerdi (s.117).”

“Bu sene faziletin üstünlüğüne, kendi cinsine yardımcı olmanın lüzumuna, hamiyet ve fedakârlığa dair dört yüz yirmi kitapçık daha kaleme aldım (s.150).”

“Ey Banu, beni üzme, merhamet et. Sorularını sor! Dedim (s.172).”

“Ben: Demek ağam sen hayli zenginsin öyle mi?

Hamdun, çocuklarına hitaben: Kollarınızı kaldırınız!

Çocuklar kollarını kaldırdılar. O vakit: Bana bak Aynalı Dede, bu sekiz kol az zenginlik mi zannedersin (s. 186).”

“Hanımlar, beyler! Bu sefil kadıncağıza sadaka ihsan buyurun, dedim (s.191).”

“Azizim bu pejmürde ve maskara kıyafet altında tam tahsil görmüş kâmil bir insan, büyük ve cömert bir yürek olduğunu görmemek için insanın hakiki âmâ olması lazımdır (s.192).”

“Birkaç dakika içinde yüzlerce kuruş sadaka toplamak için mutlaka yardımseverlerin ruhuna nüfuz etmek gereklidir (s.192).”

“Suriye’nin ...şehirinde mahallesi sâkinlerinden,isimli asil bir zat vardı. Bu adam gayet cömert ve çok müsrif olduğundan bin senelik aile servetini birer birer eritmiş, pek çok insana göre refah sayılabilecek orta hâlli bir serveti kalmıştı (s.193).”

“Kimsem olmadığı için epey çok olan emlâk ve servetimi bir yetimhane kurulması için vasiyet ettim. Şimdi rahatlıkla ölebirim (s.199).”

4.2. Öksüz Turgut’da Tespit Edilen Kök Değerlerin Analizi

Edebiyatımızda Osmanlı padişahına adanmış yegâne Türk romanı olan Öksüz Turgut’u yazar II. Meşrutîyet’in ilanından sonra İstanbul’a döndüğü zamanda kaleme almıştır. Roman, Filibeli’nin sahibi olduğu matbaada basılır. İç kapağında “*Millî ve tarihî bir eserdir*” ibaresi ve altında da “*Hasılât-ı sâfiyesi, Bursa Yetimler Mektebi’ne ihdâ olunmuştur*” cümlesi bulunur. Eserin arka sayfasındaysa, romanımızda o zamana değin hiç görülmemiş bir ithaf cümlesi daha vardır: “*İftihar ve meserretimden tatlı tatlı ağladığım bir günün zâde-i teessürü olan bu eseri, Müslümanların en âlicenâbı, Türklerin en necibi sevgili Halife ve Hakanımız Sultan Mehmet Reşad Han Hazretlerinin nâm-ı nâmî-i hilâfetpenâhîlerine ithaf ve hasılât-ı sâfiyesini Bursa Yetimler Mektebi’ndeki millet kuzularına ihdâ eyliyorum.*” “*Müslümanların en âlicenâbı ve Türklerin en necibi*”ne ithaf olunan Öksüz Turgut romanı, yirmi bölüm şeklindedir (Arık, 2008). Öksüz Turgut tür itibarıyla baştan sona kuvvetli bir hamasetle donanmış tarihî bir romandır (Büyükmâtür, 2018).

Roman Niğbolu Savaşı döneminde geçen birtakım olayları anlatır. Osmanlı’nın geri kalış sebepleri üzerine kafa yoran ve yazılarıyla çareler arayan Şehbenderzâde bu eserinde de Türk tarihinin şanlı sayfalarından birini işlemiş ve oradaki karakterler vasıtasıyla topluma ideal örnekler sunmuştur. Öksüz Turgut karakteri ideal Türk gencini temsil ederken, Deli Mustafa ise romanda, vatanına ve milli değerlerine bağlı, yiğit, korkusuz ama aynı zamanda merhametli baba ve öğretmen tipi çizer. Müellifimizin incelediğimiz eserlerinde böyle yaşını başını almış, hali vakti yerinde ve etrafındaki düşkünlere el uzatmayı vatan borcu bilen kişilere yer verdiği görülür: Bütün Hikâyeleri kitabındaki Bayram Hikâyesi (Fakir Çocukla Hızır) adlı hikâyedeki ihtiyar emekli asker ve Çocuklarda Solucan Var adlı hikâyedeki doktor böyle örneklerdir.

Yazar, eserin bazı kısımlarında olay akışı esnasında anlatmayı birden keserek (“*Dedelerimiz Türkler*” ve “*Tarihimizden BirYaprak*” bölümlerinde olduğu gibi) Türk tarih ve kültürüne dair bilgiler vermeye başladığı görülmektedir. Türklerin Orta Asya’daki yurtlarından, gündelik yaşamlarına dair her türlü alışkanlıklarına, gelenek ve tavırlarına kadar geniş bir

şekilde fazlaca konuyu anlatmış ve (eserin dönemi göz önüne alındığında) değerli sayılacak anekdotlar vermiştir. Ne var ki bu bilgiler arasında bazı yanlışlar ve tartışmalı ifadelerin de yer aldığı göze çarpmaktadır. Örneğin, Kutadgu Bilig adlı eserin Yusuf Has Hacıp'e değil de Timur'a ait denilmesi bu yanlış ifadelerden biridir. Kazak ve Kırgız sözcüklerinin kökeni ile ilgili verilen bilgiler de tartışmalı bir bilgi olarak görülebilir. Bunun yanında Türklerin ve Moğolların aynı millettten olduklarının iması da tartışmalı bir ifade olarak yer verilebilir (Büyükmatur, 2018).

Öksüz Turgut'ta yer alan kök değerlerin bulunma sıklıkları Tablo 4.2'deki şekliyle şöyledir:

Tablo 4.2.Öksüz Turgut Adlı Eserde Yer Alan Kök Değerlerin Bulunma Sıklığı

Değer	F
Adalet	5
Dostluk	2
Dürüstlük	5
Öz denetim	2
Sabır	0
Saygı	9
Sevgi	19
Sorumluluk	5
Vatanseverlik	16
Yardımseverlik	2
Toplam	65

Tablo 4.2. incelendiğinde, Öksüz Turgut'ta, programda yer alan kök değerlerden adaletin 5, dostluğun 2, dürüstlüğün 5, öz denetimin 2, sabrın 0, saygının 9, sevginin 19, sorumluluğun 5, vatanseverliğin 16, yardımseverliğin 2 defa yer aldığı görülmektedir. Öksüz Turgut'ta tespit edilen kök değerlere ait bulgular başlıklar altında açıklanmıştır.

Adalet

Eserde adalet değerine beş (5) yerde tesadüf edilmiştir. Millî duygularla kaleme alınan bu eserde yazar en çok eski Türk devletlerinden ve onların yöneticilerinden bahsederken adalet değeri üzerinde durmuştur.

Yorgo Komnenos “Silahım kılıç, gürz, hançer. Bunlardan sende yalnız gürz yok. Ben de gürzümü kullanmam (s.24).”

“İbtidâ talimli asker yapan muntazam ve âdilâne vergi alan, vergiler için muntazam defterler tutan, devlet işlerini dairelere ayıran Türkler ve Moğollar oldu (s.36).”

“Sultan Orhan kadar sevimli, ilmi taparcasına seven, adaletle uğraşan padişah tarihte pek az görülür (s.40).”

“Kanuni Sultan Süleyman, hikmet ve ma’delet de Süleyman-zaman idi (s.41).”

“Çünkü büyük oğullar, ekseriyet itibariyle babalarının kanatları altında büyüdükleri, babalarından birçok sermaye aldıkları ve yardım gördükleri halde, küçük oğullar ekseriyetle bunlara nail olmaya vakit kalmadan babaları vefat eder. Bu itibarla kendisi ayrıca bir âşiyâne yapmaya vakit bulmazdan akden rehberini, babasını kaybeder. Demek ki ona yapılmış bir âşiyâne vermek lazımdır. İşte Türkler bu düşünceler sebebiyle obalarını en küçük oğullarına bırakırlardı (s.42).”

Dostluk

Eserde dostluk değerine iki (2) yerde rastlanmıştır. Değer, yardımlaşma ve güven duyma alt değerleriyle eserde yerini almıştır.

“Deli Mustafa’nın birkaç havâs ihvanından başka kimse bu odaya girmemişti (s.17).”

“Hünkâr silahsız olduğumu anladı, belinden hançerini çıkarıp bana doğru attı (s.18):”

Dürüstlük

Eserde dürüstlük değerine beş (5) yerde rastlanmıştır. Açık ve anlaşılır olma, doğru sözlü olma, güvenilir olma ve sözünde durma alt değerlerinin tamamı bu bölümlerde görülebilmektedir.

“Mustafa mütedeyyin ve pek mu’tekid temiz yürekli, doğru sözlü ve özlü bir adam idi.... Bu kadar açık ve sade, hilesiz ve hurdasız bir hayata esrar sığmayacağından Mustafa Ağa’nın düşünceleri yalnız dostlarını değil, kendisini babaları kadar seven hizmetçilerini de düşündürmeye başlamıştı (s.15).”

“Seni kancıklıkla öldürebilirdim. Fakat kancık değilim. Şimdi ercesine çarpışırız (s.24).”

“Burası doğru. Lâkin ben verdiğim sözü bozamam (s.28).”

“Onu öyle bir suretle terbiye et ki her gören: İşte bu arslan, Fırtına Hasan’ın oğlu, Deli Mustafa’nın evlatlığıdır desin, parmakla gösterebilirsin. Onu öyle bir suretle büyüt ki kuvvetlilerin önünde baş eğmesin, cılızların başını ayaklar altına almasın. Onu öyle yetiştir ki hatunları, çocukları, ihtiyarları sınısın. Hilekâr, yalancı ve kancık olmasın (s.29).”

“Zamanında birinci padişahımız Sultan Osman’dan daha namuslu, daha siyaset bilir, daha doğru, yiğit kimse yok idi (s.40).”

Öz Denetim

Eserde öz denetim değerine iki (2) yerde rastlanmıştır. Deli Mustafa’nın savaşçı kişiliğiyle ön plana çıktığı bölümlerde bu değer öz güven sahibi olma alt değeriyle işlendiği görülür.

Hâlbuki silah bulmak için dönerken hakikaten pehlivan denecek kadar kuvvetli bir Macar beyi önüme çıktı. Silahım yok idi ama Macarlının önünden kaçmaya gönlümü razı edemedim. Birkaç yara mukabilinde herifin kılıcını yere düşürdüm (s.18).”

“Gürzüm mü yok? Yanılıyorsun. Bir Türk’ün yumruğundan âlâ gürz olmaz (s.24).”

Sabır

Eserde sabır değerine rastlanmamıştır.

Saygı

Eserde saygı değerine dokuz (9) yerde rastlanmıştır. Okuyucuya Türklüğün geçmişinin hatırlatıldığı bölümlerde eskilerin bayrağa gösterdiği saygı ve devlet büyüklerinin alçakgönüllü davranışları üzerinde durulmuştur. Türk geleneğinde büyüklerin ellerini öpmek ise saygı hareketidir.

“İşte bütün hükümdarlar; mezarlar, saraylar, hazinelerle iftihar ettiği yıllarda bir Türk padişahı “Milletini zengin ettiği için” sevinip övünüyordu. O geçen zulm-i istibdât yıllarında her milletin büyükleri zenginliği ile övünürken bir Türk ulusu ancak muharebelerde aldığı yaralarla iftihar ederdi (s.33).

“Bir Türk, Tuğ’unu bir Moğol kara bayrağını gördü mü en mukaddes bir şey gördüğüne inanarak hürmetle başını eğdi ve bayrağı düşmana çiğnetmeyeceğine yemin eder (s.37)...”

“Moğollarda bayrağa edilen hürmetin derecesini anlamak için Avrupalıların vaktiyle yazdıkları hatıraları okumak lâzımdır (s.37).”

“Türkler, Moğollar bayraklarını gördükleri gibi milliyetlerinin timsâl-i şevket ve azametini görmüş olarak hepsi başını eğdi, kumandanlar bayrağın karşısında diz çökerdi (s.38).”

“Gece gündüz din ve vatan uğrunda uğraşmış, bir avuç Türk ile birkaç yüz çadır halkıyla yüz milyon canlı, koca bir hükümetin temelini atmış olan bu aziz ve büyük padişah; dünyayı bırakıp Allah’ın huzuruna gittiği vakit, kılıcı, çadırı, seccadesi ve beş on davarı kalmış idi. Yani o büyük padişahın bütün malı diğer Türklerden fazla değildi (s.40).”

“Kutluk görmekten ziyade bu hali hissetti ve babası kadar hürmet ettiği, büyük biraderi kadar sevdiği Doğan’ın omzuna elini koyarak:

–Sıkıntınız var... Bey! Benden bir şey gizlemeyiniz, ne var(s.62)?”

“Kutluk, bilâ-ihtiyar Doğan Bey’in ellerine sarıldı (s.65).”

“Mustafa:

–Silahını teslim eden adamın başı, bir kahraman huzurunda yere inmelidir. Cevabını verdi (s.122).”

“Bu sırada idi ki kale muhafızı Doğan Bey ve muavini Kutluk, ulemâ vesair beyler huzura girerek padişahın elini öptüler (s.123).”

Sevgi

Eserde sevgi değerine on dokuz (19) yerde rastlanmıştır. Türk Bayrağı adlı bölümde bayrak ve vatan sevgisi üzerine örnekler çarpıcı bir anlatımla yer almaktadır. Eserin 5. Bölümü olan Dedelerimiz Türkler bahsinde atalarımızın güzel hasletleri hatırlanırken aile birliğine önem verme alt değeriyle alakalı satırlar dikkat çekicidir.

“...Mustafa Ağa’nın düşünceleri yalnız dostlarını değil, kendisini babaları kadar seven hizmetçilerini de düşündürmeye başlamıştı (s.15).”

“Hepinizi Tanrı şahidi tutuyorum. Turgut evlatlığım ve vârisimdir. Neyim var neyim yok hepsini Turgut’a verdim. Evlerim, çiftliklerim, kölelerim hepsi oğlumundur (s.29).”

“Burada dedelerimizin güzel adetleri hatıra geliyor: Fuhuş denilen rezaletlere yanaşmamak, pek erken evlenmek, çok evlat yapmak (s.30).”

“Türkler ve Moğollar kadar bayrağını seven bir millet görülmemiştir. Bir Türk, Tuğ’unu bir Moğol kara bayrağını gördü mü en mukaddes bir şey gördüğüne inanarak hürmetle başını

eğer ve bayrağı düşmana çığnetmeyeceğine yemin eder, bayrağının karşısında sevgi ve şevkinden titrer idi (s.37).”

“Bu bayrağa varabilmek, onun bulunduğu yere ayak atabilmek için yüz bin kişinin sinisini çığneyip geçmek lazımdı. Soyunu inkar etmeyen bir Türk, kanını inkar etmeyen bir Moğol bayrağını bırakıp kaçamazdı (s.38).”

“Sultan Orhan kadar sevimli, ilmi taparcasına seven, adaletle uğraşan padişah tarihte pek az görülür (s.40).”

“– Padişahım! Büyük Padişahım!.. Yolunda ölmek isterim (s.50).”

“Çocuk derhal atından atlayıp babalığının ellerine sarıldı. Deli Mustafa, o kanlı ve şanlı kahraman, bir çocuk gibi ağlıyordu. Evlatlığını yakaladı, yerden kaldırdı, göğsüne bastı ve çocuğun alnını bûselerine gark etti (s.50).”

“Meydandaki binlerce halk “Padişahım çok yaşa!” diye en büyük Türk’ü alkışlıyorlardı (s.51).”

“Kutluk görmekten ziyade bu hali hissetti ve babası kadar hürmet ettiği, büyük biraderi kadar sevdiği Doğan’ın omzuna elini koyarak:

–Sıkıntınız var... Bey! Benden bir şey gizlemeyiniz, ne var (s.62)?”

“Bilirsin ki ben öz canıma hiçbir ehemmiyet vermem. Ocağa kaydolduğum günden beri yüz kere öldüm dirildim. Her gece kendimi ölmüş kabre girmiş sayarım (s.63).”

“Madem ki kendimi feda ediyorum, kızıma, karıma bakmak üzere seni kurtarmaya hakkım vardır (s.67).”

“– Evet, anladım bey! Ben de size bir şey anlatmak isterim. Lağımlarda barut fiçilerini ateşleyecek olan on iki kişiden biri de ben olacağım. Tanrının adına, senin aziz başına yemin ediyorum ki ben olacağım (s.67).”

“Ben de padişahın ayaklarını öperim. Onun uğrunda kemancı çingene değil, zangoç bile olmaya hazırım (s.78).”

“– Padişahım! Oo! Padişahım... Padişahım! Heyecan bu adama fazla söz söyletmiyordu. Padişahını canından ziyâde seven Doğan Bey, hafakandan boğuluyordu (s.90).”

“Süt biraderini celladın satırı altında gören Jan, artık nahvetini muhafaza edemedi. Padişahın önünde diz çökerek, fidyasını kendi vereceğini beyân ile süt biraderinin affını istirham etti (s.123).”

“Doğan Bey fart-ı meserretinden ağlıyor ve mütemadiyen padişahın ellerini öpüyor, padişah ise o arslanın arkası(nı) eliyle sığıyor. Ve’l-hâsıl herkes mesrur ve şâdmân idi (s.123).”

“Öksüz Turgut babalığını gördüğü vakit, denilemez ki attan indi. Küçük çocuklar gibi hıçkırı hıçkırı ağlayan Öksüz, kendisini attan aşağı attı. Lâkin düştüğü yer kahraman babalığının ağuş-ı meveddeti oldu (s.124).”

“Padişah bu genç kahramanı bağrına bastı. Eski padişahlarımız büyük yürekli oldukları için büyük yürekli adamları tekrîm etmeyi bilir ve bu sebebe mebni uğurlarında seve seve ölecek büyük yürekler bulurlardı (s.124).”

Sorumluluk

Eserde sorumluluk değerine beş (5) yerde rastlanmıştır. Davranışlarının sonuçlarını üstlenme ve kendine, çevresine, vatanına karşı sorumlu olma alt değerinin işlendiği görülmektedir.

“Dedelerimize rahat yatağında ölmek binde bir nasip olurdu. Çok kere muharebe meydanında ölür idiler (s.30).”

“Adam öldüren ya diyet verir veya öldürülürdü. Lâkin eski Türklerde kancıklıkla adama vuran hemen hiç kimse bulunmazdı. Kocalı kariya sataşan adam dedelerimiz yanında en alçak adam idi. Bir kıza sataşana o kız aldırılırdı (s.31).”

“Müslüman Türkler İslam âleminin kenarlarını tutarak vücutlarından kaleler yaptılar. Din-i İslam’ı düşman hücumundan korudular (s.35).”

“Zaten Türklerde, Moğollarda kavgadan kaçan adam olamazdı. Hele bayrağı düşman eline kaptırıp da sağ kalan Türk ve Moğol olursa yurduna dönemez, çoluk çocuğunun yüzüne bakamazdı. Ve’l-hâsıl asker doğmuş, asker yaşaması Allah tarafından takdir edilmiş olan Türk, büyük milletti, bayrağını ırzından, namusundan, canından daha aziz, daha ulu bilirdi (s.38).”

“Gece ve gündüz din ve vatan uğrunda uğraşmış, bir avuç Türk ile birkaç yüz çadır halkıyla yüz milyon canlı, koca bir hükümetin temelini atmış olan bu aziz ve büyük padişah; (s.40)...”

Vatanseverlik

Eserde vatanseverlik değerine on altı (16) yerde rastlanmıştır. Dayanışma, kural ve kanunlara uyma, tarihsel ve doğal mirasa duyarlı olma, toplumu önemseme alt değerlerinin işlendiği görülür.

“Sabahları erken kalkar ve ilk işi din ve devlete, vatan ve millete, padişahına dua etmek ve velinimetini olan Hüdâvendigâr-ı şehidin ruhuna Fâtiha okumak olurdu (s.15).”

“Aşk denilen belaya düştüğümü anladım. Hâlbuki ben mücerred kalmayı, din için, hünkâr için ölmekten başka bir şey sevmemeyi ahdetmiştim (s.21).”

“Dedelerimize sefâhat denilen çapkınlıklar tamamen meçhul idi. Onların içinde korkak, kancık ve ahlaksız bir adam yaşayamazdı. Birisi korkaklık, kancıklık etse, oba halkı bir araya gelir, o soysuzu içlerinden kovardı. Bunlara “Kırgız, Kazak” adı verilirdi. Türklerin ahlaksızlık yüzünden kovdukları böyle adamlar, artık hiçbir obada, hiçbir Türk yurdunda kalamaz, oturamazdı (s.31).”

“Eski Türklerin yazılmış kanunları yoktu. Lâkin öteden beri herkesin canından aziz bildiği birtakım görenekleri var idi ki, bunlara riayet etmeyen bir tane bile Türk bulunamazdı (s.31).”

“Başta han olarak her Türk, göreneğin, yasağın altında idi. İhtiyarlar, beyler her işi dayanışma usulüyle görürdü (s.31).”

“Obasından mal çalanlar, obadan kovulurdu. Türk padişahı bütün Türklerin kumandanı idi. Lâkin kavga yerinde olmadıkça bir han, en yoksul bir Türk gibi yasağa boyun eğdi. Ve vereceği hükümler yasaktan dışarı şeyler olamadı. Yalnız kavga meydanında han ve asker başları, her şeyin ve hatta yasağın üstünde idi. O vakit hanın bir sözü ne kadar akla karşı görünse yine Türkler kör[ü] körüne itaat ederlerdi (s.32).”

“Türk padişahlarının en büyük kaygıları ise milletlerini, Türklerini zengin etmek ve rahat yaşatmak idi (s.32).”

“Türk milleti çok büyük adamlar yetiştirmiştir. Bizim mefâhîr-i milliyemiz yani övüneceğimiz şeyler sayıya gelmez. Milyonluk bir ordu, daha doğrusu taassubla kudurmuş sürülerle deliler, âlem-i İslam’a saldırdığı vakit, arslan Türkleriyle bu kaçıkları kılıçtan geçiren, Rum kayserini esir tutup sonra da affeden, koca imparatorluğu haraca bağlayan Kılıçarslan namında Konya Selçukilerinden bir Türk padişahı idi. Gazne’yi dünyanın en büyük kasabalarından biri haline koyan, memleketi medreseler, mescitler, sebiller, çeşmeler,

kervansaraylarla dolduran, âlimleri ihsanına boğan Sultan Mahmud-ı Gaznevî bir Türk idi (s.39).”

“Timuçin, Cengiz Han, Hülâgû, Timur Kürkan, kan dökmekle pek fena şöhret kazanmış ve fakat kavga bilgisinde dünyada emsâli gelmemiş büyük kumandanlar idiler. Hele Cengiz Han iktisâdiyat ve idare işlerinde dahi asrının en büyük adamı idi. Hiçbir cihangir Cengiz’in işgal ettiği evc-i satvet ve şükûha çıkamamış ve birincilik bu Türk’te kalmıştır (s.39).”

“Türklerden Farabiler, İbn-i Sinalar, Tusiler, İbn-iKemaller, Ali Şîr Nevâîler, Uluğlar, Evliya Çelebiler gibi her milletin yüzşuyu sayılmaya yaraşır, binlerle, yüz binlerle büyük âlimler, hekimler, fâzıllar yetiştirmiştir (s.39).”

“Çelebi Sultan Mehmet, zamanının en kuvvetli pehlivanı, iyi yürekli ve çok gayretli bir padişah idi. Fatih Sultan Mehmet zamanında Latince ve eski Yunanca bilenlerin en âlimlerinden, gayrette eşi gelmez, akıllılıkta benzeri bulunmaz bir büyük Türk’tür (s.40).”

“Osmanlı Türklerinin yetiştirdiği büyük adamların sayısı yoktur. Cenab-ı Şaban-ı Veli, Ahmed Şemseddin-i Marmaravî, Sümbül Sinan-ı Rûmî, Cenab-ı Ramazan, Nasûhi, Hasan Ünsî, Ümmi Sinan, Sarı Saltuk, Nureddin, Hacı Bayram, Akşemseddin, Ömer Sekini, İdris-i Muhtefî, Bedreddin, Kuşadalı, Cemal Halvetî hazerâtı gibi evliyaullah içinde pirlik ve hakiki birlik makamına erişmiş büyük veliler, Türklerden zuhur etmiş idi (s.41).”

“Kavgada din ve millet uğrunda, Padişahımızın gözleri önünde çarpışarak şehit düşerek sana bir Türk’ün nasıl ölmesi lazım geldiğini göstereceğim (s.51)...”

“Şimdiki orduyu bir ufak müfreze saydıracak kadar büyük insan sürüleri, kanımız bahasına aldığımız vatanımızı çiğneyecek (s.64).”

“Piyadeden ibaret olan bu mukaddemetü’l-ceyş, muharebe etmeye değil, sanki kurban olmaya gelmişti (s.114).”

“Binâberin mukaddemetü’l-ceyşi teşkil edecek askerin bir adım geri atmadan şehâdete razı olacak güzîde fedakârlardan mürekkeb olması lâzım idi. Tâ ki şövalyeler bunları perişan edinceye kadar orduca çevirme hareketleri mümkün olsun. Yıldırım Bayezid, askerinden fedâî istemişti. On bin kahraman, bir mevt-i muhakkaka doğru gittiklerini bildiği halde fedâî yazılmışlardı (s.115).”

Yardımsverlik

Eserde yardımsverlik değetine iki (2) yerde rastlanmıştır. İlk cümlede merhametli olma alt değeri anlaşılırken ikinci cümlede cömert olma ve paylaşma alt değerlerinin ikisi de akla gelmektedir.

“Bu memnuniyeti evvela kahve halkına birer Yemen kahvesi ikram etmekle ve sonra da bütün dostlarını evine akşam taâmına davet eylemekle tezâhür etti (s.16).”

“Onu öyle yetiştir ki hatunları, çocukları, ihtiyarları sınısın. Parasını toprak altında değil, yoksullar karnında saklasın (s.29).”

4.3. Bütün Hikâyeleri’nde Tespit Edilen Kök Değerlerin Analizi

Tablo 4.3.Bütün Hikâyeleri’nde Yer Alan Kök Değerlerin Bulunma Sıklığı

Hikâyeler	Adalet	Dostluk	Dürüstlük	Öz denetim	Sabır	Saygı	Sevgi	Sorumluluk	Vatanseverlik	Yardımseverlik
Tayru’s-Sultan!- Defter-i Hatırâtan- ve Tayru’s-Sultan’ın Vefatı	-	1	-	-	1	-	-	-	1	1
Peştamal Giyen Mutasarrıf!	-	1	-	-	-	-	1	-	-	-
Felsefe ve Solucan Yahnisi	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-
İnsanla Devenin Ne Farkı Var?	-	-	-	-	4	-	-	-	-	-
Küçük Hikâye	-	-	-	6	-	1	3	1	6	-
Bir Cadı Masalı	-	1	1	1	-	-	-	-	-	-
Bayram Hikâyesi	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Fakir Çocuk Hızır	-	-	-	1	1	4	3	2	-	2
Çocuklarda Solucan Var!	-	1	-	-	2	1	-	1	-	1
Doktorun Reçetesi	-	-	-	-	-	1	1	-	-	2
Kısa Pantolonlu	-	-	-	1	-	-	1	-	-	1
Son Kahkaha	-	-	-	-	1	2	-	-	-	1
Külâh-ı İhtifâ	-	-	1	-	-	-	1	-	1	-
Mehmet’in Anası	-	-	-	-	-	-	3	-	2	-
Kırmızı Bayrak	-	-	-	-	-	-	2	-	7	-
Öksüzler	-	-	-	-	-	1	2	-	1	1
Öksüzler	-	-	-	-	-	-	3	-	-	-
Melezkâde Ailesi	1	2	-	1	2	7	21	4	4	4
Melezkâdeler	-	-	-	1	-	3	2	-	-	-
Toplam	2	6	2	11	11	20	43	8	22	13

Bu kitapta Şehbenderâzde Filibeli Ahmet Hilmi'nin Hikmet Gazetesi'nin 1910-1912 yılları arasında, haftalık ve günlük olarak çıktığı dönemlerde yayımlanan hikâyeleri bulunmaktadır. Eser Filibeli'nin tefrika ederken yaptığı tasnife binaen dört bölüm şeklindedir.

İlk bölüm **Elvâh-ı Hayat**, on hikâyeden müteşekkildir. Ancak **Tayru's- Sultan!** ve **Tayru's- Sultan'ın Vefatı** bir arada tefrika edilmemiş olsa da gerçekte tek hikâye şeklindedir. **Türklerin Elemli Mukadderatından Bir Yaprak**, **Fıtrat-ı Beşer: Yakıcı Yağmacı** ve **Sefaletler İçinde** hikâyeleri de yine aynı cihetle ayrı başlık altında ama aslında tek hikâye kabul edilebilir.

Bu bölümdeki ilk yedi hikâye Filibeli'nin sürgün gittiği Fizan'daki yaşamından ortaya çıkmıştır. Ekseriyetle olaylar gülerken düşündürür (Tezcan, S.S., Uğur, H.B., 2018, s.8-9). Geri kalan üç hikâye ise 93 Harbi dediğimiz 1877-78 Osmanlı- Rus savaşının neticesinde Balkanlardan Anadolu'ya yapılan göç sırasında yaşananların hazin anlatımıdır. Göçe zorlanan Müslüman-Türk halkın çetin kış şartlarında, canını dişine takarak yaptığı bu zorunlu yolculuğun, o dönemde çocuk olan yazarın ruhunda bıraktığı derin izler her satırda görülmektedir.

Küçük Hikâye başlığı altındaki ikinci bölümde **Bir Cadı Masalı**, **Bir Ruhun İntikamı**, **Bayram Hikâyesi -Fakir Çocukla Hızır-**, **Çocuklarda Solucan Var!**, **Doktorun Reçetesi- Sakın Midemi Bozmasın?-**, **Kısa Pantolonlu**, **Son Kahkaha**, **Külâh-ı İhtida**, **Mehmet'in Anası** ve **Kırmızı Bayrak** adında on bir hikâye bulunmaktadır. Bunlardan **Bir Ruhun İntikamı** adlı hikâye cinayet ve müstehcenlik barındırması açısından hitap edilmesi düşünülen hedef kitleye uymayacağı için incelemeden çıkartılmıştır.

Öksüzler isimli üçüncü bölümde aynı ismi taşıyan bir hikâye ile **Öksüz** adında bir şiir yer almaktadır.

Son bölümde yer alan **Melezkâde Ailesi** Filibeli'nin gerçekte bitiremediği romanıdır. 1908 senesinde İttihâd-ı İslam mecmuasında, **İstihkar-ı Milliyetle Evlâdı Terbiye Etmenin Neticesi** alt başlığıyla tefrika edildikten sonra 1912 senesinde günlük olarak yayımlanan Hikmet Gazetesi'nde tekrar tefrika edilmeye başlanmış, ancak tamamlanamamıştır. Kitabı yayına hazırlayan Uğur, H.B. ve Tezcan, S.S. bu yarım kalmış romanı kitabın sonuna eklemelerinin nedenini tefrika olarak ellerinde bulunan bölümlerin birer hikâye olarak değerlendirilip okunabilmesinin mümkün olduğunu düşünmeleri olarak açıklamışlardır.

Tayru's-Sultan!- Defter-i Hatırâtan- ve Tayru's-Sultan'ın Vefatı

Tayru's- Sultan!- Defter-i Hatırâtan- ve Tayru's- Sultan'ın Vefatı hikâyelerinde toplam dört (4) değer tespit edilmiştir. Bu hikâyelerde Dostluk, sabır, vatanseverlik, yardımseverlik değerlerinin eşit olarak kullanıldığı görülmektedir.

Dostluk

“Aman yarabbi! Tayru's-Sultan'a değnek atmak! Bu sadakate aykırı tecavüzü haber alan belediye reisinin gazabı âteşpâre halini almış ve hale belediye çavuşu ve pazarın mesul müdürü hiddetinden adeta çıldırmış idi (s.21).”

Sabır

“Bir gübre fabrikasına benzeyen bu kuşun pisliğine tahammül de mümkün değildi (s.20).”

Vatanseverlik

“Zavallı vatanımda, şu belediye çavuşu gibi düşünenlerin, esâret aşıklarının çokluğunu düşünerek kendi kendime: Acaba vatandaşlarım ne vakit vicdanlarından başkasının esiri olmaktan feragat edecek hürriyet zevkini tadacak? diye sordum (s.22).”

Yardımseverlik

“Virâneye bir kadın daha geldi. Bu yaşlı kadınlardan birisi idi. Ev sâhibesi yaşlı kadını buyur etti. Hasırın en az parçalanmış tarafını misafire tahsis etti (s.24).”

Peştamal Giyen Mutasarrıf!

Peştamal Giyen Mutasarrıf hikayesinde iki (2) değer tespit edilmiştir.

Dostluk

“Bununla birlikte talihsiz arkadaşım, yani Mangoraki ile dertleşmek imkânı var idi (s.27).”

Sevgi

“Çobanlar ve çadırlar halkı bize elbette bir ziyafet verirler, böyle olmakla beraber bir fedakarlıket, mutasarrıfların yaptığı gibi yap, yani heriflerden bir koyun satın al (s.29).”

Felsefe ve Solucan Yahnisi

Adalet

“Sadık Ayşe! Hiç çocuklarına yemek pişirir de zavallı efendisini unutmaz mı idi (s.35)?”

İnsanla Devenin Ne Farkı Var?

Bu hikâyede tek değer olarak tespit edilen sabır değeri yoğun biçimde işlenmiştir.

Sabır

“Çölde seyahat başlayalı en ziyade sabra muhtaç olduğum halde sabır kelimesi adeta beynimi tırmalıyordu lakin bu kelimeyi her gün sayısız kere dinlemeye mecbur idim (s.41).”

“İsbır, ya veled isbır, isbır... rrr, diye baştan aşağı sabırla dolu bir maval okuyordu. Bir gün yine sabır kelimesiyle bunaldığım ve devecinin:

“İnne’s sabr, inne’s sabr, inne’s sabr...” gibi en çok sabırlı bir mısra geldiği sırada sanki deve dinleye dinleye sabrı tükenmiş gibi dörtnala koşmaya başlamasın mı (s.41)?”

“Devecinin gittikçe uzaklaşan sedası boş yere: İnne’s sabr, in... deyip duruyordu. Vezirlere mahsus vakarla yürümeyi seven ve sanki “El-aceletü min-eş’şeytan (Acele şeytandandır.) desturuna vâkıf olan develerin bu alışılmış hallerinin hilafına seğirtmelerinin sebebini bir türlü keşfedemiyor, yalnız seyahat arkadaşım Manguraki’nin baş aşağı devesinin boynuna sarıldığını görüyordum (s.42).”

Küçük Hikâye

Bu hikâyede on yedi (17) değer tespit edilmiştir. Öz denetim, saygı, sevgi, sorumluluk ve vatanseverlik değerlerinden öz denetim ve vatanseverlik değerleri, diğer değerlere oranla eşit şekilde öne çıkmaktadır:

Öz Denetim

“Fakat bir iç sıkıntısı, meçhul bir kuvvet onun kalbini tırmalıyordu. Kırdan, havadan hiç lezzet alamayarak mutlaka mektebe gitmek istiyordu. Düşündü, taşındı. Hocasının tekdiri onun içindeki sıkıntıdan daha hoş görünmeye başladı. Acele acele hemen mektep yolunu tuttu (s.64).”

“Tekdîrâta maruz kalacağını düşünerek ve önüne bakar bir tavırla hoca Oğuz Abdullah Efendi’nin yanına yaklaştı ve öpmek için elini istedi (s.65).”

“Boş yere geçirdiğim zamanlarıma acıyorum! Kaç defa kuş yuvası aramak için mektepten kaçmış, kaç defa buzlarda kaymak için mektep vaktini geçirmiştim (s.67)!”

“Şimdiye kadar her gün daha vaktimiz var, çalışmayacağız diye tembellik ediyordunuz. Bu tembellik, bu duygusuzluk ile bu halleri bulduk! Başımıza gelen felaketlerin başlıca sebebi ta’lim ve terbiyemizi hep yarına ertelemek değil mi? Hatta bu Moskoflar bize “Siz nasıl Müslümanlık iddiasında bulunuyorsunuz, Cenab-ı Hakkın gönderdiği mukaddes kitabın ma’nâyı celilini, neler emrettiğini, neleri nehyettiğini bilmiyorsunuz.” deseler haklı olmazlar mı? Fakat bu hususta yalnız sizin kabahatiniz var diyemiyorum, her birimizin büyük bir hisse-i mesuliyetimiz var. Ebeveyniniz bu hususta ciddi davranmamışlar, mektebe devamınıza ehemmiyet vermemişler. Bir iki kuruş fazla kazanmak için sizi tarlalarda, bahçelerde çalıştırmayı tercih etmişler. Hatta ben bile çok defa size ders okutacağım yerde bahçemi sulatmadım mı (s.69)?”

“Bu zulümler bize bir ders-i ibrettir (s.70).”

“Biz İslamızı, vücudumuzda bir nefeslik canımız kaldıkça İslam kalacağız (s.71)!”

Saygı

“Tekdîrâta maruz kalacağını düşünerek ve önüne bakar bir tavırla hoca Oğuz Abdullah Efendi’nin yanına yaklaştı ve öpmek için elini istedi (s.65).”

Sevgi

“Sevimli Mehmet! Küçük ve garip yavru! Koşma! Terleyip hastalanma! Ne kadar geç olsa yine vaktinde yetişebilirsin (s.65).”

“Hocası elini uzatarak tatlı bir lisanla, sevimli ve merhametli bir nazarla kendisini karşıladı (s.65).”

“Birbirinizi severek çalışın, herhalde bir gün olup zalimleri kahredip hür olursunuz (s.70).”

Sorumluluk

“Ya Rabbim şu masum yavruların döktükleri kanlı yaşlar hürmetine, Sevgili Habîbinin yüzü suyu hürmetine, sen bize yardım eyle! Bunca masumu şu kafirin zulmünden sen muhafaza eyle (s.67-68).”

Vatanseverlik

“Mısır, Hint, Fas, Tunus, Cezayir, Kafkasya, İran, Afgan, Çin, Avustralya hatta Amerika’daki Müslüman kardeşler bile seviniyorlardı, bayram yapıyorlardı, çünkü esaret zinciriyle bağlanmış olan Müslümanların hukuk-ı medeniyye ve diniyelerini müdafaa edecek, coğrafi mevki ve siyasi nokta-ı nazarından ancak Türkiye’nin kuvvetli ve meşrut hükûmeti olacağını anlamışlardı. Bu sebeple yeryüzündeki üç yüz milyon Müslüman için 10 Temmuz en büyük millî bayram olmuştu (s.62).”

“Bugün bir fevkalâdelik, bir resmiyet olduğunu anladı. Fakat en ziyade hayretini çekmiş olan şey, sınıfın her zaman boş kalan arka sıralarında köyün ihtiyaçlarını ve talebelerin babalarını görmek oldu. Bunlar da talebeler gibi ümitsiz, kederli ve sakin halde idiler (s.66).”

“Bu manzara herkeste bir titreme ve akabinde mâtem-engiz bir feryat hâsıl etti. Herkes ağlıyordu (s.67).”

“Hoca Abdullah Efendi bu hataları ayrı ayrı, birer birer söylüyor, Arapça, Fârisîce, Türkçe gibi üç Müslüman necib kavmin lisanlarından meydana gelen sevimli, nazik bir lisan olan Türkçeden bahsediyor ve şanı yüce Kur’an’ımızla beraber o lisanı muhafaza etmek lüzum ve zaruretini gayet belîğ ve samimi bir surette söylüyordu (s.69).”

“Siz yalnız birliğinizi ve milliyetinizi bozmayın. Birbirinizi severek çalışın, herhalde bir gün olup zalimleri kahredip hür olursunuz (s.70).”

“Yaşasın Türkiye

Yaşasın İslamiyet (s.71).”

Bir Cadı Masalı

Bu hikâyede dostluk, dürüstlük ve öz denetim değerleri toplam üç (3) yerde tespit edilmiştir.

Dostluk

“Bu bahis sanki bu sıcak, mazbut odada tatlı bir samimiyet havası estirmiş, biraz evvel politikanın birbirlerine yabancı ve adeta düşman yaptığı bu beş ihtiyar dostu bir noktada birleştirmişti (s.73).”

Dürüstlük

“Efendi iki elim yanıma gelecek. Sana doğrusunu söyleyeyim de ona göre işini tut (s.75)”

Öz Denetim

“Demek o gördüğünüz cadı, kendi hilesi yüzünden sizin bu ilk yağmurlarla yıkılacak evin altında kalacağınızı gören kalfanın azap çeken ruhu imiş. Zavallı yine pek namuslu bir adammış (s.78)...”

Bayram Hikâyesi

Fakir Çocukla Hızır

Bu hikâyede on üç (13) değer tespit edilmiştir. Sevgi ve saygı değerleri öne çıkmaktadır.

Öz Denetim

“Efendim fakirlik saikasıyla zavallı oğluma bir yalan söylemeye mecbur oldum. Biçare masum benim yalanımı sahil zannetmiş ve bilemiyorum nasıl olmuş da size bâr olmuş (s.89)...”

Sevgi

“Dua et de Hızır Aleyhissalam gelsin. Eğer gelirse sana birçok para verir, seni elbiseci dükkanına götürür, sonra kundura da alır. Fes, çorap, her şey (s.85)...”

“Fakir çocuk pek erken kapı önüne çıkmış, bir taş üzerine oturmuş, geleni ve geçeni kemal-i dikkatle süzüyordu. Zavallı fakir çocuk... Şimdi Hızır’ı bekliyordu (s.86).”

“İhtiyar asker anlamıştı. Ağlıyordu. Zavallının vicdanı kapıldığı te’sirlerle bir cenk meydanı haline gelmişti (s.88).”

Sabır

“Hızır bu! Ne istersem alır. Hatta bir mini mini at bile... Lakin ben bir elbise ile kanaat ederim (s.86).”

Saygı

“Hayır, çocuk bana bâr olmadı. Bilakis beni takatimi aşan bir yükten kurtardı. İki saat evvel yaşamakta hiçbir mana bulamıyorken şimdi gönlüm ferah ve sürur ile dolu. Bu garip istihâle bu çocuk sayesinde oldu. Ben size teşekkür borçluyum (s.90).”

“Âlicenap asker ver elini de bütün bir takdis ile öpeyim. Sen Hızır değilsin, lakin şu eylediğin iyilikle biz fakirlere Hızırlık ettin. Ver senin elini öpeyim... Bunu yapmazsam kalbimi kırık bırakacaksın... Ver elini (s.90).”

“Estağfurullah... Farz edelim ki bir iyilik ettim. Lakin ben bunun mükâfatını aldım. Zavallı masumun neşeleri, benim kalbimdeki acıları söküp atması az şey mi (s.90)?”

“İhtiyar asker, elini çekmeye vakit bulmadan, bu yabancı ihtiyar, onu yakalamış öpüyordu. Yabancı ihtiyar savuşmuş, baba, o muhterem ele dudaklarını yapıştırmıştı (s.91).”

Vatanseverlik

“Allah din ve devlete ve millete zeval vermesin (s.87)!”

Sorumluluk

“İhtiyar asker bütün yetimlerin, gariplerin fakirlerin babası imiş gibi bir duygu peyda etti. Öyle sandı ki Cenab-ı Hak, onun bir evladını almış ise yerine bin, yüz bin vermiştir (s.88).”

“Her sene? Evladım ben seni daha sık ziyaret ederim (s.89).”

Yardımseverlik

“İhtiyar asker pek ulvi, vicdanî bir zevkin yüzünde şimşek gibi parlamasıyla, fakir yavruyu bağrına bastı, kanaat ve imanı ima eden bir sadâ ile dedi:

“Evet yavrum, ben Hızır’ım. Haydi çarşıya gidelim (s.89).”

Çocuklarda Solucan Var!

Bu hikâyede altı (6) değer tespit edilmiştir. Sabır değeri öne çıkmaktadır.

Dostluk

“Hakikati, yatılı birer mektebe yerleştirildikleri, büyüdüğü vakit anladılar. Doktoru velinimet bildiler (s.96).”

Sabır

“Hatice Molla, bu üç vediaı doyurabilmek için harikalar icat ediyordu. Heyhat ki harika ile karın doyurmak her vakit görülür şey olmadığından zavallı kadın pek çok sıkıntı çekiyordu (s.93).”

“Oğlum... Galiba biraz kanaatsizlik ediyorsunuz da büyük valideniz, sizi hasta sanıyor (s.95).”

Saygı

Hatice Molla, çocukları alıp doktorun evine gitti. Söylemeye hacet yok ki bu mühim ziyaret için bayramlık yemenisi ile altı seneden beri evin mutena köşesinde duran kunduralarını giymeyi unutmamıştı (s.94).”

Sorumluluk

Doktor, alicenap idi. Bu gülünç perdeye gizlenen içtimai faciadan pek müteessir oldu. Biraz düşündü, kararını verdi (s.95).”

Yardımseverlik

“Ne diyorsun a Hatice Molla, çocukları daha evvel getirmediğine çok fena etmişsin. Ne ise ben çocukları iyi ederim. Lakin her sabah bizim eve gelmeli, yapacağım ilaçları almalı. Hem de bir şey daha var. Çocuklar pek az bir şey yiyecek. Onu sen yapamazsın. Ben onun çaresini bulurum. Sen çocukların şimdilik yiyeceğine karışma (s.96).”

Doktorun Reçetesi

(Sakın Midemi Bozmasın)

Bu hikâyede dört (4) değer tespit edilmiştir. Öne çıkan değer yardımseverliktir.

Sevgi

“Hastalar doktora büyük bir muhabbet gösteriyorlardı, zira Doktor ..., ekseri doktorlar gibi soğuk ve kırıncı tavırlı, kibirli ve müstebit muameleli değildir (s.97).”

Saygı

“Parasız hastalarıyla bile konuşmayı lüzumsuz görmez ve herkesin gönlünü alırdı (s.97).”

Yardımseverlik

“Doktor ...Bey, haftanın iki gününü fukaranın ücretsiz muayenesine tahsis etmişti. Eczacı Karabet Efendi de insaniyet fikriyle ticaret fikrini birleştiren adamlardan olduğundan doktorun reçetelerini şaşılacak bir ucuzlukla yapıyordu (s.97).”

“Doktorun gözleri yaşardı... Fakir hastanın sözleri, uzun zamanlar, kulaklarında rikkatle çınılıyordu (s.100).”

Kısa Pantolonlu

Bu hikâyede öz denetim, sevgi ve yardımseverlik değerleri birer kere olmak üzere toplam üç (3) yerde tespit edilmiştir.

Öz Denetim

“Böyle olmakla birlikte Zarif, sessiz ve edip tavrını hiç bozmamış idi. Yine eskisi gibi yalnız ve sükûti dolaşıyordu (s.103).”

Sevgi

“O benim için kıymetli bir yadigardır. Seni sevdiğim, sevilmediğim halde, ümitle vakit geçirdiğim zamanları bana hatırlatır (s.105).”

Yardımseverlik

“Fakirlik ne fena şeydir! Zavallı Zarif’e, hiç kimse ehemmiyet vermezdi. Fakir olduğu için daima haksız çıkardı (s.101).”

Son Kahkaha

Bu hikâyede sabır ve yardımseverlik değerleri birer kere saygı değeri ise iki kere olmak üzere toplam dört (4) değer tespit edilmiştir.

Sabır

“Bu kahkaha bütün bir sefilâne hayata sabretmiş bir ruhun son sitemi idi (s.110).”

Saygı

“Hepimiz toplanmış Latif Efendi’nin hatırını sormaya gitmiştik (s.107).”

“Latif Efendi, pek sevimli, gayet mütevazı, latifeli ve güler yüzlü bir adam idi (s.107).”

Yardımseverlik

“Canım, Latif Efendi, bizim bahçemizde hayli meyve var. Gönül bir şey istemiyor mu (s.108)?”

Külâh-ı İhtifâ

Bu hikâyede dürüstlük, sevgi ve vatanseverlik değerleri birer kere olmak üzere üç (3) yerde tespit edilmiştir.

Dürüstlük

“Lebib efendi, hiç yalan söylemezdi. Uşağı da yalan denilen şeyi bilmezdi (s.112).”

Sevgi

“Cennette kavga olmayacağı için, Lebip Efendi de kimseyle kavga etmezdi. Ben bu hasletinden dolayı Lebip Efendi’yi pek ziyade severdim (s.112).”

Vatanseverlik

“O tarihlerde ben, öğrenmeye çalışıyor ve öğrendiklerimi herkese anlatmaya uğraşıyordum (s.112).”

Mehmet’in Anası

Bu hikâyede sevgi değeri üç, vatanseverlik değeri ise iki kere olmak üzere beş (5) değer tespit edilmiştir.

Sevgi

“Başı eğilmiş, hareketsiz bir halde, nemli gözleri gecenin sükûtunu yarararak bir muharebe meydanının velveleli karışıklıklarında, oğlunun düşmanla çarpıştığını ve sonra yaralanmış olduğunu görüyor, kalbi büyük bir şefkat titreyişiyle çarpıyordu (s.118).”

“Babası birkaç söz söyledi: “Oğlum, dedi ya gazi, ya şehit. Bu şüphesiz. Gazi dönersen nişanın önünde olmalı, haydi yavrum Allah’a emanet ol.” Şimdi karı koca Mehmet’e sarılmışlar ve yüzünü yanan dudaklarının şefkatli buseleriyle ısıtıyorlardı (s.120).”

“Bir ağlama tufanı kadını boğucu hıçkırıklarla titretiyor ve oğluna sıkı sıkı sarılmış, tekrar tekrar öpüyordu (s.121).”

Vatanseverlik

“Ecdadından intikal eden bir kanaat-i irsiye ile gazi veya şehit anası olmak saadetini tatmak istiyordu (s.117).”

“Allah’ım büyük olan bir sensin ya Rabbi! Sen yüzümüzü kara çıkarma, sen vatanımızı düşmanlara çiğnetme, bir tanecik oğlumu şehit olmak için gönderiyorum (s.119).”

Kırmızı Bayrak

Bu hikâyede sevgi değeri iki, vatanseverlik değeri ise yedi kere olmak üzere dokuz (9) değer tespit edilmiştir.

Sevgi

“Kardeşimi köyde koydum anama

Baksın size Hasan dedim anama

Nişanlıma mor mendili yolladım

Zeynep için birçok günler ağladım (s.126).”

“Aman Rabbim Zeynep sana emanet

Anacığım ak sütünü helal et (s.126).”

Vatanseverlik

“Ege’nin büyücek bir köyünde doğan, büyüyen Yaşar, arslan gibi bir delikanlı, tam bir asker idi. Bütün köylüler evvela Yaşar Çavuş diyorlardı. Ne vakit asker toplanır Yaşar Çavuş al bayrakla önlerine düşer, davullar, zurnalar çalınırken o hoplar, zıplar koşardı (s.123).”

“Gideriz ya! Can baş üstüne (s.123)...”

“Ne düşünüyorsun be?... Mangafa... Adam cenkten korkar mı (s.124)?”

“Düşmanlarımız kahrolsun, Allah asker evlatlarımızı düşmanlara arslan gibi göstere (s.124).”

“Ertesi günü köy kahvesinin önünde büyük kırmızı bayrak dalgalanıyordu ve köyün bütün ahalisi sabah namazından sonra o mübarek bayrağın altında toplandılar (s.124).”

“Köy halkı uzaklaştılar, atlı, yayan birçok köylü şimdi bir demir gibi sağlam kırmızı bayrağın ardına takılmışlardı (s.125).”

“Osmanlıyız; biz; cenkten menkten korkmayız

Düşmanımız çok olsa da yılmayız,

Kaleleri başlarına yıkarız

Toplarını ateşlere yakarız (s.126).”

Öksüzler

Bu hikâyede saygı bir, sevgi iki, vatanseverlik ve yardımseverlik değerleri ise birer kere olmak üzere beş (5) değer tespit edilmiştir.

Saygı

“Öpülmeye, üzerine hâr ve samimi gözyaşları dökülmeye layık olan bu elin sahibi kim idi (s.130)?”

Sevgi

“Öksüzler İslam ve insan namına müstehak olan vicdanlı insanların öz evladıdır. Öksüzler ilahi merhamete iftikar hissiyle kalbi süslenmiş olan Ademlere Allah’ın emanetidir (s.129).”

“Ben bu büyük iyiliği unutmayacağım (s.131).”

Vatanseverlik

“Diğer yetim kardeşlerimle el ele verip çalışacağım, terakki edeceğim (s.131).”

Yardımseverlik

“Bir gün içinde çabaladığım bataklıktan beni rahîm şefik bir el çekti çıkardı. Gözümü açtığım zaman bana bir ses dedi ki: Sen de insansın, sen de herkes gibi yaşayacaksın, tenevvür edeceksin (s.130).”

Öksüzler

Bu hikâyede tespit edilen tek değer sevgidir. Üç (3) kere tespit edilmiştir.

Sevgi

“İki çocuk: Biri altı, biri yedi yaşında. Sarılmışlar yatıyorlar. Uzun uzun saçları direktteki bir ışığın aydınlığı altında pencereden giren yelle titreşiyor. Başları birbirine o kadar da karışmış ki görenler bir ipekten bulut inmiş, dalgalanmış sanacak (s.136)!”

“Korkma Fatma! Bir şey değil. Gök gürlüyor, ağlama! Sarıl bana, üşüyorsun (s.136)!”

“Ninem şimdi ıslanacak, üşüyecek (s.136) ...”

Melezkâde Ailesi-İstihkâr-ı Milliyetle Evlâdı Terbiye Etmenin Neticesi-

Bu hikâyede adalet ve öz denetim bir (1), dostluk ve sabır iki (2), saygı yedi (7), sevgi yirmi bir (21), sorumluluk vatanseverlik ve yardımseverlik dört (4) kere olmak üzere kırk altı (46) değer tespit edilmiştir.

Adalet

“Demek kendi tecrübenle şimdiye kadar üç şey anladık. Evvela haklı olanın hakkı meydana çıkar. Şu şartla ki haklı olduğu işte devam etmeli, hakkın çıkmasını beklemeli (s.154).”

Dostluk

“İki çocuk ancak âlemin leke ve kusurlarıyla kirlenmiş olmayan masum kalplere mahsus bir sevk ve şevkle iki dakikada dost oldular (s.157).”

“Zaten ilk görüşmelerinden itibaren Şekip her sabah pederinin kendisine verdiği günlük harçlığı biriktirerek hafta başları Nezihe’ye muntazaman takdim ederdi (s.163).”

Öz Denetim

“Hissiyatındaki samimiyeti pek kuvvetli olmakla beraber aşırı ihtiras ve infialler; muhakemesine, hükmüne mahkûm olacak kadar terbiye edilmiştir (s.144).”

Sabır

“Onların getirdiği erzak ile kanaat eder, sabreder Hakk’a hamd ü sena eyler (s.160).”

“Şekip’e birkaç gün bu kazma işi ağırca geldi. Lakin acz ve zaafını şeyhe bildirmemeye çalışıyor ve pek ciddi istek ve hüsn-i niyet gösteriyordu (s.162).”

Saygı

“Bu iki kardeş emsali nadir görülür bir surette birbirini sever, birbirine hürmet ederlerdi (s.141).”

“O senin büyük kardeşin olduğu için babandan anandan sonra en ziyade ona hürmet etmen lazımdır (s.148).”

“Şeyh bu yavruyu bağrına bastı. O da şeyhin ellerinden başka sakalını da öptü (s.149).”

“Masum kalbindeki şefkat hazineleri ve hürmeti hep manevî pederine, hocasına çevirdi ve nisâr eyledi (s.149-150).”

“Odada bu misafirleri oturtacak münasip bir yer olmadığından hem “Buyurun.” diyor hem de fakirane odasına hazin bir nazar gezdiriyordu. Şeyh: “Saffeti Efendi telaş etme biz burasını görmeye geldik, müzeyyen döşeme seyrine değil. Nasılsınız, inşallah iyisiniz” dedi (s.157).”

“Şekip cevap olarak şeyhin ellerini melekâne bir safvet, kalbi bir hürmetle öptü (s.160).”

“Öyle ise sabahları dersten evvel bahçede biraz çalışmaya vakit var. Bu gayet lazımdır, tembel alışman hem hastalıklı olur hem de başka çalışan insanların kıymetini bilmezsin (s.161).”

Sevgi

“Bu iki kardeş, emsali nadir görülür bir surette birbirini sever, birbirine hürmet ederlerdi (s.141).”

“Bununla beraber iki kardeş ve aileleri arasında münasebet pek samimi olup adeta bu iki daire birader ve bu iki aile bir aile demek idi (s.142).”

“Şadi Bey ne kadar mütekebbir ve vakur ise Şekip o kadar mahviyet ve tevazu sahibidir (s.144).”

“Şeyh, Şekip’in kelam ve idrakindeki kuvveti, yaratılışındaki ciddiyet ve sükûnetini tamamen takdir etmiş olduğundan çocuğun haklı üzüntülerini, samimi şikayetlerini dinlediği gibi vicdanen pek müteessir olarak Şekip’i manevî oğlu kabul etmeye ve bütün hissiyat ve malumatını passız bir vakar aynası olan o masum dimağa nakl ve nakş etmeye karar vermiş ve Şekip’e demiş idi ki: “Sevgili evladım pederinin biraderini senden ziyade sevdiği hakkındaki fikrin biraz mübalağalı. Böyle olmakla beraber ilk evlatlar biraz fazlaca sevilirler (s.148).”

“Lakin bir şeye dikkat et, bir babanın oğlunu sevişi sanır mısın ki yalnız ona iltifatlar edip gönlünü almaktan onu bol bol öpmekten ibarettir (s.148).”

“Aslen biraderin hasta mizaçlı olduğundan daha ziyade hastalanır, verem olur diye baban korkuyor da ona fazlaca yüz veriyor. Sana olan şiddetli muhabbetini gizliyor (s.148).”

“Seni gerek ben ve gerek diğer hocaların ve hatta pederin herkesten ziyade seviyoruz (s.148).”

“Şeyh bu yavruyu bağrına bastı (s.149).”

“Şeyhin kucağından fırlar fırlamaz biraderini buldu. Hemen elini sonra da “Ağabeyciğim” nağmeleriyle yüzünü gözlerini öptü. Güya ki Şekip’e cennet sevinci gelmiş idi (s.149).”

“Anne kendinden acizini mahvetmeye yürümen hayvanlar arasında kuvvetli fakat itibarsız olan kaplanın halidir. Halbuki acize karşı kuvvet ve kudretini suistimal etmeyen arslan padişaktır. Gel anne! Bir dişi arslana benze, şu bîçare Cevher’e merhamet et (s.151)!”

“Birinin bir kabahatini, bir ihanetini görse “gammaz karga” hikâyesini hatırlayarak hiçbir vakit onun fiilini ihbara yeltenmezdi. Bu gibi haller ve hareketleriyle mini mini Şekip pederinden başka teknil ev halkının gözlerinin bebeği hükmüne girmiş, şiddetli bir muhabbetle seviliyor, adeta perestiş ediliyordu (s.151).”

“Şekip ayağa kalktı “Babacığim” dedi, “Sorduğunuz suallerin cevabını bilirim, lakin ağabeyim biraz hasta olduğundan ve sizden korktuğundan suallere cevap veremedi. Onun için ben bütün suallere cevap vermeye utandım. Babacığim derslerini ağabeyim de bilir, fakat biraz hasta! Bak tekdirinizden gözleri nasıl kızarmış... Eğer ben bütün suallere cevap versem belki kardeşim mahzun olur diye sükût ettim (s.152) ...”

“Melekzâde ilk defa olarak ehemmiyet vermediği küçük oğlunun yüzüne bir tetkik nazarıyla ve muhabbetle baktı (s.153).”

“Evladım. Az bir müddet zarfında bütün ev halkının seni bu kadar sevmelerinin sebebini anlamak istiyorsun değil mi? Sebebi meydanda. İyi bir çocuk olduğun için. İşte sana iyilik edenler her vakit böyle umumun sevgilisi olurlar. ... Eğer onları incitseydin korkularından sana riayet etseler de seni sevmezlerdi. Demek ki dünyada en tatlı şey sevmektir. Bu da insanları sevmek, onların kabahatini affetmekle olur (s.153).”

“İkinci olarak iyilik edeni herkes sever (s.154).”

“Kesemdeki parayı ağabeyim gibi ben de fukaraya dağıtayım mı? Biçareler ne kadar seviniyorlar (s.154).”

“Şekip neşesinden uçuyordu. Şeyh ile gezinmek ne saadet! Alelacele giyinip geldi. Şeyh evlatlığının elinden tutarak sokakları dolaşmaya başladılar (s.156).”

“Nezihe bir minnet feryadı kopardı, bir sevinç narası fırlattı: “Dede! Şeyhimiz geldi, ne saadet” diye bağırıyordu. Geldi kapıyı açtı. Çocuklara mahsus bir serbestlikle kendini şeyhin boynuna attı, yüzlerce buse konduruyordu (s.156).”

“Evet bazen öteberi almak için mahalle bakkalına kadar giderim, yine çabuk geri dönerim. Dedeme kim bakacak?

– Vay dedene sen mi bakarsın?

– Başka kimimiz var (s.158)!”

“Nezihe sen iyi bir kızsın, seni ne kadar sevdim bilsen. Elimden geldikçe yanına geleceğim. Sana dedenin bilmediği birçok hikâyeler söyleyeceğim. O benim de dedem olsun sen de benim hemşirem ol (s.158).”

“Konağın emektar kalfalarından biri ki Şekip’in birkaç vakittir hususi surette hizmetine verilmiş idi, pek sevdiği ve manevi evladı kabul ettiği küçük beyinin bu gizli ızdıraplarını evde fark etmiş ve nihayet çocuğu iskandile, bunun sebebini anlamaya karar vermiş idi (s.165).”

Sorumluluk

“Bir çocuktan beklenemeyecek kadar âli ve ciddi bir tavırla: “Dede sen benim de dedemsin. Kızın Nezihe de hemşiremdir. Benim babam var, şeyhim var. Annem, kardeşim var, lakin dedemle hemşirem yok idi. Şimdi sen dedem, Nezihe hemşiremdir. Ben sana her gün geleceğim. Kahve pişirmesini bilmiyorum ama Ayvaz Ağa’dan öğrenerek senin kahveni pişireceğim. Mademki Nezihe’nin amcası Nuri Bey ve diğer insanlar eve öteberi getiriyormuş, mademki ben de onun biraderiyim –cebinden kesesini çıkararak- şu keseyi al, bana hiçbir lüzumu yok. Nezihe’ ye şeker alırsın (s.159).”

“Bunlara iyilik etmek iyi insanların borcudur (s.160).”

“Güneş doğduğu gibi o günkü yapacağın işleri düşünmeli (s.161).”

“Bir tarla çiçek, bir tarla sebze yetiştireceğiz. Bunun toprağını düzeltmek, tohumlarını ekmek, sulamak gibi bilcümle hizmetleri sana aittir (s.161).”

Vatanseverlik

“Ekserisi zarif kimselerden ibaret muallimler onun odasında sohbet meclisini kurarlardı. Faydalı ve ciddi bahislerle vakit geçirirlerdi (s.146).”

“Lakin Şekip dikkatli ve sakin bir çocuk olduğundan muallimlerin bu dikkatsizliğine rağmen her ders, biraderinden daha âlâ ilerliyordu (s.147).”

“Derslerine çok çalış, babanı ve biraderini sev, bak sonra nasıl bir kâmil insan olursun (s.148).”

“Halbuki hocasını en ziyade memnun eden şey Şekip’in istekle ve gayretle derslerini öğrenmesi olduğundan, çocuk tahsili en yüksek ve ileri maksat edildi. Teneffüs zamanlarında eskisi gibi oyun oynayacak, yaramazlık edecek yerde vaktini şeyhin odasında geçirmekte idi (s.150).”

Yardımseverlik

“Her iki kardeşin mutfağı, masrafı da ayrı ise de her gece Şadi Bey’den Şekip Bey’e ve Şekip Bey’den Şadi Bey’e en nefis yemeklerden ibaret birer tabak yollama adet olmuş idi. Her iki dairenin her katı arasında kapılar olup iki kardeş kah birinin kah diğèrinin dairelerinde ekser sabahlar ve hemen her akşam birleşmekte, karşılıklı görüşüp, sohbet etmekte oldukları gibi aileleri birbirleriyle, hizmetçileri yekdiğèriyle böylece birleşmekte, sevişmekte idi (s.142).”

“Sabah erken kalkarım, çok defa Nuri Bey amcam, şeyh babam diğèr insanlar gelir. Bize kimisi pirinç, kimisi yağ, kimisi kahve getirir. Bazen şeyh babam et de yollar (s.158).”

“Evlatlığın bu kadar âlicenâbâne, kerimâne bir hareketini şeyh dahi beklemiyordu (s.159).”

“Arslan beyim benim meleğim. Sende bir şey var, ne varsa bana söyle. Canım sana kurbandır. Benden bir şey gizleme, derdini gizleyen derman bulamaz derler. Söyle paşam söyle yavrum (s.165).”

Melekzâdeler

Bu hikâyede öz denetim bir, saygı üç, sevgi iki kere olmak üzere altı (6) değèr tespit edilmiştir.

Öz Denetim

“Şadi yaşıyla nispet kabul etmez derecede malumatlı, vakarlı, mütekebbir, mütehakkim, mevkiini, makamını, ehemmiyetini bilir bir genç idi (s.176).”

Saygı

“Şadi’ye bütün akranı hürmet ve riayet ederler, adeta kendisinden geçinirler, sözlerine ehemmiyet verirler, hükümlerine baş eğerlerdi (s.176).”

“Denebilir ki küçük oğlu Şekip’e karşı muhabbetten ziyade kendisinin de mahiyetini tayin edemediğè bir hürmet besliyordu (s.176).”

“Şekip ise ağabeyine karşı beş yaşındaki hürmet ve muhabbetini tamamen kalıcı hale getirmişti (s.177).”

Sevgi

“Melekzâde’nin büyük oğluna karşı muhabbeti taparcasına sevme derecesini bulmuş idi (s.176).”

“Şadi belki de kendisine rakip görmediği için Şekip’i sever, himaye ederdi. Şekip ise ağabeyine karşı beş yaşındaki hürmet ve muhabbetini tamamen kalıcı hale getirmişti (s.177).”

4.4 Bâtınîler- İblis Behmen’de Tespit Edilen Kök Değerlerin Analiz

Eserde yazar, Hasan Sabbah’ı karakterize ederek ihtirası uğruna İblis’in yoluna giren ancak kendi iç dünyasında çatışmalar yaşayan ve bu çatışmalar sonucunda aşk için İblis’e karşı duran, onunla mücadele eden kişi olarak ele alır. Eser bu bakımdan derin bir içeriğe ve anlatıma sahiptir. Değerler eğitimi bakımından eserin birçok değeri ele aldığı da görülmektedir.

Bâtınîler- İblis Behmen’de geçen kök değerlerin bulunma sıklığı Tablo 4.4’te şu şekilde tespit edilmiştir:

Tablo 4.4.Bâtînîler İblis Behmen Adlı Eserde Yer Alan Kök Değerlerin Bulunma Sıklığı

Değer	F
Adalet	12
Dostluk	11
Dürüstlük	7
Öz denetim	9
Sabır	1
Saygı	7
Sevgi	3
Sorumluluk	2
Vatanseverlik	2
Yardımseverlik	4
Toplam	58

Adalet

Eserde adalet değerine on iki (12) yerde rastlanmıştır. Değer daha çok adil olma ve eşit davranma alt değerleriyle işlenmiş ve en çok da yöneticilerden bahsederken kullanılmıştır.

“Adaletin icraatı her vakit şâyân-ı temâşâdır. Adaletin emri ne kadar müthiş olursa olsun yine herkesçe kabul ve muhterem olmalı. Böyle olmazsa bir millet nasıl idare edilir, içlerindeki fenalar nasıl zapt olunur (s.25)?”

“Zira allâme hiçbir vakit zikrinden vazgeçmez, yalandan tövbe etmez.

Nizam:

– Etmezse fetvâ mucibince boynu vurulur (s.26).”

“Hak zalim değildir. Âdildir (s.37).”

“İfrat ve tefritle, hakikatten inhirâf eden fikirlerle benî beşer arasında icrâ-yı adalet mümkün olamaz (s.43).”

“Bu sebebe mebnî adalet, eczâ arasındaki nisbet-i müessesenin muvâzenesi demektir. Adâlet-i mutlaka eczâda mümkün değildir (s.43).”

“Şeyh:

–Şehinşaha! Hüdâ seni mekr-i ilâhiyyesinden masun ve her fiilini adl u nef’a makrûn etsin (s.49).”

“Her baş düştüğü vakit bir cellad yamağı bu kanlı kafayı kaldırıp halka gösteriyor, bir münadi halka adaletin icrâ olunduğunu ilan ediyordu (s.53).”

“– Padişahım insanlara hükmetmek üzere kadirleri terfi, şânları âlâ edilmiş olan hükümdarlar iki suretle iyilik ederler. Birincisi, şer’ ve yasak mucibince herkesin hukukunu te’min ederek ahaliyi saadete sevk etmek, milletine peder gibi muamele ederek zulm ve gadrđan himaye eylemek (s.194).”

“Adaleti kaldıralım mı? Adalet olmazsa idâre-i mülk mümkün olur mu (s.196).”

“İşte padişahım çok defa en kuvvetli deliller bile doğru değildir. İş bir insanın hayatına ait oldu mu pek çok tedkik lazımdır (s.197).”

“Herkesin ruhu padişahın iki dudağına ta’lik edilmiş idi. Alparslan yüksek sesle “Affettim” dedi (s.200).”

“İcra-yı adalet için kılıfından çıkardığım satırı şâhın merhameti, büyüklüğü yine kılıfına soktu. Lakin bu kadarla da kalmıyor, işitilmemiş, bir padişahın akıl etmediğı diğer büyüklüğü de dinleyiniz. Padişahımız irade ve ferman buyurdular. Tekmil memalik-i Selçukî’de dey-i âdî ve deyn-i mîriden dolayı ne kadar mahpus var ise afv ve ıtlâk olundu, şimdi evladlarına iade olunacaklar. Bu kadar da değil, ne dâyinlerin ve ne de hükûmetin huhuku zâyî olmayacak (s.201).”

Dostluk

Eserde dostluk değerine on bir (11) yerde rastlanmıştır. Yardımlaşma, vefalı olma, dayanışma ve sadık olma değerlerinin daha çok kullanıldığı görülür.

“Her üçü âvân-ı tahsilde olup aralarında pek kuvvetli bir irtibat ve meveddet mevcut idi. Her üçünün meşrep ve temâyülatı mütefâvit olup aralarındaki râbıta-ı kaviyyeyi ihtimal ki bu tezağ husûle getirmiş idi (s28).”

“Nizam bu üç arkadaştan mürekkeb cemiyetin reisi idi. Zengin akrabasının muavenetine mazhar olduğundan pek fakir olan iki arkadaşına âlicenâbâne muâvenet ediyordu (s.29).”

“Bir incizâb-ı hafî sevkiyle yekdiğerini seven üç arkadaş arasında bir muvazene hasıl olmuş idi (s.29).”

“Şehrin ulemâsı, Allâme Meşhedî’nin nekbetinden pek ziyade müteessir olmuştu. Ulema-yı kiram böyle bir sırada Allâme Meşhedî ile aralarındaki ihtilaf-ı efkârın tesirâtını unutmak büyüklüğünü göstermişler ve fazl-ı irfanını itiraf ve teslim ettikleri o nadide-i asrı, o genc’ine-yi ma’rifeti kurtarmak emeline düşmüşlerdi (s.31).”

“Vâkıâ hürr-endiş pek çok ulemâ ve meşayih birtakım şedaide dûcâr olmuşlar ve hatta vicdanlarınca hissettikleri hak ve hakikat namına feda-yı cân bile etmişlerse de bu gibi ahvalde icmâ’-i ulemanın hemen hiçbir dahli olmayıp ekseriya bir fikr-i siyasi ve nef’-i şahsî dolayısıyla meزالim ve i’tisâf yüz göstermiştir (s.31).”

“İsfahân ulemâsı cemm-i gafir oldukları halde Vezir Amîdülmülk’e müracaat etmişlerse de allâmenin affını veyahut cezanın te’hirini istihsal edememişlerdi (s.32).”

“Şunu da düşün ki insanın en büyük en mübecceli hakikat ve insaniyyet uğruna kendi nefsine galebe çalanıdır (s.45).”

“Kapının yanında durmakta ve düşünmekte bulunan basit elbiseli beşuş ve mütevazi çehreli diğer bir gence mülaki oldu. Ve hemen boynuna sarılarak izhar-ı meveddet ve dostîye başladı (s.135).”

“—Nasıl vaad? Hatırlayamıyorum. Ben ancak eski arkadaşımızın bu gençlikte vüzerâta geçmesinden nâşî tahassül eden mesruriyetimi ve tebrikâtımı bildirmeye gelmiş idim (s.136).”

“—Nasıl vaad mi? Her üçümüz ahdetmemiş mi idik ki herhangimiz ikbale geçerse diğerlerini kayırsın (s.136).”

“Hasan ve Ömer Hayyam’ı görür görmez bir incizab-ı gayri ihtiyari ile onlara doğru koştu. Her ikisini der-âguş etti (s.139).”

Dürüstlük

Eserde dürüstlük değerine yedi (7) yerde rastlanmıştır. Doğru sözlü olma ve sözünde durma alt değerlerinin kullanıldığı görülür.

“Zira allâme hiçbir vakit zikrinden vazgeçmez, yalandan tövbe etmez (s.26).”

“Bir incizab-ı hafî sevkiyle yekdiğerini seven üç arkadaş arasında bir muvazene hâsıl olmuş idi (s.29).”

“Meşhedî:

–Asla, asla! Uzun bir ömrüm kalmadı. Boynumla tîg-i zulm arasındaki mesafe pek kısaldı. Böyle bir sırada benim için haktan, Hakîkatten başka bir maksûd ve emel olamaz (s.34).”

“Meşhedî:

–Budur, diyorum. Benim başka bir sözüm yoktur. Başımı kesseler de bin sene sonra mezarımı açsalar, kemiklerime sorsalar, terkîb-i hurufla değilse bile suret-i mânâ ile alacakları cevap budur (s.37).”

“Meşhedî:

–Ben elimden geldiği kadar emrullahı itaat ederim, bu bâbda bir noksanım var ise Rabbim bu noksanı affedecek kadar rahîmdir (s.40).”

“Meşhedî:

–Efkâr- tebeddül etmediğim için tövbe etsem, yalandan ve mürayicesine etmiş olacağım, yalan söyleyeceğim (s.40).”

“–Aşk olsun hakikaten insana vâkıf imişsiniz. Vâkıflara yalan gerekmez. Filvâki’ derviş değilim tarikat, mezhep hatta din icat edecek bir adamım (s.109).”

Öz Denetim

Eserde öz denetim değerine dokuz (9) yerde rastlanmıştır. Davranışlarını kontrol etme, öz güven sahibi olma alt değerleri öne çıkmaktadır.

–Da’vâmdan vazgeçtim! Bir saatlik mübahase ile fikrinde tereddüt hasıl olan bir adamın bu ümmete rehberlik etmeye hakkı olamaz. Da’vâmdan vazgeçtim. Çünkü hiçbir şey bilmediğimi anladım (s.45).”

“Bizdeki kudret-i irade pek mühim pek dehşetlidir. Gerçi nâ-mütenahî ve nâ- mağlûp değildir. Lakin insanların yüz binde biri bile bizim iktidarımızın mutî’ ve münkadı olmaktan pek zor kurtulabilir. İlm ü fen ve sanat bizdedir (s.66).”

“Hasan bir noktadan maada bilcümle hususatta iradesini bir elektrik projektörü gibi kullanabilirdi (s.73).”

“Lakin iş bu noktaya geldiği gibi Hasan kendinde zaaf, acz ve tereddüt hissediyordu (s.73).”

“Hasan, ismi Şirin olan, her geçen gün onun şa’saa-i hüsnüne bir nur-pâre ihdâ eden kızcağızı sevmekten kendini menedemiyordu. Hasan bunu katiyen arzu etmiyor ve bütün hüviyetiyle bu aşka mukavemet ediyor ve bir dereceye kadar muvaffak da oluyordu (s.73).”

“Kırk yaşını henüz geçmiştin ki zamanımın muhit-i maarifi sayılabilirdim. Fazla olarak bende bir mevhibe, bir hassa-i garibe var idi. Bu öyle dehşet-nâk bir kuvvettir ki binlerce adamın kuvve-i mecmuasına fâiktir. Bu kuvvet sayesinde ekseriyyet-i uzma-yı beşer elimde oyuncak gibidir. Mazi ve hâl tamamen ma’lumum gibidir. İstikbali de hemen hemen doğru keşfedebilirim. Velhasıl ben müstesnâ, fevkalade bir mevcûdum (s.80).”

“Ömer Hasan’a bakıyor. Onu çıldırmış sanıyordu. Lakin Hasan’ın tavrında o kadar cibilli bir büyüklük, üzerinde öyle bir ciddiyet vardı ki tebdil-i fikre mecbur oldu (s.137).”

“Üç bin sene Yemen’de hükûmet sürmüş olan Âl-i Himyer’in son evladıyım. Bugün padişahımızın sadık bir bendesi olmakla müftehirim (s.141).”

“Konağa avdet ederken ahâli onu da şahane bir suretle alkışlamış idi. Nizamü’l-Mülk bundan hem mesrur ve hem de mahzun idi. Sebep-i süruru, teveccüh-i umumi; sebep-i hüznü, vicdanının itabı idi (s.205).”

Sabır

Eserde sabır değeri tek bir yerde geçmiştir.

“Hasan üç gün daha sabretmeyi ve eğer üç güne kadar İblîs’in vekilinden bir eser zuhur etmezse işe mübâşeretini kararlaştırdı (s.101).”

Saygı

Eserde saygı değerine yedi (7) yerde rastlanmıştır. Değer çoğunlukla yöneticilere gösterilen saygı şeklinde işlenmiştir.

“Kızcağız ise âmir-i mutlakı, efendisi bildiği Hasan’ın her muamelesini mahz-ı lütuf bilirdi (s.73).”

“–Taazzum mu? Hiçlere karşı taazzum olur mu oğlum, biz bir şeye malik değiliz ki bizim gibi fakirlere, hiçlere taazzum edilsin (s.110).”

“Hasan Abdüssamet Sukûti’nin mukaddes ellerini bir kere daha tekmil ruhuyla öperek çıktı, gitti (s.115).”

“Baş baltacı pek mütebessim pek mütebasbıs bir çehre ile güldü. Kemal-i hürmetle Hasan’ın önüne eğilerek, “Vezir efendimiz zât-ı âlilerinin teşriflerine intizar ediyorlar,” dedi (s.138).”

“Saf ve cesur ve fakat ilimlerden mahrum adamlarda görüldüğü üzere Alparslan şeyhe fevkalade bir insan nazarıyla bakıyordu. Ve çok yerde onun tavsiyesini kaffe-i tedabire tercih ederdi (s.179).”

“Cânân onları kapıda istikbâl etti. İkbâllerin yanaklarını, yalnız Ceylan’ın eteğini öptü. Ve: “Sen padişah annesi sayılırsın. Eteğini öpmek cümlemize borçtur” dedi. İkbâllere fevka’l-had hürmet etti (s.189).”

“– Padişahım insanlara hükmetmek üzere kadirleri terfi, şânları âlâ edilmiş olan hükümdarlar iki suretle iyilik ederler. Birincisi, şer’ ve yasak mûcibince herkesin hukukunu te’min ederek ahaliyi saadete sevk etmek, milletine peder gibi muamele ederek zulm ve gadrdan himaye eylemek (s.194).”

Sevgi

Eserde sevgi değerine üç (3) yerde rastlanmıştır.

“Şecâat ve kuvveti derecesinde halîm ve rahîm olan Alparslan’ı teb’ası ziyade severdi (s.140).”

“Şevkullah nice zamandır görmediği kızını ve bilmeyerek sahip olduğu torununu görebilmek şevkiyle adeta gençleşti. Hasan Sabbah, damadı olmuş bulunduğu hürmet ve itaat-ı kamilesine şedid bir muhabbet inzimâm etti (s.160).”

“Alparslan Hasan Sabbah’ı da az sevmiyordu. Gerek padişah ve gerek şehzadegân Hasan’ı yanlarından ayırmıyorlardı (s.179).”

Sorumluluk

Eserde sorumluluk değerine iki (2) yerde rastlanmıştır. Kendine, çevresine vatanına karşı sorumlu olma alt değerinin kullanıldığı görülmektedir.

“– Lakin azizim senin kadar zeki, alim bir adam nadir bulunurken hayatı boş yere imrâr etmek fikrin hodpesendlik değil midir? Hemcinsine hizmetten tevakki, başka isim alır mı (s.137)?”

“Büyük hükümdarın iki cânânı vardır: Biri sevdiği, biri milleti. Şimdi sıra milletindir... Buyurun padişahım (s.187) ...”

Vatanseverlik

Eserde vatanseverlik değerine iki (2) yerde rastlanmıştır.

“Tuğrul Bey atından inmeyen, kılıcını belinden çıkarmaya vakit bulamayan bu şanlı Türk padişahı, ekseri Türk hânları gibi ulûm u sanâyiyei tevkîr ve erbabını taltif etmekte idi (s.18).”

“Padişahın maarifperverliği ve vezirinin fazl u faaliyeti sayesinde Selçûkîlerin zıl-u idaresine giren memleketlerde tahsil-i ma’rifet için ahâli büyük bir hâhiş göstermekte, her şehirde âlimler, şairler, san’atkarlar yetişmekte ve herkes hâlince mazhar-ı teşvik ve taltif olmakta idi (s.19).”

Yardımseverlik

Eserde yardımseverlik değerine dört (4) yerde rastlanmıştır.

“Tuğrul:

–Bir şeye ihtiyacınız var mı? Dergahınıza it’amiyye tahsis edeyim (s.49).”

“Komşularımız içinde mukbilân-ı zamandan biri var idi. Benim halime acımış. Bir gün beni nezdine celb ederek uzun uzadıya teselliler etti; yakın şehirlerden birinde büyük bir âlimin yanına hizmetçi göndermeyi teklif eyledi (s.78).”

“Hasan Sabbah her bir çocuğun karşısına geldikçe eline bir çil akçe vermekte onu takip eden hademeler de birer güzel entâri, birer don, birer takye tevzî’ etmekte idi (s.203).”

“–Bu serfurû, beşeriyetinize değil sizdeki Hakk’adır. Siz bu demde sıfat-ı kutsiyye-ilahiyye olan rahmet sıfatıyla muttasıfsınız (s.204).”

BÖLÜM V

SONUÇ VE TARTIŞMALAR

5.1.Sonuç ve Tartışma

Bu araştırma, Şehbenderzâde Filibeli Ahmed Hilmi'nin edebi eserlerinin değerler eğitimi bakımından incelenmesi ve Türkçe ders kitaplarında da kullanılabilirliğinin tespiti için ele alınmıştır. Değerler eğitiminin yapılabilmesi ve değerlerin devamlılığının sağlanması için edebi eserler önemli aktarım araçlarıdır. Bu araçlardan faydalanabilmek adına edebi eserlerde değerlerin incelenmesine yönelik çalışmaların artarak yapılması gerekli görülmektedir. Bu aktarım sürecinde asıl amaç hangi vasıtalarla daha doğru ve amaca yönelik unsurların bulunması olmalıdır. Böylece doğru ders materyalleri ile öğrencilere bu kazanımların aktarımı sağlanmış olacaktır. Ders kitaplarındaki metinlerin, Millî Eğitim Bakanlığı tarafından hazırlanmış öğretim programlarındaki on kök değeri ve onlara ait alt değerleri içermesi programın amaçlarından biridir. Yapılan incelemeler sonucunda, Şehbenderzâde Filibeli Ahmed Hilmi'nin ele alınan edebi eserlerinin Türkçe öğretim programının bu beklentilere cevap verecek nitelikte olduğu sonucuna varılmıştır.

Özellikle roman ve öykülerle çocuklara okuma zevki ve alışkanlığı kazandırılmasının yanı sıra eserlerin kurgulanmış içerikleriyle ve çocuğun hayal dünyasına sunacağı katkılarla değerlerin karakterlerine yerleşmesinde önemli katkıları olmaktadır. Sadece çocuklar için değil aynı durum yetişkinler için de geçerlidir. Birey hayatın akışı içinde unuttuğu bu değerleri roman ve öykü kahramanlarıyla tekrar hatırlamakta ve bir hayat düsturu haline getirebilmektedir (Binyıl Şahin, 2019). Şehbenderzâde Filibeli Ahmed Hilmi döneminin kültürüne ve özüne yabancılaşma problemleriyle mücadele etme amacıyla eserlerinin büyük bölümünde milliyetine, örf ve adetlerine bağlı, çalışkan ve vatansever tipleri idealize etmiştir. Bu çerçeveden bakıldığında eserlerin kahramanları da hedef değerleri kişiliklerinde barındıran ve öğrencilere model olabilecek niteliktedir. Tüm toplum için sanat amacını güden eserlerde olduğu gibi onun eserlerinde de iyi ile kötünün ayrımı net olarak ortadadır ve üslubu da gayet sadedir. Bu sebeplerle Şehbenderzâde Filibeli Ahmed Hilmi'nin eserleri, değerler eğitimi bakımından önemli görülmektedir.

Değerlerin, literatürde yerini bulmuş olan temeline inildiğinde hem toplum ve hem de kişisel bağlamda yaşam tecrübelerinin ortaya çıkardığı oluşumlar olduğu görülebilir. Bu

oluşumların ortaya koyduğu değer ve davranışların beslendiği kaynaklardan biri de dindir. Şehbenderzâde Filibeli Ahmed Hilmi'nin incelenen eserlerinde de bu durumu doğrulayacak izlere rastlanmıştır. Eserlerinde özellikle İslâmın ahlak öğretileri işlenmiş ancak yazarın farklı dinlere de hâkim olduğu ve bunlardan hareketle bir değer bakış açısı ortaya koyduğu görülmektedir. İslamiyet'te değerler ve güzel ahlak konusunda birçok ayet ve hadisin yer aldığı bilinmektedir. Nitekim Ebû Hüreyre'nin rivayet ettiği bir hadiste “Ben, (başka değil, sadece) (iyi), güzel ahlâkı tamamlamak (uygulamak) için gönderildim.” ifadeleri İslâmın ahlak ve değer temelli bir din olduğunun göstergesi olarak kabul edilebilir (HM8939 İbn Hanbel, II, 381). Bu göstergeden hareketle yazarın temel aldığı öğretilerin de millî ve manevî değerlerin öğretimine hizmet edeceği düşünülmektedir.

Araştırmanın sonucunda, Şehbenderzâde Filibeli Ahmed Hilmi'nin ele alınan 3 roman ve 1 hikâye kitabının, Türkçe Dersi Öğretim Programı'nda (2019) yer alan kök değerleri barındırdığı ve yapılan inceleme sonucunda on kök değeri örneklendirebilecek ifadelerin yer aldığı tespit edilmiştir. Şehbenderzâde Filibeli Ahmed Hilmi, eserlerinde çağına göre modern ve ileri görüşlü sayılabilecek dünya görüşünü ve değerleri doğrudan veya eserlerinde kullandığı kahramanlar aracılığıyla okuyucuya sezdirerek ulaştırmaya çalışmıştır.

Araştırma kapsamında, ele alınan eserler incelendiğinde her bir eserin farklı kök değerleri barındırdığı ve her eserde farklı kök değerlerin ön plana çıktığı sonucuna ulaşılmıştır. İncelenen kitaplardaki tespit edilen kök değerlerin dağılımı Tablo 5.1'de yer almaktadır:

Tablo 5.1. İncelenen Eserlerde Yer Alan Kök Değerler

Hikâyeler	Adalet	Dostluk	Dürüstlük	Öz denetim	Sabır	Saygı	Sevgi	Sorumluluk	Vatanseverlik	Yardıms severlik	Toplam
Â'mâk-ı Hayâl	14	16	5	9	18	41	29	5	11	12	160
Öksüz Turgut	5	2	5	2	-	9	19	5	16	2	65
Bütün Hikâyeleri	2	6	2	11	11	20	43	8	22	13	138
Bâtınîler İblis Behmen	12	11	7	9	1	7	3	2	2	4	58
Toplam	33	35	19	31	30	77	94	20	51	31	

İncelenen eserlerdeki kök değerlerin yer alma sıklığına bakıldığında “adalet” değerini 33, “dostluk” değerinin 35, “dürüstlük” değerinin 19, “öz denetim” değerinin 31, “sabır” değerinin 30, “saygı” değerinin 77, “sevgi” değerinin 94, “sorumluluk” değerinin 20,

“vatanseverlik” değerinin 50, “yardımseverlik” değerinin ise 31 kez vurgulandığı tespit edilmiştir. Eserlerde tespit edilen toplam değer sayısı 420’dir.

Araştırmanın sonucunda, ele alınan kitaplar arasında Âmâk-ı Hayâl’in kök değerler açısından en zengin içeriğe sahip eser olduğu görölmektedir. Şehbenderzâde Filibeli Ahmed Hilmi’nin, gerçek olaylardan yola çıkarak yazdığı eserlerinin yanı sıra hayal ötesi olayları işlediği eserlerinde zaman ve mekânın bilinen klasik sınırlamaların dışında olduğu göze çarpmaktadır. Bu duruma en çok Â’mâk-ı Hayâl’de rastlanılır. Zamanda sık sık geri dönüşlerin yapılması, bilinmeyen âlemlerde ve zamanlarda tarihi karakterlerle, ruhlar âlemine ve uzaya yapılan yolculuklar eserdeki zaman ve olay mefhumunun yazar tarafından nasıl farklı kurgulandığına birer örnektir. Eserde en çok ön plana çıkan değerler; saygı, sevgi ve sabır kök değerleridir. Bununla birlikte, diğer tüm kök değerlerin de eserde farklı sıklıklarla yer aldığı tespit edilmiştir. Öz denetim, sorumluluk ve dürüstlük kök değerlerinin diğer kök değerlere nispeten daha az yer aldığı da araştırmanın bir başka sonucudur.

Şehbenderzâde Filibeli Ahmed Hilmi’nin Bütün Hikâyeler kitabı 19 tane hikâyeden oluşmaktadır. Eserlerde sıklıkla karşımıza bir mürşit tipi çıkmaktadır. Yazar, batı tarzı hayatın Türk yaşam tarzının yerine geçmesini eleştirmek üzere kaleme aldığı eserlerinde amacına uygun tipler oluşturmuştur. Bunun yanında, Şehbenderzâde Filibeli Ahmed Hilmi Bütün Hikâyeleri’nde Öksüz Turgut ve İblis Behmen isimli eserlerinde de olduğu gibi sürekli gerçek olay ve zamanları kullandığı görölmektedir. Hikâyelerde çeşitli kök değerler yer almaktadır. Ancak, hikâyeler arasında “Melekzâde Ailesi” isimli eser en çok kök değerin yer aldığı hikâye olarak dikkat çekmektedir. Hikâyede sevgi kök değeri en çok işlenen değer olarak geçerken dürüstlük kök değerinin en az yer alan kök değer olduğu tespit edilmiştir. Bunun yanında “Bayram Hikâyesi” adlı eserde hiçbir kök değere rastlanmamıştır. Eserin içindeki diğer hikâyelerin de çeşitli kök değerleri barındırdığı göze çarpmaktadır. Yazarın, Bütün Hikâyeler isimli eserinde toplam yüz otuz sekiz (138) yerde çeşitli kök değerler tespit edilmiştir.

Şehbenderzâde Filibeli Ahmed Hilmi’nin Öksüz Turgut eserinde tespit edilen toplam kök değer sayısı altmış beştir (65). Sevgi ve vatanseverlik kök değerlerinin ön plana çıktığı eserde, yanlış batılılaşmayla ortaya çıkan durumlar ve Türk költürü; cehalet ile ilim; yanlış idarenin ortaya çıkardığı durumlar; fakirlik ve onunla mücadele eden tipler yer almaktadır. Şehbenderzâde Filibeli Ahmed Hilmi eserlerinde yer verdiği bu başlıklar ile idealize ettiği toplumsal değerler olan vatanseverlik, yardımseverlik, sorumluluk, adalet, dürüstlük ve sabır gibi değerleri ele almıştır. Bunun yanında öz denetim, yardımseverlik ve dostluk kök değerlerine söz konusu eserinde yer vermiştir.

Bâtınîler İblis Behmen adlı eser diğer eserlere göre kök değerler bakımından en az sıklığa sahip olan kitaptır. Eser, tasavvufi bir bakış açısı etrafında yetkin bir anlatım ve zengin bir içerikle hazırlanmıştır. Şehbenderzâde Filibeli Ahmed Hilmi, bu eserinde en çok adalet, dürüstlük ve öz denetim kök değerlerine yer vermiştir. Sabır, sorumluluk ve vatanseverlik kök değerleri ise kitapta en az geçen kök değerler olmuştur.

Şehbenderzâde Filibeli Ahmed Hilmi'nin, eserlerinde yer alan kök değerler farklı kurgular ve olaylar zinciri ile okuyucuya ulaştırılmıştır. Bu kök değerlerden biri olan adalet değeri, eserlerde işlenirken genellikle ilahî adalet olarak aktarılmıştır. Herkesin hak ve hukuka uygun bir biçimde kendine düşeni, kendi hakkı olanı gözeterek yapması şeklinde ifade edebileceğimiz adalet kavramına, incelenen eserlerde toplamda otuz üç (33) defa rastlanmıştır. Adalet kavramı, Â'mâk-ı Hayâl'de başta ilahî adalet olmak üzere, yöneticilerin adil olması, toplumsal adalet, kadın ve erkek eşitliği gibi konularda ele alınmıştır. Bâtınîler İblis Behmen de adalet kök değerinin sıklıkla geçtiği diğer bir eser olarak karşımıza çıkmaktadır.

Dostluk değeri, toplumdaki bireylerin birbirleri arasında etkileşimleri sırasında en çok önemsenen kök değerlerden biridir. Söz konusu kök değer, en çok Â'mâk-ı Hayâl'de olmak üzere diğer ele alınan tüm eserlerde toplam otuz beş (35) yerde geçmektedir. Bu değer, eserlerde, beşerî dostluk ve Allah dostu olmak başlıklarında işlenmiştir. Allah dostlarıyla dost olmanın insan ruhu üzerindeki etkileri anlayışlı, sadık ve vefalı olma bağlamında okuyucuya aktarılmıştır.

Dürüstlük değeri, bireylerin mutlaka edinmesi gereken ana unsurlardan biri olarak görülmektedir. Dürüstlük değerine sahip olmayan bireylerin, iletişimlerinde önemli sorunlarla karşılaşabileceği belirtilmiştir. Şehbenderzâde Filibeli Ahmed Hilmi'nin incelenen eserlerinde toplam on dokuz (19) yerde dürüstlük değerinin olduğu tespit edilmiştir. Dürüstlük değerinin en çok yer aldığı eser ise Bâtınîler İblis Behmen adlı eserdir.

Öz denetim değeri, kişinin davranışlarını oluştururken dış dünyadan etkilenmeden her türlü duygu ve arzularını kontrolü altında tutabilmesi şeklinde tanımlanabilir. Araştırmanın sonucunda, incelenen eserlerde toplam otuz bir (31) yerde bu kök değer tespit edilmiştir. Yazarın, Bütün Hikâyeleri adlı eserinde sıklıkla yer alan öz denetim kök değeri, eserde davranışlarını kontrol edebilme, davranışlarının sorumluluğunu üstlenme ve gerektiğinde hatasını kabul edebilme gibi özelliklerle vurgulanarak bireyin öz denetimini sağlaması üzerine kurgulanmıştır.

Sabır değeri, bireyin haksızlık, yoksulluk, acı gibi olumsuz durumlar karşısında itidalli bir tavır takınabilmesini ifade etmektedir. Eserlerde, özellikle tasavvuf yoluna girebilmek için en önemli terbiye esaslarından biri olarak geçmektedir. Ele alınan tüm eserlerde toplamda otuz (30) sabır değerine rastlanmaktadır. Bu eserler içinde özellikle Â'mâk-ı Hayâl adlı eserde sabır kök değeri ön plana çıkmaktadır.

Saygı değeri, eserlerde dini, tasavvufi ve ahlaki metinlerdeki kutsallara, aile büyüklerine ve devlet yöneticilerine karşı gösterilmesi gereken ifade biçimi şeklinde eserlerde yer almıştır. Hürmet göstermek şeklinde gösterilen bu saygı ifadelerinin yanında kişinin başka kişi, durum, düşünüş ve harekete duyduğu saygı şekilleri de yer yer eserlerde geçmektedir. Saygı kök değeri eserlerde en çok işlenen kök değerlerden biri olarak toplamda yetmiş yedi (77) yerde karşımıza çıkmıştır. Özellikle Â'mâk-ı Hayâl'de sıklıkla geçmiş ve eserde yer alan kırk bir (41) ifadede saygı değeri yer almıştır. Bu yönüyle Â'mâk-ı Hayâl'in, saygı değerini en çok barındıran eser olduğu tespit edilmiştir.

Sevgi değeri, insanı bir şeye karşı yakın ilgi ve bağlılık göstermeye yönelten duygu, fedakârlık, güven duyma, merhametli olma, vefalı olma gibi alt değerlerle ilişkilendirilerek tanımlanmaktadır. Şehbenderzâde Filibeli Ahmed Hilmi'nin, eserlerinde en çok tespit edilen kök değer olarak karşımıza çıkmaktadır. Sevgi değeri, Bütün Hikâyeleri kitabında yer alan "Melekzâde Ailesi" adlı hikâyede sıklıkla işlenmiştir.

Sorumluluk kök değeri, bireyin kendi davranışlarını veya içinde bulunduğu herhangi bir olayın sonuçlarını üstlenebilmesi, mesuliyet alabilmesi (TDK, 2021) şeklinde tanımlanmaktadır. İncelenen eserlerde, bireyin kendisine, çevresine, vatanına karşı sorumlu olma ve kararlarının sonuçlarını üstlenme gibi şekillerde toplamda yirmi (20) yerde tespit edilmiştir. Bütün Hikâyeleri adlı eser bu kök değerinin en çok geçtiği kitap olarak karşımıza çıkmaktadır.

Vatanseverlik değeri, bireyleri en çok bir araya getiren ve bir arada tutan duygu olarak görülmektedir. Türk kültüründe vatan kavramı kutsal bir yere sahiptir. Onu korumak ve yüceltmek için çalışmak toplumun her bireyine temelden aşılarmaya çalışılan bir durumdur. Bu kök değer eserlerde; çevresine ve vatanına karşı sorumluluk ve sevgi bağı duyma bağlamında toplam elli bir (51) yerde geçmektedir. Şehbenderzâde Filibeli Ahmed Hilmi'nin, özellikle Bütün Hikâyeleri ve Öksüz Turgut isimli eserlerinde bireyin kendisinin olduğu kadar toplumdaki rollerinden kaynaklanan sorumluluklarını da unutmaması gerektiği vurgulanarak yer almıştır.

Yardımseverlik değeri, ele alınan eserlerde otuz bir (31) defa karşımıza çıkmaktadır. Toplumsal dayanışmanın temelini oluşturan bu kök değer, Türklük geleneğinde sadece talep edene değil ihtiyaç sahibi olduğu gözlenen herkese yardım elini uzatmak geleneğiyle de örtüşmektedir. Ayrıca, yazarın eserlerinde yardımseverlik değeri yalnızca insanlar arasında değil yaşayan diğer canlılara da gösterilen bir erdem olarak karşımıza çıkmaktadır. Bütün Hikâyeleri ve Â'mâk-ı Hayâl adlı eserler, yardımseverlik kök değerinin en çok yer aldığı eserler olarak tespit edilmiştir.

Eserler değerlerin öğretimi bağlamında ele alındığında Â'mâk-ı Hayâl'de saygı ve sevgi; Öksüz Turgut' ta sevgi ve vatanseverlik; Bütün Hikâyeleri adlı eserde sevgi, vatanseverlik ve saygı; Bâtınîler İblis Behmen adlı eserde ise adalet ve dostluk değerlerinin öne çıktığı tespit edilmiştir. Söz konusu eserlerden alınacak bölümlerin, farklı değerlerin öğretimi bağlamında ders kitaplarında yer alabileceği sonucuna ulaşılmıştır. Nitekim hedeflenen değerlerin kazandırılmasında edebî kitaplardan faydalanmak geçerli bir yöntem olarak görülmektedir (Karatay, 2011). Bu kapsamda Türk kültürüne ait edebî eserlerin değerler eğitimi bağlamında incelendiği birçok araştırma yapılmıştır (Akbalık, 2015; Gökçe, 2008; Karagöz, 2015; Günay, 2019). Söz konusu araştırmalara benzer bir şekilde, Şehbenderzâde Filibeli Ahmed Hilmi'nin eserleri incelenmiş ve eserlerin farklı değerlerin aktarımında kullanılabilecek nitelikte olduğu tespit edilmiştir.

5.2. Öneriler

Şehbenderzâde Filibeli Ahmed Hilmi'nin eserlerinin Milli Eğitim Bakanlığı tarafından hazırlanmış Türkçe Dersi Öğretim Programı'nda (2019) yer alan on kök değeri değer ve değerler eğitimi bağlamında ele alındığı bu araştırmanın sonuçlarından hareketle bulunabilecek öneriler şu şekildedir:

1. Eserler dönemine göre sade bir anlatımla ve bugüne ışık tutacak şekilde kurgulanmıştır. Bu bakımından incelenen eserler, günümüzdeki toplumsal değerleri de yansıtmaktadır. Ele alınan eserlerden değerlerin sıklıkla geçtiği kısımlar, aslını bozmadan kısaltılarak Türkçe ders kitaplarında değerler eğitimi bağlamında yer alabilir.
2. Şehbenderzâde Filibeli Ahmed Hilmi'nin kitapları, yetişkinler için değerler eğitimi bağlamında bir dünya görüşü oluşturabilecek ve ufuk açabilecek niteliktedir. Bu bakımdan, yazarın eserlerinin öğrenciler kadar öğretmenler tarafından okunması da önerilmektedir.

3. Şehbenderzâde Filibeli Ahmed Hilmi'nin eserleri, Türkçe ile ilişkili olduğu kadar diğer bilimsel alanlar için de önemli bir kaynak özelliği taşımaktadır. Bu bakımdan eserler, tarih, vatandaşlık ve sosyoloji gibi alanlara hitap etmesi nedeniyle sosyal bilgiler ile de ilişkili olarak görülebilir. Böylece bu alan içinde eserler, önemli bir çalışma alanı ve öğretim aracı olarak kullanılabilir.

4. Bireyselleşme çağında olduğumuz 21. yüzyılda, milli birlik ve beraberlik duygularımızın arttırılması daha da önem kazanmıştır. Özellikle yazarımızın Öksüz Turgut adlı eserinden alınacak metinler derslerde sevgi ve vatanseverlik değerlerinin öğrenciye aktarımında etkili olarak görülmektedir.

KAYNAKÇA

İbn, H. (II,381.). 1 Kasım 2021 tarihinde <https://hadislerleislam.diyaret.gov.tr/sayfa.php?CILT=3&SAYFA=11> adresinden erişilmiştir.

Akbalık, H. (2015). *Değerler eğitimi bağlamında Hacı Bektaş-ı Veli'nin eserlerinde yer alan eğitsel unsurlar*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Atatürk Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.

Aktan, C. C. ve Tutar, H. (2007). Bir sosyal sabit sermaye olarak kültür. *Pazarlama ve İletişim Kültürü Dergisi*, 6(20), 1-11.

Alberoni, F. (2006). *Dostluk* (M. Çilingiroğlu, Çev.). İstanbul: Literatür Yayınları.

Arık, Ş. (2008). Şehbenderzâde'nin hayatına dair yeni bilgiler ve Osmanlı sultanına ithaf edilen tek Türk romanı, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11 (1), 94.

Aydın, E.Â (2019). *Değerler eğitimi açısından atabetü'l hakâyık'ın incelenmesi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Akdeniz Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Antalya.

Aydın, M. Z. ve Gürler, Ş. A. (2014). *Okulda değerler eğitimi*. Ankara: Nobel Yayınları.

Aydın, M. Z. ve Gürler, Ş. A. (2018). *Okulda değerler eğitimi yöntemler, etkinlikler, kaynaklar*. (5. Basım). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Bacanlı, H. (2000). *Gelişim ve öğrenme* (3. Baskı). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Bektaş, E. (2015). *II. Meşrutiyet dönemi entelektüel hayatının önemli bir siması: Şehbenderzâde Filibeli Ahmet Hilmi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Bilgin, N. (1995). *Sosyal psikolojide yöntem ve pratik çalışmalar*. İstanbul: Sistem.

Binyıl Ş., N. (2019). *Sabahattin Ali'nin eserlerinde değerler eğitimi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

- Ceran, D. (2018). *Edebiî metinlerde değer öğretimi, öğretmenliğin meslekî değerleri ve etik.* (1. bs.), Ankara: Anı Yayıncılık.
- Cihan, N. (2014). Okullarda değerler eğitimi ve Türkiye'deki uygulamaya bir bakış. *International Periodical For The Languages, Literature And History Of Turkish Or Turkic*, 2(9), 429-436.
- Çimen M.F. (2019). *Kamu yayıncısı TRT çocuk kanalında yayınlanan Rafadan Tayfa çizgi filminin değerler eğitimi açısından incelenmesi.* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Direkci, B. (2019). Değerler eğitimi bağlamında Hızır Bin Yakub'un Cevâhirü'l- Me'ânî adlı eserinin incelenmesi, *SUTAD*, (45), 179-192.
- Direkci, B. Akbulut, S. ve Şimşek, B. (2020). Türkçe eğitimi alanında yapılan değerler eğitimi tezlerinin incelenmesi. *Zeitschrift Für Die Welt Der Türken/ Journal Of World Of Turks*, 12(2), 117-140.
- Drucker, P.F. (1993). *Yeni gerçekler.* İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Ekici, M. Z. (1997). *II. Meşrutiyet Devri Fikir Adamı Şehbenderzâde Filibeli Ahmet Hilmi hayatı ve eserleri.* (Yayınlanmamış doktora tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Ekşi, H ve Okudan, A.Y. (2011). Eğitim yöneticilerinin bakış açısı ile değerler eğitimi. *Türk Fen Eğitimi Dergisi*, 2, 178-190.
- Foulquié, P. ve Karakaya, C. (1994). *Pedagoji sözlüğü.* İstanbul: Sosyal Yayınlar.
- Fichter, J. H. (2019). *Sosyoloji nedir?* (4.Baskı). (Nilgün Çelebi, Çev.). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Gökçe, B. (2008). *Gülten Dayıoğlu'nun çocuk öykülerinde değer eğitimi ve öykülerin Türkçeye katkısı.* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.
- Günay, S. (2019). *Mevlâna İdris Zengin'in eserlerinde değerler eğitimi.* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Giresun Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Giresun.

- Güngör, E. (1993). *Değer psikolojisi*. Amsterdam: Hollanda Türk Akademisyenler Vakfı Yayınları.
- Güngör, E. (1998). *Değerler psikolojisi üzerine araştırmalar* (2.Baskı). İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Güzel, D. (2013). *3. sınıf hayat bilgisi ders kitaplarının evrensel değerleri içermesi bakımından incelenmesi*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi.) Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Çanakkale.
- Hökelekli, H. (2013). *Değerler psikolojisi ve eğitimi* (2.Baskı). İstanbul: Timaş Yayınları. *İletişim Kültür Dergisi* 6(20), 1-11.
- Karaca, S. S. (2019). *Çizgi filmlerde değerler eğitimi, değerler eğitimi açısından Rafadan Tayfa çizgi filminin incelenmesi*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Kâtip Çelebi Üniversitesi, İzmir.
- Karagöz, B. (2015). *Yalvaç Ural'ın eserlerinin tematik açıdan incelenmesi ve eserlerinde çocuk eğitimiyle ilgili temel değerler*. (Yayınlanmamış doktora tezi). Atatürk Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.
- Karasar, N. (2015). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Karatay, H. (2011). Karakter eğitiminde edebî eserlerin kullanımı. *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*. 6(1), 1398-1412.
- Karatekin, N. (2006). *Helik karakter okulu aile kitabı eğitim seti* (2. Baskı). Ankara: Nobel Yayınları.
- Keskin, Y. (2016). Değer sınıflaması üzerine aksiyonel bir deneme. *International Periodical For The Languages*, 11(3). 1485-1510.
- Koçak, A. (2005). *Hikmet yazıları*. (1. bsk.) İstanbul: İnsan Yayınları.
- Korkmaz, H. (2019). *Üniversite öğrencilerinin sahip olduğu değerler, psikolojik iyi oluşları ve instagram bağımlılıkları arasındaki yordayıcı ilişkiler*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, İstanbul.

- Kumbasar, E. (2011). *Muzaffer İzgü'nün romanlarının değerler eğitimi açısından incelenmesi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Karadeniz Teknik Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Trabzon.
- Kuşdil, M. E. ve Kağıtçıbaşı, Ç. (2000). Türk öğretmenlerin değer yönelimleri ve Schwartz değer kuramı. *Türk Psikoloji Dergisi*, 15(45), 59-76.
- MEB (2010). *B.08.0.TTK.0.72.02.00 sayılı ilk ders konulu genelgesi*. Ankara: MEB Yayınları.
- Millî Eğitim Bakanlığı (2019). Türkçe dersi öğretim programı (İlkokul ve ortaokul 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7 ve 8. sınıflar). Ankara: MEB Yayınları. 01.03.2021 tarihinde <http://mufredat.meb.gov.tr/Programlar.aspx> adresinden erişilmiştir.
- Merriam, S. B. (2015). *Nitel Araştırma: Desen ve Uygulama İçin Bir Rehber* (Çev. S. Turan) İstanbul: Nobel Yayıncılık.
- Nathanson, S. (1993). *Patriotism, morality and peace*. USA: Rowman ve Littlefield Publishers.
- Okumuş, E. (2010). Toplum ve ahlak eğitimi. *Eğitime Bakış Dergisi*, 2(6), 28-32.
- Özdemir, C. (2017). Dede Korkut kitabında saygı. *Dil ve Edebiyat Araştırmaları*, 16(16), 7-29.
- Refshauge, A. (2004). *Values in NSW public schools*. Avustralya.
- Rokeach, M. (1973). *The nature of human values*. New York: Free Press.
- Şahin, R. N. (2019). *TRT'nin çocuklara yönelik çizgi filmlerinin Türkçe öğretimi ve değer aktarımı açısından incelenmesi*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Şen, Ü. (2007). *Millî Eğitim Bakanlığının 2005 yılında tavsiye ettiği 100 temel eser yolunda Türkçe eğitiminde değerler öğretimi üzerine bir araştırma*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Şıhlaroğlu Yıldırım, B. (2019). *Hüseyin Nihal Atsız'ın 'Bozkurtlar' romanındaki değerlerin Türkçe eğitimi açısından incelenmesi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi) Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

- Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı [TTKB]. (2017). *Müfredatta yenileme ve değişiklik çalışmalarımız üzerine*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı.
- Tezcan, M. (1974). *Türklerle ilgili stereotipler (kalıp yargılar) ve Türk değerleri üzerine bir deneme*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Tezcan, S.S., Uğur, H.B. (2018). *Şehbenderzâde Filibeli Ahmed Hilmi bütün hikâyeleri*. İstanbul: Büyüyen Ay Yayınları.
- Torun, F. (2019). *Hüseyin Nihal Atsız' ın edebi eserlerinin değerler eğitimi açısından incelenmesi*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.
- Tural, S. (1992). *Kültürel kimlik üzerine düşünceler* (2. Baskı). Ankara: Ecdad.
- Türk Dil Kurumu, (2021). *Güncel Türkçe Sözlük*. Erişim Adresi: <https://sozluk.gov.tr/> . Erişim Tarihi: 25.10.2021.
- Uçman, A. (2010). *Şehbenderzâde Ahmed Hilmi*, TDV İslam Ansiklopedisi, 38, 424-425.
- Uludağ, S. (1991). *Aşk*, TDV İslam Ansiklopedisi, 4, 11-17.
- Uludağ, Z. (2015). Şehbender-Zade Filibeli Ahmed Hilmi'nin eğitime bakışı, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim fakültesi Dergisi*, 9(0), 233-245.
- Ulusoy K. ve Dilmaç, B. (2018). *Değerler eğitimi* (5. Baskı). Ankara: Pegem Akademi.
- Yalnız, A. ve Yıkılmaz, Y. (2018). Değerler eğitimi kavramı olarak dürüstlük ve dürüstlük ölçeği (dö) Türkçe formu: geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17(34), 649-666.
- Yaman, E. (2012). Eğitimde yeni ufuklar ve değerler eğitimi. *Eğitime Bakış Dergisi*, 8(22), 62-65.
- Yaman, E. (2016). *Değerler eğitimi- eğitimde yeni ufuklar*. (4. bs.), Ankara: Akçağ Yayınları.
- Yazıcı, T. (1994). *Derviş*. TDV İslam Ansiklopedisi, 9, 188-190.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2011). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. (8. Basım). Ankara: Seçkin Yayınları.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı: Ünzile Köse

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi: İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

Yüksek Lisans Öğrenimi: Akdeniz Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe Öğretmenliği Bölümü

Bildiği Yabancı Diller: Orta düzey Almanca

Bilimsel Faaliyetleri: Bilim Armonisi Dergisi sorumlu yazı işleri müdürlüğü

İş Deneyimi

Çalıştığı Kurumlar: Falez Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi

İletişim

E-Posta Adresi:

Tarih :

İNTİHAL RAPORU

ŞEHBENDERZÂDE FİLİBELİ AHMED HİLMİ'NİN ESERLERİNİN KÖK DEĞERLER AÇISINDAN İNCELENMESİ

ORJİNALLIK RAPORU

% 14	% 14	% 5	%
BENZERLİK ENDEKSİ	İNTERNET KAYNAKLARI	YAYINLAR	ÖĞRENCİ ÖDEVLERİ

BİRİNCİL KAYNAKLAR

1	acikbilim.yok.gov.tr	%2
2	www.yumpu.com	%2
3	dergipark.org.tr	%2
4	pt.scribd.com	%1
5	dspace.akdeniz.edu.tr	%1
6	acikerisim.erbakan.edu.tr	<%1
7	acikerisim.sakarya.edu.tr	<%1
8	abakus.inonu.edu.tr	<%1
9	issuu.com	<%1

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin/raporun tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/raporumun kâğıt ve elektronik kopyalarının Akdeniz Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

☐ Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

☐ Tezim/Raporum sadece Akdeniz Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.

☐ Tezimin/Raporumun yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

[Tarih ve İmza]

Ünzile Köse